

Mezi doly

Dvě století mezi doly Barbora a Gabriela

Klára Palánová, Jan Lenart, Lukáš Lattenberg, Daniel Matějka, Radim Kravčík

Mezi doly

Dvě století mezi doly Barbora a Gabriela

Klára Palánová, Jan Lenart, Lukáš Lattenberg, Daniel Matějka, Radim Kravčík

Obsah

7	Mezi doly Gabriela, Barbora a kostelem sv. Petra z Alkantary
10	Between the mines of Gabriela, Barbora and the church of St. Peter from Alcantara
14	Historické změny oblasti v průběhu staletí
26	Objekty dolu Gabriela (také UNRRA, Mír 1)
36	Objekty dolu Barbora (také Austria, Pilsudski, 1. máj)
46	„Šikmý“ kostel sv. Petra z Alkantary
50	Geografické změny krajiny
56	Proměna krajinné struktury
72	Současná podoba a možnosti regenerace post-těžební oblasti
76	Situace regenerace post-těžebních oblastí v Česku
78	Zahraniční inspirace
84	Metody řešení, výsledky, východiska a využitelnost studentských návrhů
88	Ideové návrhy regenerace území a konverze důlních objektů studenty univerzity
88	Konverze dolu Gabriela – areál pro zpracování tříděného odpadu
93	Konverze dolu Gabriela – skleník pro exotické rostliny a pěstební skleník
97	Konverze dolu Gabriela – sportovní centrum a coworkingové pracoviště
103	Konverze dolu Gabriela – steampunk muzeum
109	Konverze dolu Gabriela – víceúčelové centrum zaměřené na výstavnictví, workshopy a konference
114	Konverze dolu Gabriela – hvězdárna a planetárium
120	Konverze dolu Gabriela – bazénová hala s wellness centrem
124	Konverze dolu Barbora – zdravotnické centrum/poliklinika
127	Konverze dolu Barbora – zahradní centrum s výzkumem
131	Konverze dolu Barbora – kulturní a návštěvnické centrum Karviná-Doly
136	Závěr
138	Conclusion
140	Citovaná literatura
143	Archivní prameny
144	Medailonky autorů

Mezi doly Gabriela, Barbora a kostelem sv. Petra z Alkantary

Přenesme se v myšlenkách do pozdního léta krajiny Karviné roku 1840, tak jak ji zachytilo Druhé vojenské mapování, a udělejme si krátkou procházku ke kříži na návrší. Když mineme poslední chalupy a zahrady, vede nás cesta do mírného kopce mezi pole a pastviny. V horkém podvečeru voní ovčina. Po lesích tady dávno není ani památky. Pásky původní divoké vegetace lemují už jen strže, které se do návrší zařezaly v průběhu tisíců let. Od kříže na rozcestí polních cest se nám otevrou daleké výhledy. Na sever shlížíme do vsi Karviné, na protějším hřebetu se opírá slunce do věže kostela svatého Petra z Alkantary. Směrem na východ se údolí rozvírá do niv Olzy, za nimi se ztrácí v oparu obrysy města Fryštát. Když se obrátíme na jih, přehlédneme lesnaté údolí potoka Solca. Mezi stromy se leskne hladina několika rybníků. Slunce se kloní k obzoru, mhouříme oči, abychom na západní straně rozeznali série dalších návrší s loukami a poli. A za nimi pak Lazy.

Jan Lenart

Mezi městy Havířov, Karviná a Orlová se rozprostírá pustá oblast, dnes nazývaná Karviná-Doly, mozaika areálů jednotlivých dolů, které jsou na Karvinsku postupně uzavírány. Pomyslným centrem a symbolem oblasti se stal tzv. „šikmý“ kostel sv. Petra z Alkantary, který stojí osamocený uprostřed divoké přírody, poblíž rychlostní komunikace propojující Ostravu a Karvinou. Nedaleko kostela lze mezi stromy spíše jen tušit budovy už dvě dekády uzavřených dolů Gabriela a Barbora. Tato tři ohniska vymezují oblast zájmu této knihy, jejímž cílem je zdokumentovat přípravné analýzy a podklady pro budoucí práci na konkrétním projektu konverze a využití lokality a zároveň vyzdvihnout její specifickou a jedinečnost. Na oblast tak bylo nahlíženo z pohledu historického vývoje, změny krajiny z hlediska geografie a krajinné struktury. Shrnutí a popsání byla architektura ponechaných památkově chráněných objektů vhodných ke konverzi, které byly následně pojednány ideovými návrhy studentů s akcentací možného využití jak území, tak samotných budov.

V současnosti málo využívaná oblast byla původně prosperujícím městem Karviná s bohatou historií a významnými stavbami (původní obec Karvinná¹ měla v roce 1930 přes 22 317 obyvatel a téměř 2 tisíce domů). Masivní a překotnou těžbou černého uhlí přímo v oblasti se začalo postupně propadat. Následovalo hromadné opouštění města a bourání původních objektů a v roce 1945 došlo k rozhodnutí o přesunutí a vybudování nové Karviné kolem zámku Fryštát. Postupně město nahradila rozsáhlá výstavba doprovodných objektů dvou dolů: Gabriela a Barbora.

Recenzenti:

Ing. arch. Ondřej Juračka, Ph.D.

Ing. Ondřej Nečaský

doc. PhDr. Petr Popelka, Ph.D.

Práce na knize byly podpořeny Katedrou fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity, společností Moravskoslezské Investice a Development, a.s. (MSID) a z projektu „Koncepční rozvoj vědy a výzkumu 2021“ Fakulty stavební, VŠB-TU Ostrava.

Děkujeme recenzentům za čas, který knize věnovali, za jejich poznámky i komentáře.

¹ Název Karvinná se užíval pro tehdy samostatnou obec, dnes městskou část Karviná-Doly, jen v letech 1920-1948. Před rokem 1920 se česky užívala forma Karvin či Karviná atd. V textu je pro přehlednost užíván název Karviná pro tuto lokalitu ve všech historických obdobích.

Těžba představovala významný ekonomický rozvoj oblasti² od 2. poloviny 19. století až do začátku 21. století, kdy oba doly postupně ukončily svou činnost. Objekty ve špatném stavebně-technickém stavu (včetně několika památkově chráněných budov) byly odstraněny, jámy zasypány a odborně uzavřeny. Ponechány byly některé historicky významné objekty, či objekty, jež bylo možné následně využít pro zřízení průmyslové zóny (na dole Barbora). Po uplynulá desetiletí byla oblast ponechána přírodním vlivům, které přetvořily původně hustě zastavěnou oblast v krajinu s cennou biodiverzitou a málo vídaným *geniem loci*. Dnes již převážně zalesněná oblast je protkána zbytkem původní sítě městských a obslužných ulic. Příroda postupně překryla lidskou činnost a v hustě zalesněné oblasti tak zůstaly tři významné body: památkově chráněné objekty obou dolů a kostel sv. Petra z Alkantary s katolickým hřbitovem.

Rozsáhlé poklesy vlivem poddolování jsou již zastaveny a v krajině není na první pohled patrná původní těžební aktivita, ani předindustriální zemědělská činnost. Při bližším prozkoumání oblasti lze ale nalézt suť z objektů, ovocné stromy v zajetí náletové zeleně, opuštěný evangelický hřbitov, nebo chřadnoucí aleje podél původních ulic.

Důl Gabriela dnes připomínají dvě památkově chráněné těžní věže a strojovna. Důl Barbora je součástí funkčního průmyslového areálu. Dochovala se zde prostorná příjezdová cesta, která ústí v obratiště a několik zastávek autobusů před hlavní branou. Za vstupními objekty z režného zdiva se tyčí strojovny a těžní věže. Jejich krása i technická dokonalost upoutá pozornost náhodného návštěvníka.

Kostel sv. Petra z Alkantary doprovází dvě kaplové hrobky a nedaleký, původně pouze katolický, hřbitov. Kostel, který stával na návrší, je dnes v údolí na dně poklesové kotliny. Poklesy pozměněný rybník zrcadlí jeho krásu okradenou o snesenou věž. Pro své vychýlení do strany tak objekt připomíná minulost hlubinných dolů a přitahuje turisty. Oblast je hojně navštěvována cyklisty, kteří se pohybují na cestách a pěšinách v nevhodném stavu a bez údržby.

Dvacet let po ukončení činnosti dolů tak oblast zůstává téměř opuštěná, navracená přírodě s mementem zbylých objektů industriálního charakteru, ale i původního města Karviná. Ozdobená křížky v krajině, se zbytky vojenských pozorovaten z druhé světové války, s několika posledními ovocnými stromy v hustém porostu, společensky i fyzicky vytěžená krajina čekající na svůj další osud.

Klára Palánová

Cyklistická prohlídka v oblasti (zdroj: archiv Jana Lenarta, 2021)

² Bozzuto, P., Geroldi, Ch. The former mining area of Santa Barbara in Tuscany and a spatial strategy for its regeneration. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, stránky 147–158.

Between the Gabriela and Barbora coal mines and the church of St. Peter of Alcantara

Let's travel back in time to late summer 1840 in the Karvina region, as it was captured in the 2nd army mapping, and have a little walk towards the cross on the hill. When we pass the last cottages and gardens, our path leads to a small hill between fields and pasture. In the heat of the late afternoon the smell of the sheep pen can be felt. There's long since no trace of the forests here. The strips of original wild vegetation only line the gullies which were cut into the hill over the preceding thousands of years. From the cross to the intersection where the dirt roads meet, long views open up to us. To the north we can see the village of Karviná, and on the opposite ridge the sun is resting on the tower of the church of St. Peter of Alcantara. To the east the valley widens out into the Olza meadows, beyond which it is lost in the haze of the skyline of the town Fryštát. When we turn to the south, we can take in the wooded valley of the Solca stream. The surfaces of several ponds glitter between the trees. The sun is slipping over the horizon, and we squint to make out the series of further hillocks, meadows and fields to the west. And beyond them lies Lazy.

Jan Lenart

Between the towns of Havířov, Karviná and Orlová stretches an empty area, today named Karviná-Doly, a mosaic of individual mining sites, which are in Karvinsko gradually being closed. The 'slanting' church of St. Peter of Alcantara, standing alone amongst wild nature, near the highway linking Ostrava and Karvina, became the notional centre and symbol of the region. Not far from the church, between the trees, you can only really imagine the buildings of the Gabriela and Barbora mines, already closed for two decades. These three focal points delimit the area of interest of this book, whose aim is to document preparatory analysis and foundations for future work on concrete conversion projects and use of the locality, and equally to emphasise its specificity and uniqueness. The region was considered from the point of view of its historical development and geography, as well as the changes in its landscape. The architecture of the remaining protected structures suitable for conversion, which were subsequently dealt with by the ideological suggestions of students with a stress on the possible usage of both the land and the buildings themselves, was summarised and described. The currently little-used region was originally a prosperous town Karviná with a rich history and important buildings (in 1930 the original borough of Karviná had around 22 317 inhabitants and almost 2000 homes). Massive feverish coal mining in the region itself gradually started to decline. Mass emigration from the city and destruction of the original buildings

followed, and in 1945 it was decided to move it and build a new Karviná around the Fryštát palace. The town was gradually replaced by the extensive accompanying structures of the two mines: Gabriela and Barbora. Mining represented important economic development for the region³ from the second half of the 19th century up to the start of the 21st century, when both mines gradually stopped their activities. Buildings in poor structural/technical condition (including several protected buildings) were removed, and pits were filled in and professionally closed. Some historically significant structures were spared, as well as buildings which could subsequently be used for establishing an industrial zone (at the Barbora mine). Over the past decade the area has been left to the influence of natural forces, which have transformed the originally densely developed area into a landscape with rich biodiversity and rarely-seen genius loci. Today the now mostly wooded area is interwoven with the remains of the original network of town and service roads. Nature has gradually covered human activity, and in the densely wooded area three important points have remained: the protected buildings of both mines and the church of St. Peter of Alcantara with its Catholic cemetery. The extensive decline caused by subsurface mining has already been halted and at first glance the area shows no signs of its original mining activity, nor its pre-industrial agricultural activity. In further study of the area you can however find rubble from the buildings, fruit trees captured by rampaging greenery, an abandoned evangelical cemetery, as well as fading avenues along the original streets.

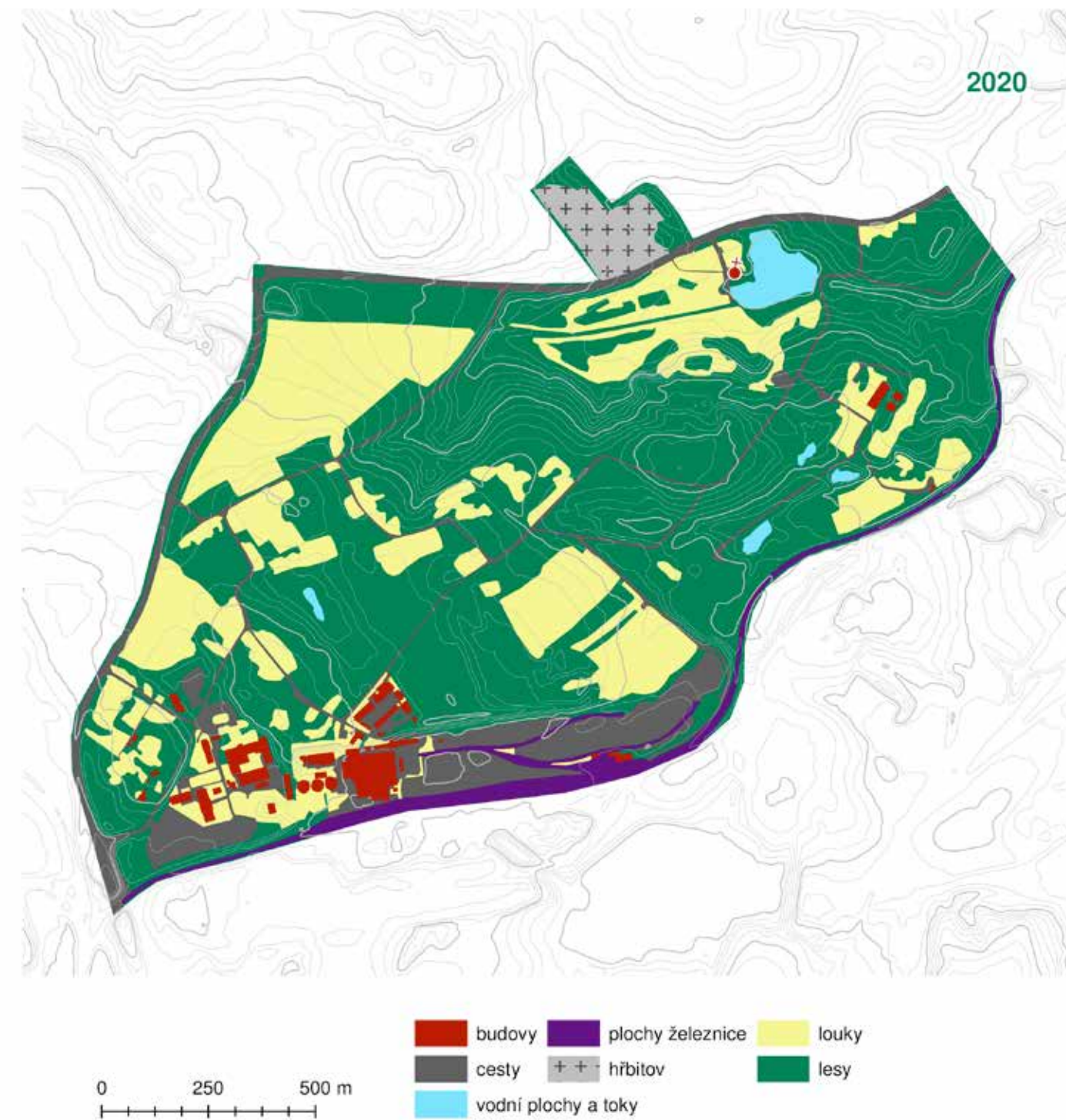
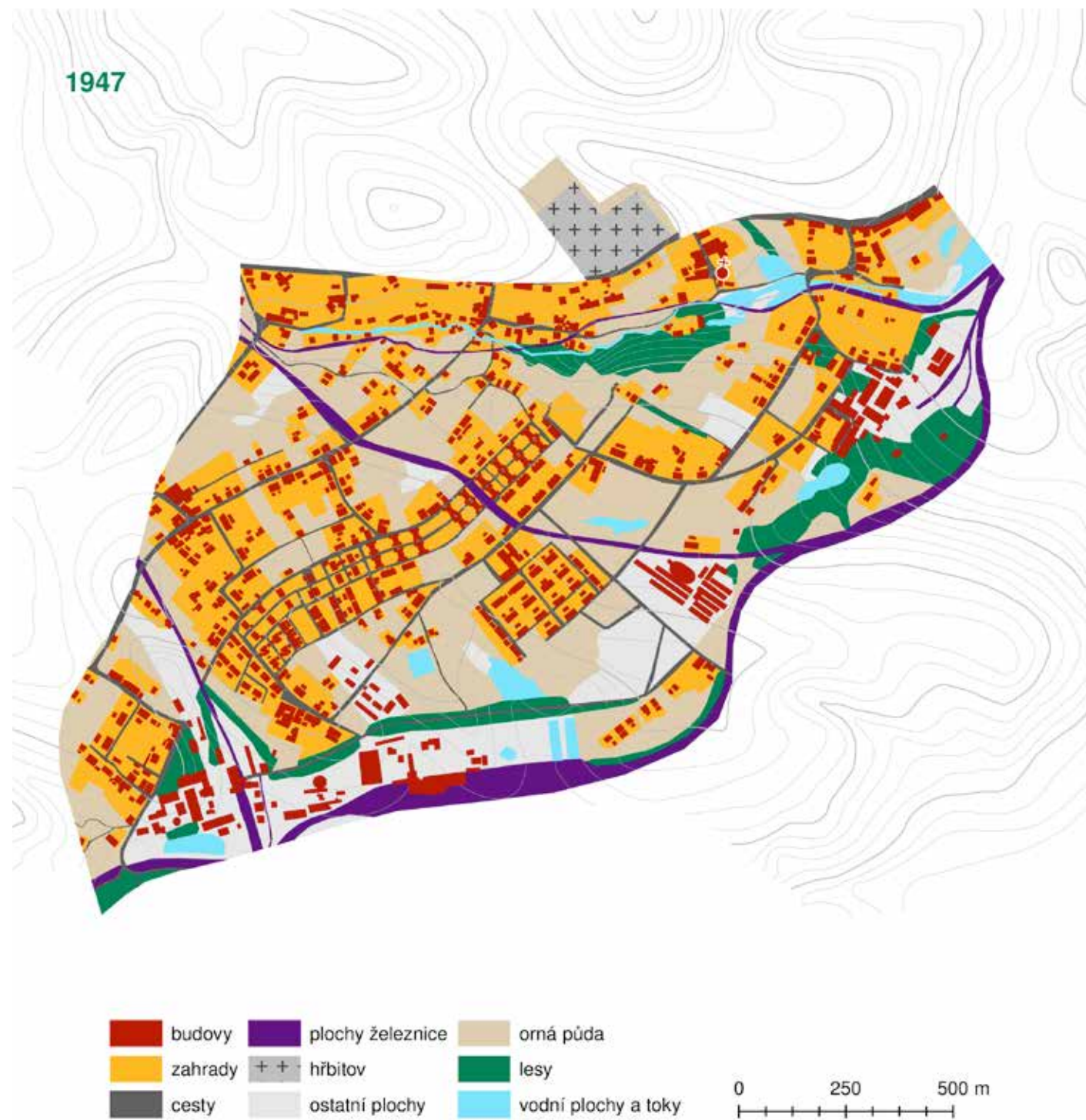
Today the Gabriela mine is represented by two protected mining headframes and an engine house. The Barbora mine is part of a functioning industrial area. The large approach road has been maintained, which opens into a turning loop and several bus stops in front of the main gate. Beyond the entrance buildings with coarse brickwork loom the engine house and headframes. Their beauty and technical perfection capture the attention of any visitor.

The church of St. Peter of Alcantara is accompanied by two chapel tombs and a nearby graveyard, originally only Catholic. The church, which stood on a hillock, is today in a valley at the foot of a sloping hollow. The drops in the modified lake reflect its beauty, robbed of the pulled-down tower. In its leaning to the side the structure suggests the past of deep mines and attracts tourists. The region is highly visited by cyclists, who travel around on the roads and paths, which are in unsuitable condition and not maintained.

Twenty years after the mines ended their activity, the area remains almost abandoned, returned to nature with a memento of the remaining industrial structures, as well as the original town of Karviná. The decorated crosses in the landscape, with the remains of army observation posts from the Second World War, and the last few fruit trees in thick vegetation, a socially and physically mined landscape waiting for its further destiny.

Klára Palánová

³ Bozzuto, P., Geroldi, Ch. The former mining area of Santa Barbara in Tuscany and a spatial strategy for its regeneration. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, stránky 147–158.

Historické změny oblasti v průběhu staletí

Radim Kravčík

Na počátku byla sůl. Ne uhlí, ale sůl. U počátků dnešní Karviné stojí překvapivě právě tento minerál. Na území Karvinska se v minulosti nacházely prameny jodobromové solanky, které vyvěraly na zemský povrch. Snaha o ekonomické využití solných zřidel vedla na počátku 13. století ke kolonizaci zdejší lokality benediktýnskými mnichy z kláštera v Týnci u Krakova, kteří měli bohaté zkušenosti s těžbou a zpracováním soli ze solných dolů ve Věličce a Bochni. V rámci kolonizačních aktivit týneckých mnichů zřejmě došlo také k založení vsi Karviná, jejíž pojmenování odkazovalo na stejnojmennou ves v majetku kláštera v Malopolsku.⁴ Poprvé se název slezské Karviné objevuje v písemných pramenech až na počátku 14. století, a to v tzv. Registrum Wyasdense (Ujezdský rejstřík). Jde o soupis desátků odevzdávaných vratislavskému biskupství včetně těch z vesnic těšínského knížectví.

Vyvařování soli se nakonec ukázalo kvůli malé vydatnosti pramenů a nízkému obsahu soli jako nerentabilní. Pokusy o získávání soli ze zdejších pramenů se sice objevovaly opakovaně až do 18. století (na konci 17. století zde byl dokonce postaven solivar), ale nikdy nemělo toto podnikání z výše uvedených důvodů delší trvání.⁵ Jodobromová solanka ale nakonec své uplatnění našla, a to v lázeňství, které se zde začalo rozvíjet v druhé polovině 19. století se vznikem lázní v Darkově (dnes součást Karviné). Sůl tedy vedla k založení Karviné, ale hospodářský rozvoj a proměnu malé zemědělské obce v několikatisícové pulzující město způsobila jiná surovina – černé uhlí.

K nálezu černého uhlí v Karviné došlo v roce 1776, kdy byly na vrchu Čechovice (dnes již blíže neurčitelném) objeveny při prospekci prováděné hrabětem Janem Erdmannem Florianem Larischem dvě na povrch vystupující černouhelné sloje. Krátce nato byla zahájena těžba, která byla ovšem pro špatný odbyt uhlí několikrát přerušena. Pravidelná těžba se tak datuje až od roku 1794. Důlní podnikání hraběcího rodu Larischů, od roku 1791 Larisch-Mönnichů, probíhalo do poloviny 19. století formou tzv. mělkého dolování. Což znamená, že se uhlí dobývalo v mělkých jámách, jejichž hloubka dosahovala v průměru pouhých 30 až 40 metrů. V uvedeném období vzniklo v severní části katastru dnešní městské části Karviná-Doly (oblast severně od ulice Ostravská) na 70 takových jam. Tato první fáze dolování ještě nevedla k výrazné proměně krajiny. Objem těžby v souvislosti s odbytovými možnostmi byl ještě poměrně nízký a pohyboval se mezi 2000 až 5000 tun uhlí ročně.⁶ Malý rozsah dolování se odrážel také v nevelkém počtu zaměstnanců. Ve 40. letech 19. století jich bylo potřeba k zajištění

⁴ Bakala, J. Karvinsko do roku 1268. In: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná: Městský národní výbor v Karviné péčí Okresního archivu v Karviné, 1968. s. 20–21.

⁵ Jež, R. Mapa těšínského knížectví. In: *Město-zámek-krajina. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2012, s. 46–48. ISBN 978-80-86224-91-6.

⁶ Zářický, A. *Ve stínu těžních věží*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2004. ISBN 80-7042-653-5.

uhelné těžby a provozu koksovací pece jen zhruba sto.⁷

Stěžejní roli v podnikání Larisch-Mönnichů tak tehdy hrálo stále ještě zemědělství. Velmi výnosným se stal zejména chov ovcí merino, jejichž vlna představovala ceněnou komoditu na světových trzích. Ještě ve 40. letech 19. století se na Larisch-Mönnichovských panstvích proháněla čtyřicetitisícová stáda těchto zvířat. Karviná si tedy až do poloviny 19. století udržela převážně zemědělský charakter. Toto tvrzení dokládá jednak mapa stabilního katastru z roku 1836, jednak litografie pohledu na Karvinou publikovaná v knize „Die deutsche Landwirtschaft in der Praxis dargestellt auf den in österreichisch und preussisch Schlesien gelegenen Gütern des Herrn Grafen Heinrich Larisch von Mönnich“ německého ekonoma J. G. Elsnera vydané v roce 1840. Na tomto obrázku lze vidět idylický pohled na venkovskou krajinu (obr. viz níže).⁸ V popředí jsou vyobrazeny pasoucí se kusy krav a ovcí, za nimi vesnická zástavba s původním zámekem a zámeckým dvorem, na pozadí vystupující holé kopce s hospodářským dvorem (tzv. Jindřichův dvůr). Vpravo jsou zachyceny dva komíny (jeden sklárny, druhý dolu), které ještě příliš neruší tuto scenérii, ale předznamenávají nástup nové industriální éry.

Pohled na severní část Karviné ze Soleckého kopce z roku 1840. Uprostřed bývalý zámek hraběcího rodu Larisch-Mönnichů s hospodářskými budovami. Vlevo nahoře tzv. Jindřichův dvůr využívaný k chovu ovcí merino, vpravo komín zřejmě sklárny a dolu (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

⁷ Pitronová, B. K otázce vývoje lidnatosti v Karviné v průběhu 19. století. In: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná: Městský národní výbor v Karviné péčí Okresního archivu v Karviné, 1968. s. 104.

⁸ Elesner, J. G. *Die deutsche Landwirtschaft in der Praxis dargestellt auf den in österreichisch und preussisch Schlesien gelegenen Gütern des Herrn Grafen Heinrich Larisch von Mönnich*. London: Forgotten Books, 2018. 369 s.

Zásadní proměnu krajiny Karviné způsobila až hlubinná těžba. Stoupající poptávka po uhlí zapříčiněná zrychlující se industrializací vedla k intenzivnější těžbě. Postupně byly vytěženy snadno přístupné sloje v malých hloubkách, což donutilo důlní podnikatele na Karvinsku v 50. letech 19. století k zakládání prvních hlubinných dolů, umožňujících těžbu z větších hloubek. Některé původní mělké jámy byly prohlubovány nebo byly zakládány zcela nové doly. Po roce 1850 Larisch-Mönnichové vybudovali v Karviné čtyři hlubinné doly: Františka (1856), Jindřich (dříve mělká jáma VI/ Gabzdyl, 1856), Jan Karel (1859–1862) a nejmladší Hlubina (1871).

Nejstarším hlubinným dolem v Karviné byl ovšem důl Gabriela. Ten založili v roce 1854 dva podnikatelé z Čech, Franz Handwerk a Zdenko Otto Žerotín. Na rozdíl od Larisch-Mönnichů se jejich důlní pole nacházelo v jižní části katastru obce Karviná. Šlo také o první důlní dílo v lokalitě, kterému se tematicky věnuje tato kniha. Důlní podnikání obou společníků v Karviné nemělo dlouhého trvání. Výbuch důlních plynů a požár, které nový důl krátce po sobě postihly, znamenaly velké finanční náklady na obnovu a vedly v roce 1862 k jeho prodeji.

Novým vlastníkem dolu Gabriela se stala Těšínská komora, jež patřila rakouskému arcivévodovi Albrechtovi z těšínské větve Habsbursko-Lotrinské dynastie. Koupil uhelného dolu inicioval zejména ředitel Těšínské komory Ludvík Hohenegger, který chtěl tímto krokem zajistit Těšínské komoře vlastní zdroje uhlí pro provoz komorních železáren (Třinec, Ustroň, Baška a Karlova Huť). Po nutné rekonstrukci dolu byla těžba uhlí obnovena až v roce 1864. Na začátku 70. let 19. století prošel důl první zásadní přestavbou, kdy byl rozšířen a modernizován. Důlní podnikání Těšínské komory se v Karviné neomezilo jen na důl Gabriela. V roce 1883 zahájila společnost ve vzdálenosti necelých dvou kilometrů západním směrem od Gabrielly výstavbu nového dolu, který byl pojmenován na počest bývalého ředitele Těšínské komory Hohenegger (existoval mezi lety 1884–1967, v současné době je důl plně zlikvidován). K rozvoji dolování i samotné obce zásadně přispělo železniční napojení na Košicko-bohumínskou dráhu v roce 1869. To umožnilo zlevnění nákladů na dopravu uhlí a výrazně rozšířilo odbytové možnosti. Eminentní zájem na výstavbě dráhy měla opět Těšínská komora, která by tak získala železniční spojení rudných dolů v Horních Uhrách (Gemer, Spiš) se železárnami a černouhelnými doly na Těšínsku. Ke zprovoznění celé trati z Bohumína do Košic došlo v roce 1872.

Rozšiřování uhelné těžby vedlo k dynamickému růstu počtu obyvatel Karviné. Jestliže před zahájením hlubinné těžby v roce 1851 žilo v Karviné 1479 obyvatel, tak v roce 1869 to byl již více než dvojnásobek (3386). Do roku 1890 se během čtyřiceti let počet obyvatel Karviné oproti 50. letům 19. století více než zpětinasobil (7746). Největšího přírůstku v absolutních číslech bylo dosaženo v 90. letech 19. století, kdy se počet obyvatel zvýšil za deset let zhruba o 85 %, tj. o 6580 osob. Při sčítání v roce 1900 tak v Karviné žilo již 14 326 obyvatel. V následujících letech do roku 1910 růst počtu obyvatel trochu zpomalil a před začátkem 1. světové války čítala Karviná kolem 17 tisíc obyvatel. Po skončení války a začlenění Karviné do nově vzniklého Československa nárůst pokračoval. Nejvyššího počtu obyvatel dosáhla Karviná v roce 1930, kdy zde bylo sečteno 22 317 osob.

Na rozdíl od ostravské části revíru neměla na zvyšování populace Karviné zásadní vliv imigrace. V průběhu 19. století až do konce monarchie tvořili rozhodující složku obyvatelstva Karviné osoby domácího původu. To znamená osoby narozené v Karviné a sousedních

obcích fryštátského okresu. V období let od 1869 až do 1910 představovali imigranti pouze 20 % až 25 % z celkového počtu obyvatel fryštátského okresu. Zhruba polovina přistěhovalců přicházela z ostatních okresů Rakouského Slezska (zejména těšínský okres), druhá polovina připadala na tzv. vzdálenější migraci, tj. přistěhovalectví z jiných zemí monarchie nebo z ciziny. Šlo zejména o imigraci z Moravy, Čech, Uher, Pruského Slezska a Haliče. Přistěhovalce ký proud z Haliče zesílil v 90. letech 19. století.⁹

Hlavní zdroj růstu populace Karviné v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století tak představovala vysoká sňatečnost a porodnost. Od počátku 90. let 19. století, kdy křivka růstu lidnatosti začala na Karvinsku stoupat nejrychleji, měl fryštátský okres svou vysokou úrovní sňatečnosti a porodnosti prvenství v rámci všech předlitavských zemí rakouské monarchie. Nejvyšší hrubé míry porodnosti bylo ve fryštátském okrese dosaženo v letech 1901–1905, kdy dosahovala v průměru 52 živě narozených dětí na 1000 obyvatel. Pro srovnání, v uvedeném období dosahovala natalita v celém Rakouském Slezsku čísel 39 a na Moravě dokonce jen 35 narozených na 1000 obyvatel.¹⁰

Rozvoj obce se postupně projevil také v jejím právním postavení. Původně zemědělská ves byla nejprve v roce 1908 povýšena na městys a o několik málo let později již v rámci nově vzniklého Československa získala Karviná vládním rozhodnutím z 6. října roku 1923 status města.

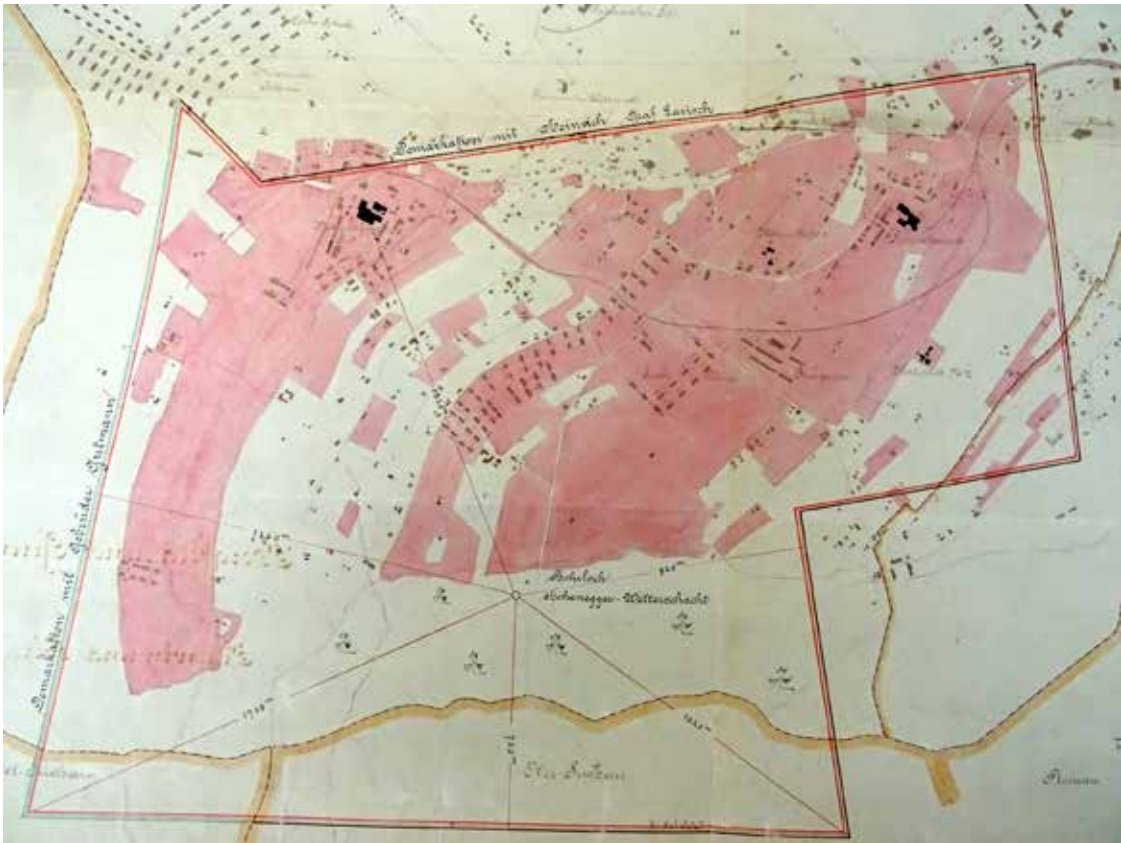
Zvyšující se populace Karviné vyžadovala výstavbu nových obytných domů a další navazující infrastruktury. Zatímco v 70. letech 19. století stálo v Karviné pouhých 226 domů, na přelomu 19. a 20. století došlo ke stavebnímu rozmachu a v roce 1910 měla obec již 1232 domů. V době největšího rozkvětu Karviné za první republiky bylo při sčítání obyvatel v roce 1930 napočítáno celkem 1632 domů, z toho 48 % z nich vlastnily obě těžařské společnosti, Larisch-Mönnichovy kamenouhelné doly a Báňská a hutní společnost (nástupce Těšínské komory). V závodních domech bydlelo ve 30. letech 20. století 70 % obyvatel Karviné.¹¹

Obě těžířstva řešila ubytování zaměstnanců zejména výstavbou vlastních obytných kolonií pro dělníky i úředníky, které společně s průmyslovými závody výrazně proměnily charakter zdejší zástavby. Industriální Karviná nevznikla podle předem připraveného urbanistického plánu. Neexistovalo zde centrum, od něž by se rozšiřovala kompaktní zástavba s uličním systémem rovnoměrně všemi směry. Výstavba probíhala živelně, nesystematicky a podle potřeby. Lokalita o rozloze 215 ha, o které tato kniha pojednává, se z velké části kryje s důlním polem jedné z bývalých těžařských společností působících v Karviné. Byla to Těšínská komora, která v roce 1905 převedla důlní podniky a hutě na nově vzniklou akciovou společnost s názvem Rakouská báňská a hutní společnost, po rozpadu monarchie přejmenovanou na Báňskou a hutní společnost.

9 Pitronová, B. K otázce vývoje lidnatosti v Karviné v průběhu 19. století. In: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná: Městský národní výbor v Karviné péčí Okresního archivu v Karviné, 1968. s. 104.

10 Dokoupil, L., Nesládková, L., Lipowski, R. *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2014. 111 s. ISBN 978-80-7464-729-1.

11 Hajzlerová, I., Matroszová, V. *Zmizelá Morava a Slezsko-Karviná: Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2009, s. 32–33. ISBN 978-80-7432005-7.

Důlní pole Báňské a hutní společnosti v katastru obce Karviná, 1907 (zdroj: Zemský archiv v Opavě)

Důlní pole Těšínské komory a její nástupnické společnosti (Báňská a hutní společnost) sousedilo na severu, východě a jihu s důlními poli Larisch-Mönnichovy kamenouhelné společnosti, na západě se společností Kamenouhelné těžiřstvo Orlová-Lazy. Severní hranice důlního pole Těšínské komory, resp. Báňské a hutní společnosti, pak prakticky dělila katastr obce Karviná na dvě části. Demarkační linie se nacházela zhruba ve vzdálenosti 40 m severně od kostela sv. Petra z Alkantary a vedla přibližně podél dnešní Ostravské ulice až k západní hranici katastru obce.

Do poloviny 19. století byla v námi sledované oblasti soustředěna zástavba v úzkém pásu podél toku Karvinského potoka. Šlo o rozptýlenou zástavbu, kde převažovaly dřevěné objekty. Centrum představoval zděný barokní kostel sv. Petra z Alkantary. Dále se rozprostírala pole a navazující převážně holé stráně.

Situace se začala rychle měnit od 60. let 19. století s nástupem intenzivní hlubinné těžby.

Poslední důl, který v této lokalitě vznikl, nechala v roce 1907 vybudovat již Rakouská báňská a hutní společnost. Důl se nacházel asi 1,7 km jihozápadně od dolu Gabriela a nesl zpočátku název Austria. Po začlenění Karviné k Československu v roce 1919 byl přejmenován na

Barboru. Nově vybudované doly pak byly napojeny na důlní vlečku prodlouženou od dolu Gabriela.

Nový důležitý provoz vznikl v roce 1899 a sice koksovna u dolu Hohenegger. V letech 1936–1938 realizovala Báňská a hutní společnost výstavbu moderního Ústředního závodu Karviná (ÚZK), který měl centralizovaně zpracovávat uhlí ze všech tří karvinských dolů společnosti, jejichž provozy byly již buď zastaralé, nebo kapacitně nedostatečné. ÚZK se nacházel přibližně 400 metrů východně od dolu Barbora a skládal se z moderní velkokapacitní třídírny a prádla uhlí. Pro dopravu uhlí z dolu Gabriela do ÚZK sloužila 1356 m dlouhá visutá lanová dráha postavená v roce 1938.

K dalšímu rozšíření průmyslového komplexu u dolu Barbora a ÚZK došlo za druhé světové války. Karviná byla v té době v rámci hornoslezské župy připojena přímo k nacistickému Německu. Zvyšující se válečná výroba vedla vedení společnosti, která byla nově transformována a stala se součástí německého koncernu Berg – Hüttengesellschaft AG ovládaného Deutsche Bank, k výstavbě nových provozů. V roce 1942 vznikl projekt na novou elektrárnu, koksovnu a uhelné prádlo. Na stavební práce těchto provozů byli využíváni i nuceně nasazení Židé, sovětští a italští váleční zajatci. Tábory pro Židy a sovětské zajatce se nacházely přímo u stavení elektrárny, dnes na prostranství před hlavním vjezdem do areálu teplárny firmy Veolia. Tábor italských zajatců byl umístěn u pískovny, což bylo cca 700 m jižně od areálu dolu Gabriela. K dokončení prádla a elektrárny došlo až po válce, v padesátých letech. Od výstavby koksovny se z ekonomických důvodů ustoupilo.¹²

Kromě průmyslových objektů začala ráz území postupně proměňovat také obytná zástavba, zejména dělnické kolonie. Obytné kolonie byly budovány poblíž jednotlivých důlních provozů jako samostatné sídelní celky, satelitní městečka, rozptýlené po celém katastru obce. S výstavbou prvních obytných kolonií se setkáváme již v 60. letech 19. století, poslední – kolonie tzv. finských domků – pak byly budovány v 50. letech 20. století.

Vůbec první domy pro své zaměstnance postavila Těšínská komora v roce 1866 v bezprostřední blízkosti dolu Gabriela. Až do roku 1884 disponovala Těšínská komora pouze 29 obytnými domy, z nichž větší část tvořily domy v tzv. Staré osadě. Nacházela se v prostoru mezi kostelem sv. Petra z Alkantary a dolem Gabriela.¹³

Další etapa výstavby dělnických kolonií souvisí se založením dolu Hohenegger v roce 1883. V letech 1884–1925 byla mezi doly Gabriela a Hohenegger postavena tzv. Rajkova kolonie se 60 domy. Podle sčítání z roku 1921 poskytovala kolonie (ještě bez šesti domů postavených v roce 1925) 284 bytů, ve kterých žilo 1402 osob.¹⁴

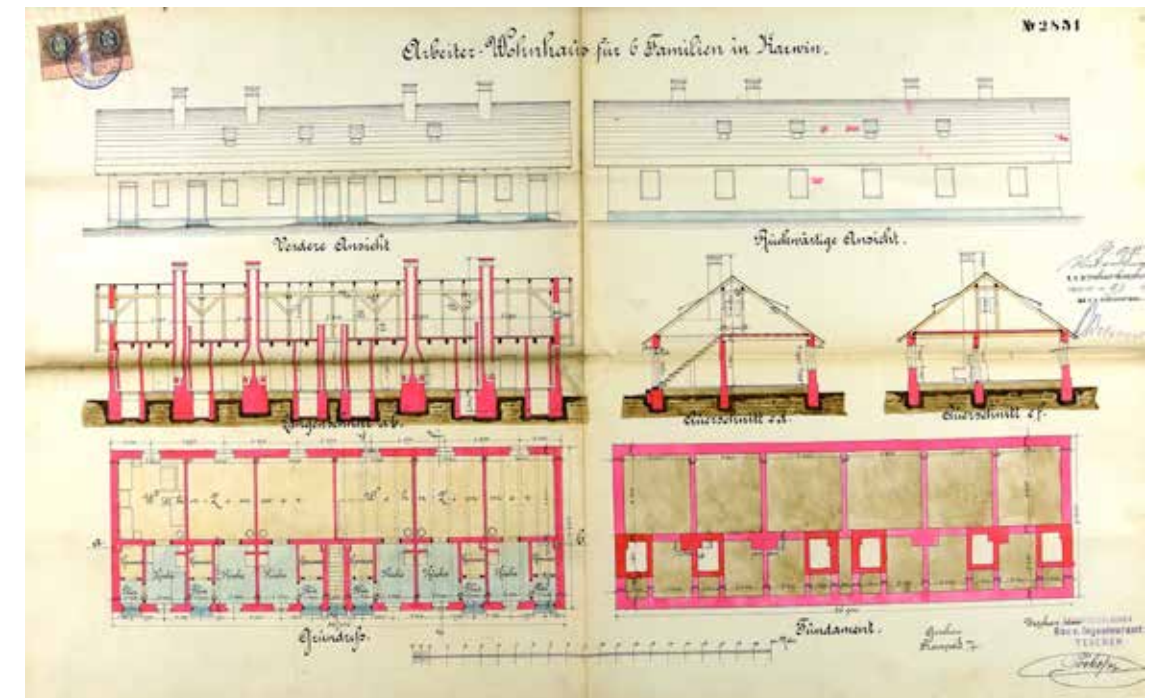
¹² Archiv OKD, fond Báňská a hutní společnost, báňské ředitelství, k. č. 690; VHA v Praze, fond STALAG VIII B, k. č. 39, inv. č. 164.

¹³ Šlachta, F. *Dějiny hornického města Karviné*. Karviná: Fridolín Šlachta, 1937, 125 s.

¹⁴ Polásek, A. Rajkova kolonie. In: *Karvinské hornické kolonie*. Karviná: Statutární město Karviná, 2018. s. 84–90. ISBN 978-80-907327-0-4.

Nedatovaná fotografie Rajkovy kolonie (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

Stavební plán typu domů (např. čp. 713, 714), které v letech 1900–1903 nechala v Rajkově kolonii postavit Těšínská komora (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

Další větší kolonii v zájmovém prostoru byla kolonie U Závodní nemocnice. Nacházela se přibližně 200 m východně od Rajkovy kolonie. Byla postavena v letech 1886 až 1921 a tvořilo ji 20 šestibytových domů. V roce 1921 poskytovala kolonie U Závodní nemocnice k bydlení 116 bytů a žilo zde 566 osob. Součástí vybavenosti kolonie byla pekárna s udiřnou.¹⁵

¹⁵ Kravčíková, A. Kolonie U Závodní nemocnice. In: *Karvinské hornické kolonie*. Karviná: Statutární město Karviná, 2018. s. 30–42. ISBN 978-80-907327-0-4.

Dělnická kolonie U Závodní nemocnice (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

Zastoupeny zde byly ještě další menší kolonie složené ze tří až šesti domů. Další početnou bytovou zástavbu tvořily soliterně stojící závodní domy (pro dělníky i úředníky) nebo domy soukromých vlastníků, které byly rozptýleny v prostoru mezi doly.¹⁶ Stavební materiál v podobě cihel si Těšínská komora a později Báňská a hutní společnost zabezpečovala výrobou ve vlastní cihelně. Nacházela se přibližně 600 m jihozápadně od dolu Gabriela a byla vybudována zřejmě již v 80. letech 19. století. Další část zástavby lokality představovaly stavby občanské vybavenosti a dopravní stavby. Karviná byla sice již od roku 1869 napojena na Košicko-bohumínskou dráhu, ta ale neposkytovala pohodlné a rychlé spojení s Ostravou. Proto se již v 90. letech 19. století objevily první myšlenky na zřízení přímého spojení Karviné s Ostravou. K realizaci došlo zhruba o dvacet let později, kdy společnost Místní dráha Ostrava-Karviná vystavěla úzkorozchodnou elektrifikovanou trať.¹⁷ Celá téměř dvacetikilometrová dráha vedoucí z Ostravy přes Petřvald, Porubu, Orlovou do Karviné byla pro osobní dopravu otevřena v dubnu 1909; nákladní doprava začala s provozem v listopadu téhož roku, ale sehrála jen podružnou roli. Již ve druhém roce provozu bylo přepraveno více než milion cestujících a v roce 1918 to již

bylo 5,5 milionu osob.¹⁸ Úzkorozchodná trať v námi vymezené lokalitě vedla přibližně 100 m jižně od kostela sv. Petra z Alkantary a probíhala rovnoběžně s dnešní Ostravskou ulicí ke stávajícímu kruhovému objezdu, kde se stáčela doprava na sever ve směru na Orlovou. Z důležitých staveb občanské vybavenosti je na místě zmínit Závodní nemocnici postavenou Těšínskou komorou v roce 1897 o kapacitě 60 lůžek (ke konci 20. let 20. století) a menší městskou nemocnici z roku 1903. V jejím sousedství stál od roku 1927 městský chudobinec pro 65 osob. V těsné blízkosti byl v 90. letech 19. století založen komunální hřbitov. U kostela sv. Petra z Alkantary se nacházely dvě školy. Jednou z nich byla tzv. Červená škola (obecná utrakvistická) otevřená v roce 1896. Druhou představovala tzv. Bílá škola. Postavena byla v roce 1852 nákladem hraběte Jindřicha Larisch-Mönnicha. Další škola se nacházela v blízkosti Rajkovy kolonie na Havlíčkově ulici. V roce 1912 byla zřízena v nově postavené budově soukromá matiční česká škola, která byla v roce 1920 zestátněna a pojmenována jako 2. obecná škola v Karviné. V roce 1926 byla do školní budovy umístěna nově zřízená tzv. pomocná škola, která zde sídlila až do roku 1976, kdy musela být kvůli havarijnímu stavu školní budova přestěhována.¹⁹ Služby a obchod byly soustředěny ve dvou oblastech. První se nacházela v pruhu mezi bývalou okresní silnicí (dnes zhruba v místech Ostravské ulice) a úzkokolejnou dráhou. Byl zde k dispozici obchodní komplex Zlatník, tržiště, Polská družstevní spořitelna, spolkový dům Stowarzyszenia katolickich robotników Praca (Spolek katolických dělníků Práce) z roku 1903 aj. Druhá oblast, menší, byla situována severozápadně od Rajkovy kolonie v Havlíčkově a Partyzánské ulici. Jednalo se zejména o obchodní dům Rudolfa Žížky (po roce 1948 převzal Pramen n.p.), řeznictví Molenda, pekařství Feikis, restauraci a kino Klimša.²⁰ Těžba černého uhlí stála za rozvojem a proměnou malé zemědělské osady v průmyslové město s více než 22 tisíci obyvateli, ale zároveň zapříčila jeho postupný zánik. Již krátce po zahájení hlubinného dolování se začínaly objevovat poklesy terénu a první důlní škody vedoucí k demolicím povrchových staveb. Typickým příkladem je zde oblast kostela sv. Petra z Alkantary, který stál v dobývacím prostoru dolu Gabriela. Zároveň byl kostelní areál ovlivňován těžbou z dalšího dolu Františka, jehož činnost postupovala ze severu a demarkační linie jeho důlního pole končila pouhých 40 m severně nad kostelem. Již v roce 1876 byla na dole Gabriela zahájena těžba 4 m mocné uhelné sloje Albrecht (sloj č. 14 a 15) v hloubce 141 m, a to ve vzdálenosti 87 m jižně od kostela. Poruby probíhaly tak, že úhel vzhledem ke kostelu měřil cca 75°, což bylo v té době považováno za dostatečnou ochranu povrchových objektů. Teprve v roce 1889 stanovil revírní báňský úřad ochranný pilíř kruhového tvaru o poloměru 100 m, který byl později ještě o 20 m rozšířen. Toto opatření přišlo ovšem pozdě. Zálomy rubání se soustředily právě v tomto ochranném pilíři a zasáhly tam chráněné povrchové objekty buď přímo, nebo v bezprostřední blízkosti. Tím se kostelní areál dostal do okrajových sfér zálomové kotliny vyvolané poklesem terénu. Navíc v roce 1891 začal v bezprostřední blízkosti kostela těžit i důl Františka. Důlními vlivy se začal kostel pomalu naklánět, což vedlo k jeho

¹⁸ Popelka, P. *Zrod moderní dopravy. Modernizace dopravní infrastruktury v Rakouském Slezsku do vypuknutí první světové války*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013. 225 s. ISBN 978-80-7464-384-2.

¹⁹ *Karvinsko ve stopách času* [online] 29. 6. 2021 [cit. 1. 8. 2021]. Dostupné na: <https://gis.karvina.cz/portal/apps/webappviewer/index.html?id=84c7c872c592435993867843976b35f5&extent=-457995.2392%2C-1104498.394%2C-452530.5453%2C-1102158.0969%2C102067>.

²⁰ Sochor, F. *Vzpomínky na starou Karvinou. O starej Karwinie wspomnienia*. Karviná: Státní okresní archiv Karviná, 2001. 70 s. ISBN 80-86388-03-4.

prvním stavebním úpravám. V roce 1899 byla odstraněna původní věž a nahrazena nižší a lehčí konstrukcí z hrázdného zdiva. Do roku 1928 vytěžil důl Gabriela v blízkosti kostela celkem deset slojí o celkové mocnosti 14,1 m, důl Františka celkem devět slojí o mocnosti 11,7 m. Všechny uvedené sloje byly těženy na řízený zával (po vydobytí uhlí se vytěžený prostor porubu nezaváží zakládkou, kterou tvoří hlušina, ale nechá se propadnout). Od roku 1928 bylo oběma důlním závodům povoleno těžit přímo pod ochranným pilířem kostela, který již stejně pozbyl stability. Těžba se ale měla provádět ne na zával, ale na plnou foukanou zakládku (vyplňování vyrubaných prostorů zakládkovým materiálem – zakládkou – sloužící jako ochrana důležitých povrchových i důlních objektů nad dobývaným ložiskem uhlí). Toto opatření ve změně těžby mělo zamezit zálomům a zabezpečit pouze stejnoměrný vertikální pokles chránící budovy kostela, fary a obou škol. Účinku stejnoměrného vertikálního poklesu mohlo být dosaženo jenom v případě, že by oba doly těžily stejné sloje souběžně. K tomu ovšem nedošlo. Zatímco důl Gabriela i v době hospodářské krize pokračoval v těžbě, důl František měl odbytové problémy a v této lokalitě netěžil. Tím došlo k dalšímu náklonu kostela směrem k jihu.

Od roku 1922 se začalo s pravidelným sledováním poklesů a měřením sklonu budovy kostela sv. Petra z Alkantary. Mezi léty 1922–1930 došlo k poklesu o 53 cm, v letech 1930–1935 o 37 cm a do roku 1938 o dalších 84 cm. Poklesy a důlní škody se ovšem objevovaly po celém katastru obce. Například v roce 1936 došlo k masivnímu sesuvu svahu severovýchodně od komunálního hřbitova. Vlivem těžby dolu Barbora musela být v roce 1937 demolována část domu č.p. 1295 v dělnické kolonii Nový Jork, který byl postaven teprve v roce 1914. Ukázkovým příkladem komplikovanosti výstavby v lokalitě s aktivní důlní těžbou je průmyslová škola. Byla postavena teprve v roce 1923, ale již v roce 1937 byla budova natolik poškozena, že se uvažovalo o postavení nové školy na jiném místě.

Situace se ještě víc zhoršila v průběhu druhé světové války, kdy se Karviná v rámci okresu Těšín (Teschen) stala přímou součástí nacistického Německa. Zvyšující se potřeby válečné výroby vedly k masivní těžbě uhlí. Důlní pole byla velmi silně rabována, všechny poruby se dobývaly do pole a na zával. Tuto skutečnost dobře ilustrují poklesy kostela sv. Petra z Alkantary v období války. V letech 1939–1945 poklesl kostel o neuvěřitelných 5,3 m. Přičemž největší roční pokles o 1,9 m nastal mezi roky 1942–1943.²¹

Po osvobození v roce 1945 se začala řešit otázka sloučení okolních obcí a vytvoření „Velké Karviné“. K tomu nakonec došlo v roce 1948, kdy se původní Karviná stala nově městskou částí s názvem Karviná-Doly. Po roce 1948 bylo se změnou politického režimu, který kladl důraz na rozvoj těžkého průmyslu, rozhodnuto o poddolování celého katastru městské části Karviná-Doly a přesídlení zdejších obyvatel do nových sídlišť v jádru nové Karviné. Rychlému přesunu lidí z poddolovaného území bránila nedostatečná rychlost výstavby nových bytových jednotek. Přednost navíc dostávaly nově přichozí pracovní síly, které bylo nutno ubytovat. Z archivních materiálů vyplývá, že byl často vydán demoliční výměr na silně poškozený dům, ale ke skutečné demolici a přestěhování obyvatel došlo až o řadu let později, někdy i o více než deset let.

V námi sledované lokalitě docházelo k postupným demolicím v průběhu celé druhé poloviny 20. století. Mezi prvními jsou zbourány v letech 1955–1957 budovy fary a přilehlých hospodářských objektů. V roce 1966 došlo k demolici nejprve Červené školy a o šest let později přišla na řadu i Bílá škola. V 60. letech 20. století byly bourány objekty v pásu mezi Ostravskou silnicí a úzkorozchodnou tratí (v roce 1964 je demolován spolkový dům Praca). Provoz na úzkorozchodné trati z Ostravy do Karviné byl kvůli poddolování v úseku od karvinského nádraží k zástavce Jindřichova osada zrušen v roce 1964, zbytek trati až do Ostravy o tři roky později.

Obytné kolonie byly bourány z výše uvedených důvodů postupně. Od konce 60. let 20. století probíhala demolice kolonie U závodní nemocnice. Poslední dům byl demolován v roce 1985. Rajkova kolonie vydržela déle. První větší vlna demolic zde nastala v 70. letech 20. století, kdy bylo zbouráno asi šest domů. V důsledku kritického stavu objektů došlo v 80. letech 20. století k poměrně rychlému vystěhování velké části obyvatel kolonie a následné demolici 23 domů. Jak vypadal stav těchto objektů můžeme doložit z dochované korespondence mezi vlastníkem domů, OKR-Správou sídlišť a Městským národním výborem v Karviné. „*V dopise z 11. prosince 1986 se uvádí, že poškození bylo způsobeno důlní činností dolu 1. máj. Samotný objekt byl denivelován a prostoupen četnými trhlinami, ve sklepních prostorách se zdržovala voda následkem vadné kanalizace, která podmáčela základové a soklové zdivo, v bytech byl cítit zápach ztuchliny a okenní a dveřní otvory byly zkřížené. Dále bylo zmíněno, že ze čtyř bytů byl v té době obýván pouze jeden, zbývající partaje byly vystěhovány. Odbor územního plánování a architektury pak v průběhu řízení a při místním šetření v lednu 1987 potvrdil havarijní stav domu, přičemž zjistil, že během posledních pěti let došlo následkem důlní činnosti k jeho poklesu o 57 cm a do roku 1990 se očekával pokles o dalších 120 cm. Následkem tohoto pohybu bylo narušeno obvodové i vnitřní zdivo trhlinami, které se vyskytovaly jak ve spojích, tak i v ploše zdiva, zejména v komínech. Základové i nadzemní zdivo bylo nadále zavlhlé, napadené plísní a houbou. Jelikož se jakékoli opravy jeví jako nevhodné a vzhledem k tomu, že objekt ohrožoval život a zdraví uživatelů, nařídil úřad v rozhodnutí z 2. března 1987 stavbu odstranit s tím, že vlastní demoliční práce musejí být ukončeny do 31. března 1988.*“²² Také po roce 1989 bylo nezbytné pokračovat v sanaci poddolovaného území. Poslední domy v Rajkové kolonii byly demolovány až v roce 2003.

Osudu uhelného města těsně unikl kostel sv. Petra z Alkantary, kterému ještě počátkem 90. let minulého století hrozilo zřícení a byl určen k demolici. Díky aktivitě administrátora římsko-katolické církve pátera Ernesta Dostála se podařilo nakonec demolici zabránit a kostel zachránit. V letech 1994–1995 proběhlo zajištění objektu a generální oprava, která byla financována OKD a kostel tak zůstal zachován.

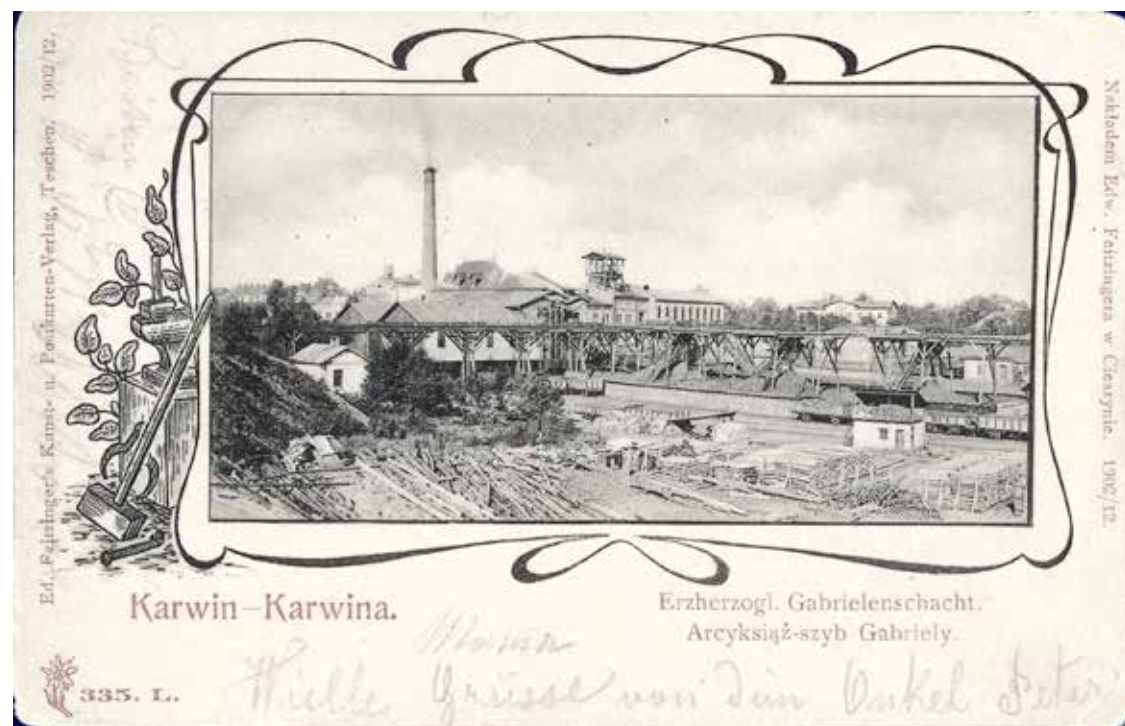
21 SOKA Karviná, fond Okresní národní výbor Fryštát, 1945–1949, k. č. 903, inv. č. 659.

22 Polášek, A. Rajkova kolonie. In: *Karvinské hornické kolonie*. Karviná: Statutární město Karviná, 2018. s. 84–90. ISBN 978-80-907327-0-4.

Objekty dolu Gabriela (také UNRRA, Mír 1)

Klára Palánová, Radim Kravčík

Založení dolu Gabriela předcházely kutací práce Franze Handwerka a hraběte Zdenko Žerotína poblíž kostela sv. Petra z Alkantary, při kterých se v roce 1852 v hloubce 104 m narazilo na 79 cm silnou uhelnou sloj. V roce 1854 získaly společníci důlní propůjčky a začali s výstavbou dolu, který pojmenovali Gabriela po manželce hraběte Žerotína. Těžba probíhala zřejmě od roku 1856 a využíval se při ní parní vrátek. Malý důl postihly v krátkém časovém období dvě důlní neštěstí. V roce 1856 došlo k explozi důlních plynů, při které zahynulo 17 horníků. O tři roky později, v roce 1859, vypukl v dole požár, který zničil jak dřevěnou výztuž v jámě, tak zařízení a objekty na povrchu. Finanční náročnost na obnovu důlního díla vedla vlastníky v roce 1862 k jeho odprodeji Těšínské komoře. Po rekonstrukci dolu byla těžba obnovena v roce 1864 a v následujícím roce přesáhla těžba na dolu 10 000 tun uhlí.

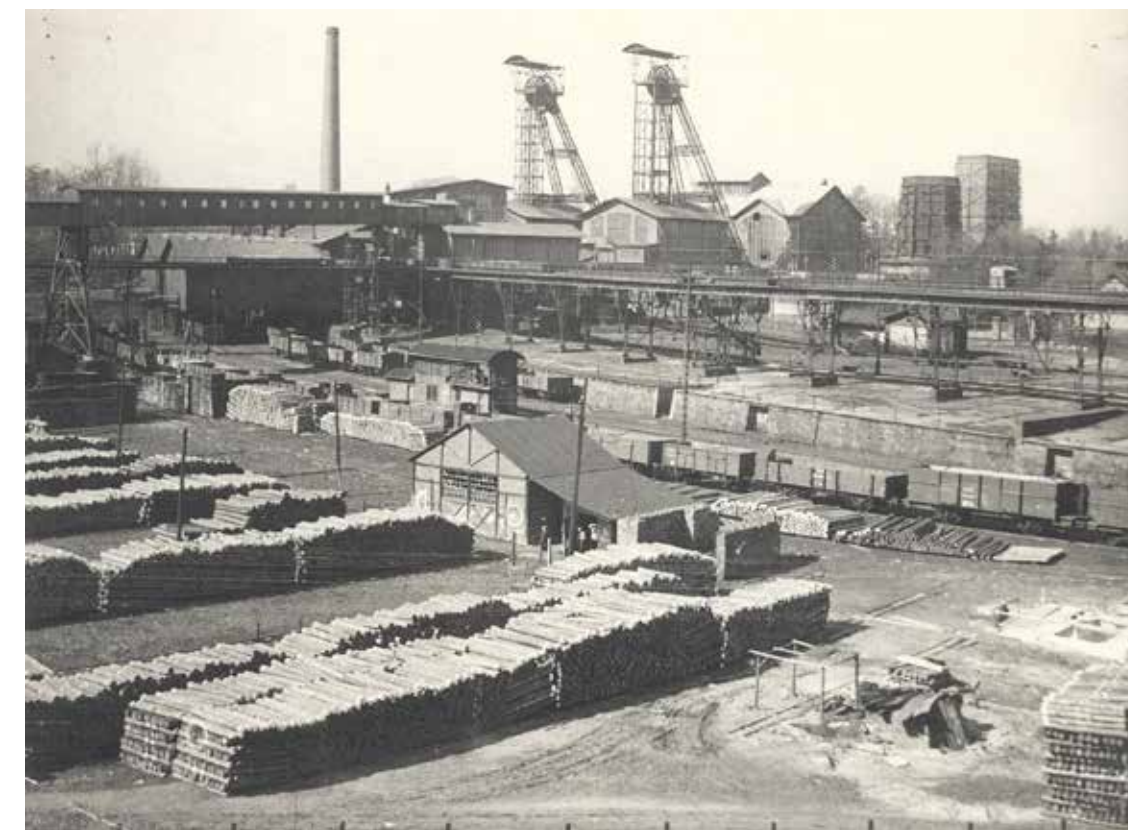

Důl Gabriela na pohlednici z roku 1902 (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

V letech 1870–1872 se uskutečnila první velká modernizace a rozšíření dolu. Na povrchu byla nově postavena zděná třípodlažní těžní věž a strojovna. Došlo k vyhloubení dvou nových jam, těžní v roce 1870 a větrní roku 1871. V roce 1872 byla vybudována vlečka, která důl napojila na Košicko-bohumínskou dráhu.

V roce 1905 byl důl prodán nově založené Rakouské báňské a hutní společnosti, která v letech 1908–1911 areál dolu dále zásadně modernizovala. Došlo k vyhloubení nové těžní jámy, která byla osazena dvěma parními těžními stroji od firmy Breittfeld-Daněk. Podle moderních trendů přicházejících z Německa se inspirovala výstavba povrchových provozů, kdy bylo veškeré stojní zařízení nově umístěno do jedné velké strojovny. Na ni z jižní strany navazovaly dvě volně stojící jámové budovy se vzpěrovými těžními věžemi.

V roce 1924 postihlo důl velké neštěstí. Při výbuchu důlních plynů zahynulo 15 haviřů. Exploze zcela zničila těžní věž, silně poškodila další budovy v areálu dolu a blízkém okolí. Asanační práce v dole trvaly třináct měsíců. Povrchové objekty byly záhy opraveny a těžní věž postavena v původní podobě.

Důl Gabriela v roce 1935 (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

V roce 1946 byl důl přejmenován na UNRRA 1 a začleněn jako všechny doly v OKR do nové společnosti Ostravsko-karvinské doly, n.p. V roce 1950 byl důl přejmenován na Mír 1. Na konci 50. let 20. století proběhlo sloučení s dolem 1. máj. V letech 1956–1965 proběhla na dole generální rekonstrukce, při které byla zavedena skipová těžba, postaveny nové provozní objekty a došlo k úplné elektrifikaci. V letech 1988–1992 byla na centrální jámu dolu Darkov převedena těžba z dolu Gabriela a důl se tak stal závodem bez těžby vlastními jámami. V roce 2000 byl provoz dolu Gabriela ukončen, jámy byly v letech 2001–2004 zasypány a povrchové objekty s výjimkou kulturních památek demolovány. Důl těžil v hloubce 750 m. V roce 1997 byly kulturní památkou prohlášeny obě těžní věže s jámovými budovami a strojovnou.²³

V areálu bývalého dolu Gabriela zůstaly po asanaci zachovány v původním stavu objekt kompresorovny (strojovny) s přístavbou na jihozápadě a dvě těžní věže. Objekty byly očištěny o nevhodné dostavby a přístavby. Objekt kompresorovny je jednopodlažní, podsklepený, halového typu a sloužil pro krytí strojů, pro které byly zbudovány mohutné železobetonové základy. Kolem nich vznikl ve zbytku suterénu prostor pro šatny, dílny a další pomocné provozy obsluhy. Původní kancelář „velín“ byla vytvořena samostatnou buňkou vloženou do halového prostoru, která se později stala inspirací pro konverzi v ideových návrzích studentů. Halový prostor přechází do konstrukce střechy, která je tvořena kovovými příhradovými vazníky a větrána světlíkem v hřebeni střechy. Obvodové zdi jsou vyneseny příhradovou konstrukcí na železobetonovém suterénu, která je vyplněna cihlami a zevnitř omítnuta. Vstup do hlavního prostoru je situován z delší strany z přistavěné rampy, nebo přes suterén, který je s halou spojen dvěma vnitřními jednoramennými schodišti. To umožňuje svažité terén, kdy je suterén v níže položené části zcela odkryt a otevřen do prostoru směrem k těžním věžím. Pomocné prostory v suterénu jsou tak prosvětlené přirozeným světlem z oken na této fasádě. Se svažitým terénem je třeba uvažovat při práci na návrhu konverze objektu. Nákladová rampa podél delší severozápadní fasády je o celé podlaží výš než vstupy do suterénu z jihovýchodní strany objektu. Nástup do objektů těžních věží je situován v této nižší poloze, je tedy třeba reagovat na situaci vyrovnáním terénu či schodištěm, rampou, aby nižší plato bylo přístupné. Vzhledem k situaci příjezdových komunikací, které jsou orientovány právě z výše položené úrovně ze severovýchodu. Dnes je výškový rozdíl v exteriéru řešen schodištěm podél jihozápadní kratší fasády objektu v místě přístavby.

Samotný plášť halové části objektu je kompozičně esteticky rytmizován a velkoryse prosvětlen ze tří stran okenními otvory, které jsou dělené ocelovou konstrukcí na jednotlivé tabule. Fasáda i okna byly několikrát narušeny průrazy a dostavbami, které nyní hyzdí původně souměrnou a vyváženou kompozici. Čtvrtá strana objektu je tvořena původní vícepodlažní přístavbou s pultovou střechou.

V blízkosti objektu jsou situovány dvě těžní věže, které představují dominantu v krajině a symbol důlní těžby, technologie a historie místa. Hloubka těžní jámy na dole Gabriela č. 1 byla 598 m a jámy č. 2 pak 772 m. Obě věže jsou přístupné vraty od kompresorovny. Ve spodní části jsou obestavěné kovovou příhradovou konstrukcí s vyzdívkou a tvoří halový prostor, který kryje přístup k výtahům a vestavěná kovová víceramenná schodiště kolem vyústění těžních jam.

²³ Matěj, A., Klát, J., Korbelařová, I. Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru. Ostrava: NPÚ, územní pracoviště v Ostravě, 2009, s. 98–101, ISBN 978-80-85034-52-3.

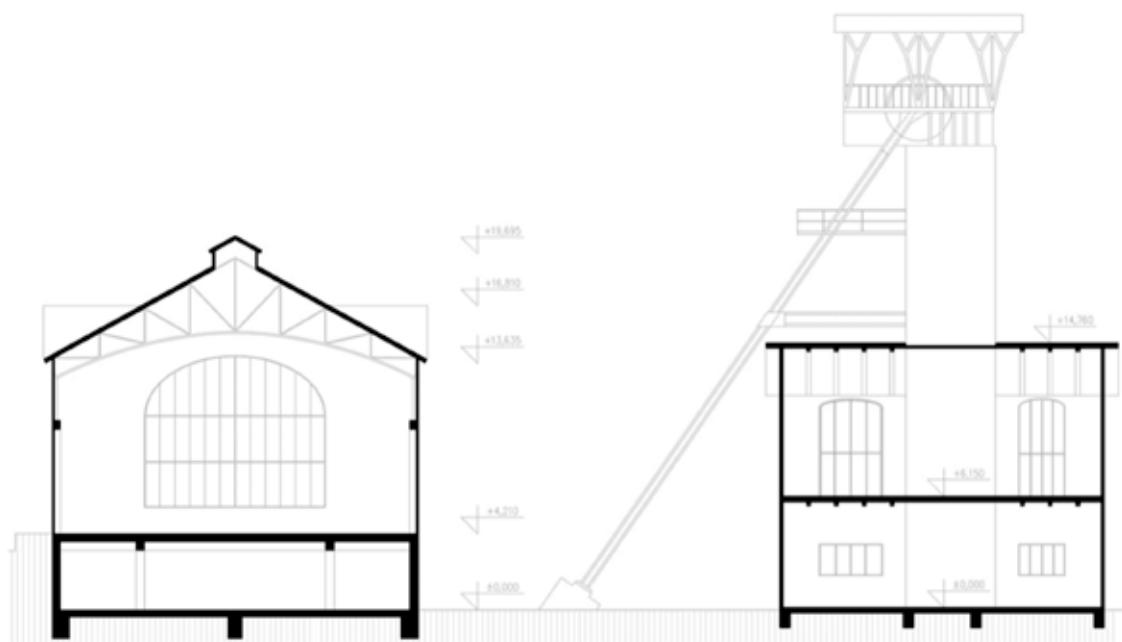
Také tyto objekty vykazují vysokou estetickou hodnotu v kompozičním řešení pláště halového prostoru. Při konverzi je třeba brát v úvahu ochranné pásmo věží, kde se nacházejí výdechy metanu ze zasypaných a uzavřených těžních jam, což omezuje možné využití objektů. Areál je přístupný obslužnou komunikací poblíž kostela sv. Petra z Alkantary přímo z rychlostní komunikace Ostrava – Karviná a je v dobré docházkové vzdálenosti od kostela.

Lokace dolu Gabriela vůči kostelu sv. Petra z Alkantary. Capek, S. Konverze dolu Gabriela. Hvězdárna a planetárium, Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Strojovna a těžní věže dolu Gabriela (zdroj: archiv MSID, a.s., 2020)

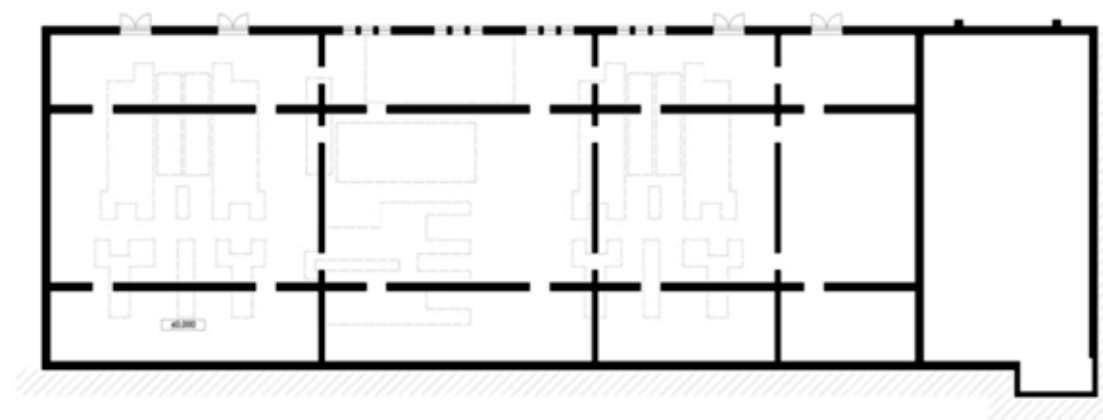
Řez strojovnou a objektem těžní věže pro znázornění různých výškových úrovní terénu u severozápadní a jihovýchodní fasády objektu kompresorovny a výškové usazení objektu těžní věže vůči strojovně. Capek, S. Konverze dolu Gabriela. Hvězdárna a planetárium. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

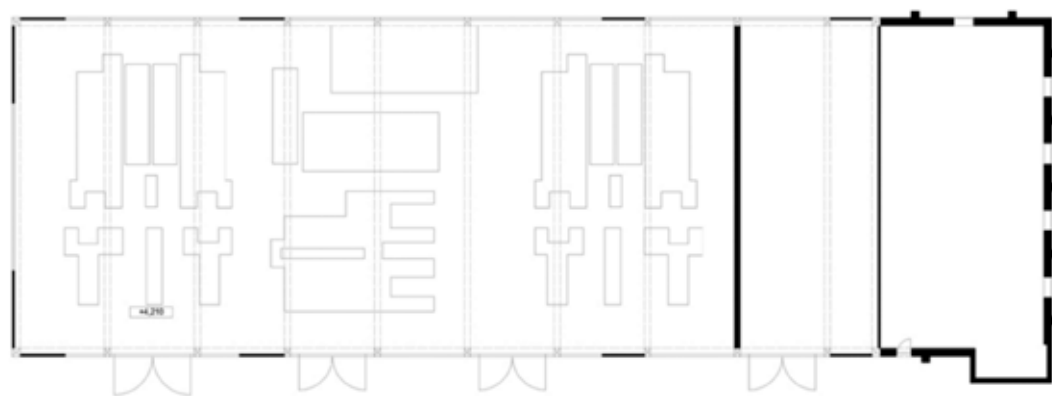
Halový prostor a velín – interiér strojovny dolu Gabriela (zdroj: archiv Jany Šustrové, 2019)

Stávající stav objektu Gabriela

(zdroj: Daniel Puszkar, Sebastian Capek, Jana Šustrová, 2019)

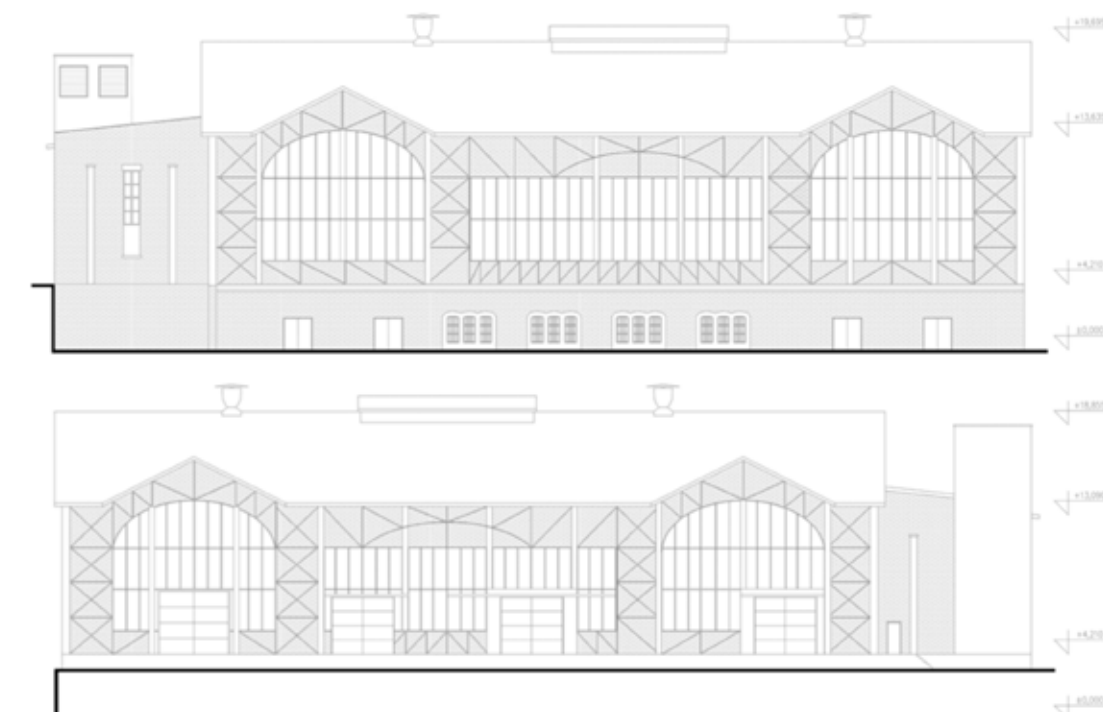
Suterén strojovny

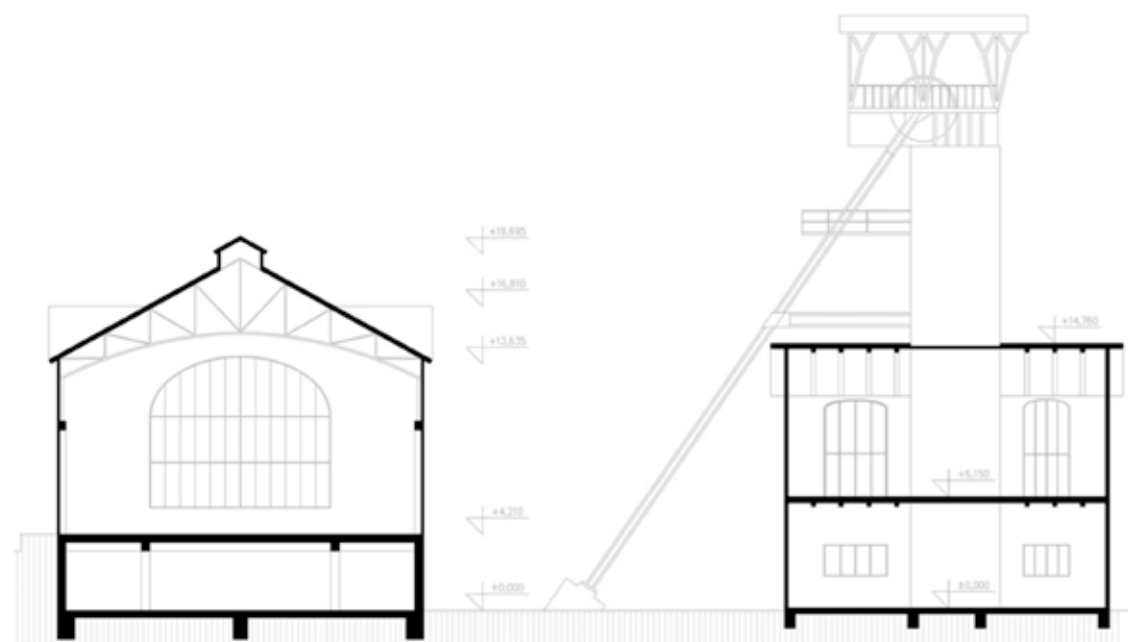
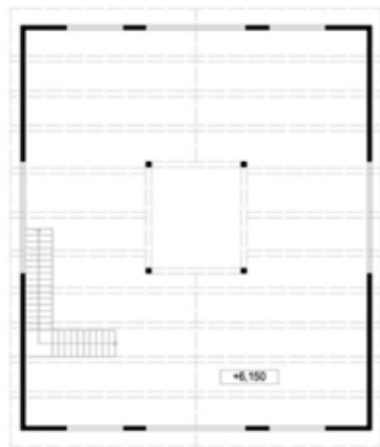
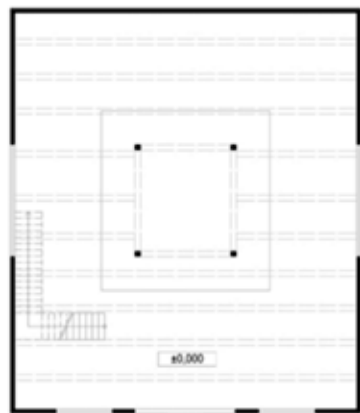
Přízemí / halový prostor

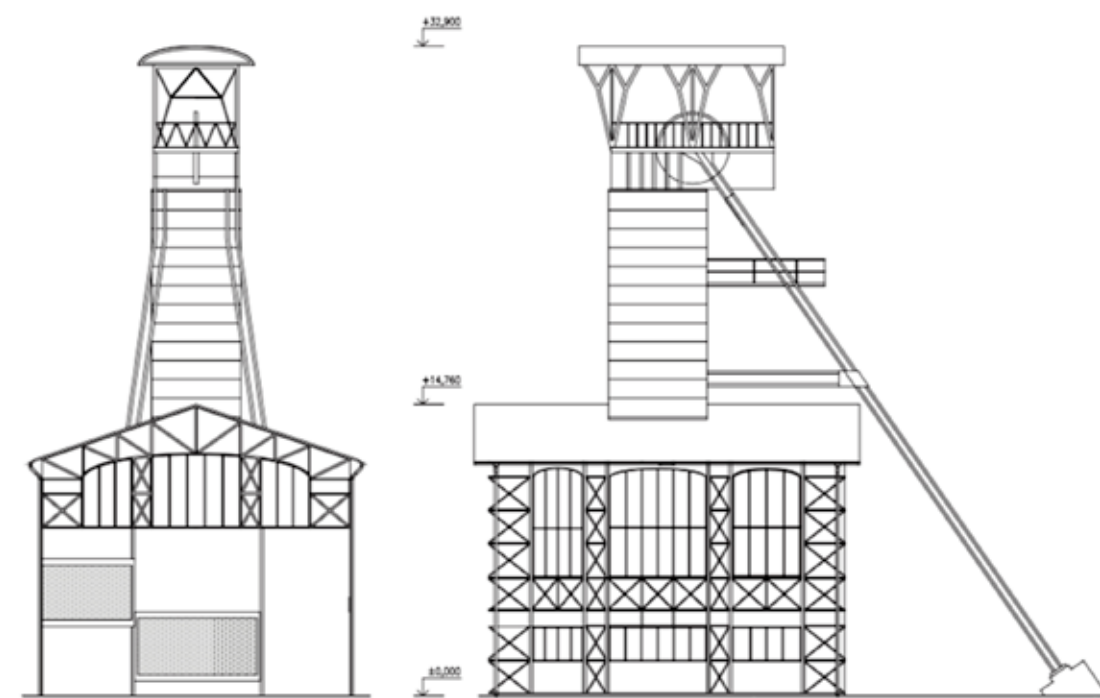
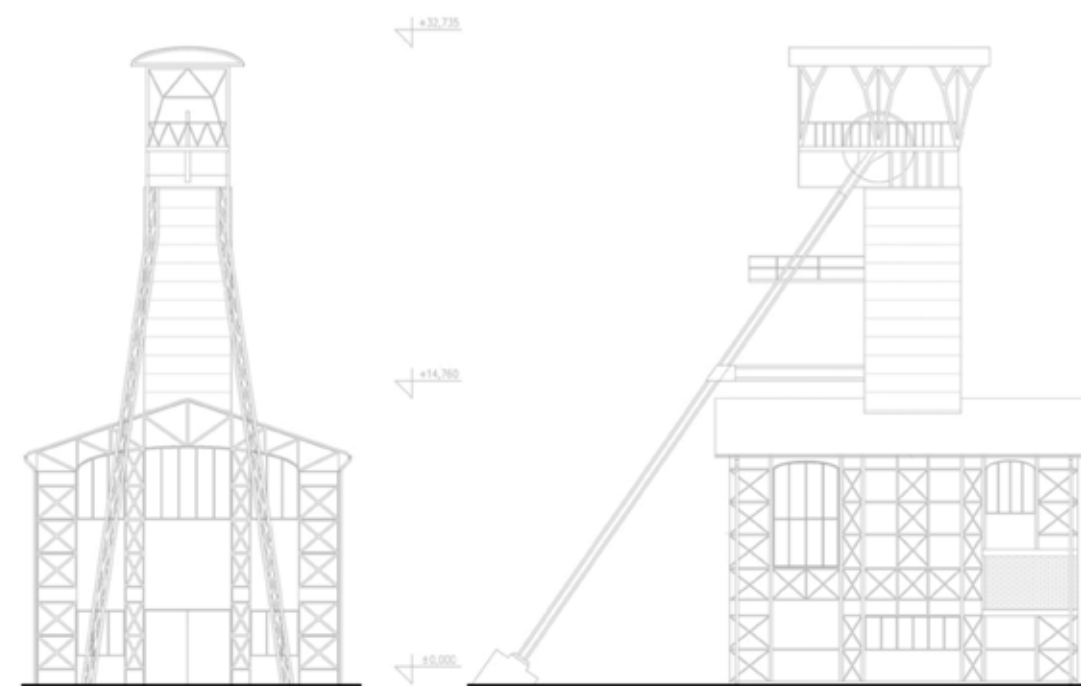
Boční pohledy na strojovnu

Zadní a čelní pohled na strojovnu

První a druhé podlaží, řez těžní věží

Pohledy na těžní věže

Objekty dolu Barbora (také Austria, Pilsudski, 1. máj)

Klára Palánová, Radim Kravčík

Důl byl založen v roce 1907 Rakouskou báňskou a hutní společností a pojmenován Austria. Výstavba dolu se inspirovala moderní technickou a provozní koncepcí používanou v německém Porúří. Důlní pole bylo otevřeno dvěma jámami, těžní (Barbora č. 1) a větrní (Barbora č. 2), podél kterých byla postavena moderní prosklená hala s eliptickým vstupem. Strojovna byla inspirována strojovnou dolu Zollern II / IV v německém Dortmundu. Velká hala strojovny umožnila soustředit veškeré povrchové stacionární stroje v jedné budově. Tato moderní provozní koncepce zde byla použita jako první v celém ostravsko-karvinském revíru. Uvažovalo se o vybavení strojovny pokrokovými elektrickými důlními stroji. Z ekonomických důvodů byla nakonec upřednostněna tradiční technika s parním pohonem. Ve strojovně došlo k instalaci parního těžního stroje o výkonu 1000 HP z let 1908–1909 firmy Breittfeld-Daněk, který byl nejprve v roce 1910 nahrazen parním těžním strojem stejného výrobce o výkonu 1400 HP a ten pak v roce 1927 parním těžním strojem ze Spojených strojiren Plzeň o výkonu 1600 HP.

Projektový plán na výstavbu dolu Austria (Barbora) v Karviné, 1907 (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

V roce 1919 byl důl vzhledem k politickým změnám přejmenován na důl Barbora a začalo se s hloubením druhé větrní jámy (Barbora č. 3), která byla v roce 1924 osazena elektrickým ventilátorem Dinnendahl.

Za druhé světové války započala výstavba elektrárny, prádla uhlí a koksovny. Na výstavbu těchto provozů byli v roce 1943 nejprve nasazeni Židé z polských ghatt v Sosnovci a Bědzi- nu, kteří zde byli internováni v táboře vybudovaném v blízkosti dolu. Poté na výstavbě pokračovali sovětští a italští váleční zajatci. Elektrárna s prádlem byly dokončeny až po skončení války, od realizace koksovny bylo upuštěno. Po válce došlo k hloubení velkokapacitní ústřední těžní jámy pro plánované sloučení důlních polí dolů Barbora, Hohenegger a Gabriela (Mír). V roce 1950 byla nad ústřední jámou postavena 48 m vysoká těžní věž typu Walsum, která byla osazena v letech 1953–1961 dvěma elektrickými těžními stroji systému Koepe o výkonu 5000 HP.

V roce 1951 byly sloučeny doly Barbora a Hohenegger do jednoho velkodolu s názvem 1. máj. V roce 1958 došlo ještě k připojení dolu Mír (Gabriela). V letech 1988–1992 byla těžba z Barbory podzemními cestami převedena na nově postavený důl Darkov. Důl byl jedním z nejvíce mechanizovaných dolů v Ostravsko-karvinském revíru.²⁴

Největší důlní neštěstí se odehrálo na dole Barbora dne 18. 10. 1990. Při výbuchu metanu zahynulo třicet horníků.

V roce 2002 došlo k ukončení provozu na dole Barbora. Důl poté přešel do správy DIAMO, státní podnik, který zasypal jámy a demoloval některé povrchové objekty. Uhlí se na dole Barbora dobývalo z hloubky 810 m.

V roce 1997 byly kulturní památkou prohlášeny objekty strojovny, kotelny, elektrikářských a klempířských dílen, kočárovny a těžní věž výdušné jámy. V roce 2009 získala památkovou ochranu také těžní věž Walsum. Kvůli špatnému stavu však byly demolovány objekty klempířských dílen (2001), elektrikářských dílen (2012) a kočárovny (2013).²⁵

²⁴ Kukutsch, R. *Důl Barbora v Karviné*. [Online] [Citace: 3. 2. 2021]. Dostupné na: <https://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/dul-barbora-v-karvine/>.

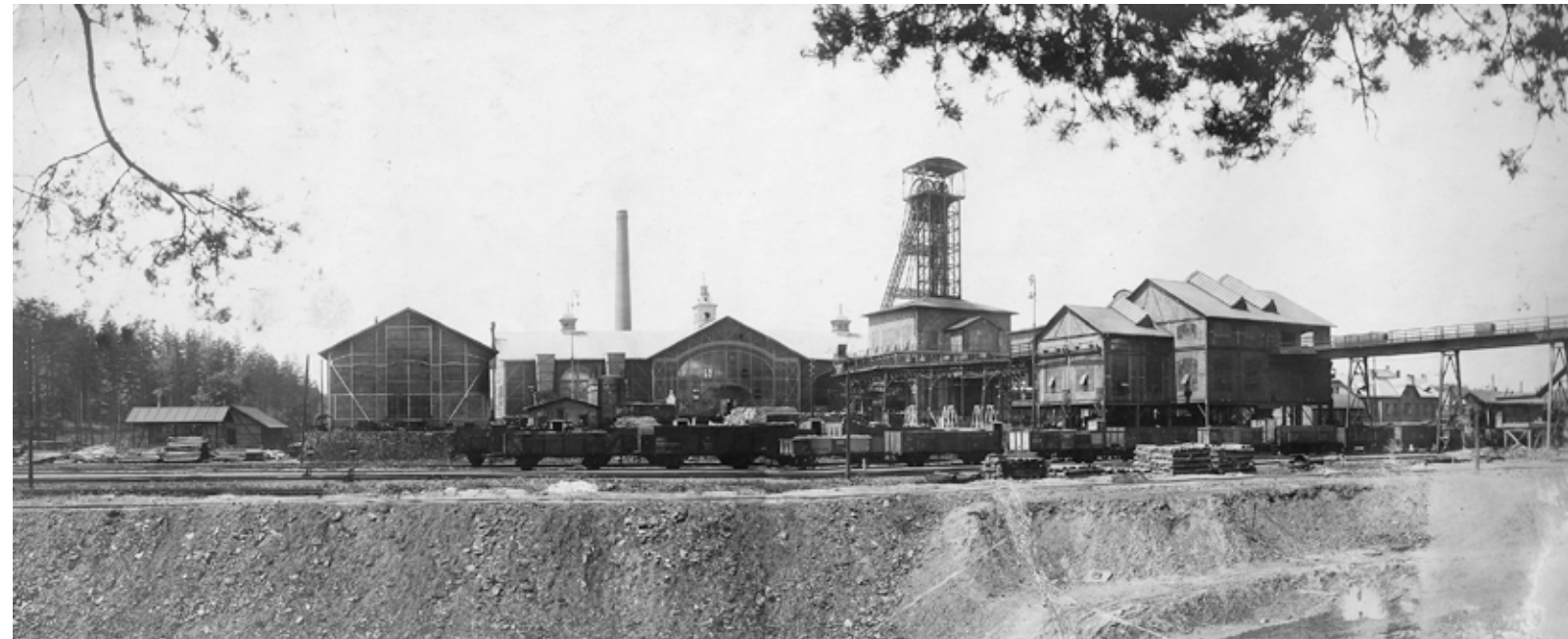
²⁵ Matěj, A., Klát, J., Korbělářová, I. *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. Ostrava: NPÚ, územní pracoviště v Ostravě, 2009, s. 98–101, ISBN 978-80-85034-52-3.

Pohled na důl Barbora, 1931 (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

Interiér strojovny dolu Austria (Barbora) krátce po zahájení provozu (zdroj: soukromá sbírka)

Pohled na důl Barbora z roku 1927 (zdroj: archiv OKD)

Objekty dolu Barbora jsou součástí průmyslové zóny, která zde vznikla po ukončení těžby. Předmětem zájmu pro další využití a zapojení do celkové transformace území jsou objekty kompresorovny, strojovny a objekty těžních věží (zde jsou ponechány pouze samotné věže bez doprovodných objektů). Všechny tyto objekty jsou opraveny bez bližšího funkčního využití. Kompresorovna i strojovna jsou vyneseny kovovou příhradovou konstrukcí s cihelnou vyzdívkou, která je uvnitř omítnuta, zvenku ponechána jako pohledová bez omítnutí. Obvodové zdivo, do kterého bylo v průběhu provozu několikrát zasaženo průrazy, dostavbami a přestavbami, bylo zrekonstruováno s ohledem na kompoziční hlediska původní konstrukce, která nepostrádá vysokou míru estetiky, byť se jedná o průmyslové objekty, které, podobně jako na dole Gabriela, kryly těžní a provozní stroje.

Objekt kompresorovny je podsklepen. Částečně zapuštěný suterén je přístupný z halového prostoru třemi vícetahovými schodišti a zvenku ze dvou stran dveřmi. Halový prostor pak navíc přes venkovní schodiště. Vnitřní prostor kompresorovny graduje samotnou konstrukcí vazníkové střechy. Půdorys objektu je obdélník, jehož střed je mírně rozšířen rizalitou z obou stran. Na to reaguje střecha, v místě rizalitu vyřešena křížením dvou směrů sedlových střech do půdorysného tvaru kříže, v jehož středu je zbudována lucerna.

Strojovna tvoří velký halový prostor a součástí je vestavba se sníženým stropem ve vstupní části objektu na kratší straně od kompresorovny. Na delší straně haly je zřízen vjezd.

Objekty spolu vzájemně tvoří půdorysnou stopu tvaru L, těžní věž je na jeho vnější straně, druhá těžní věž (typu Walsum) je blíže u ostatních objektů lehkého průmyslu.

Stávající situace areálu bývalého dolu Gabriela. Capek, S. Konverze dolu Gabriela. Hvězdárna a planetárium. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hrůša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Těžní věž, kompresorovna a strojovna dolu Barbora (zdroj: archiv Kláry Palánové, 2019)

Interiér halového prostoru kompresorovny dolu Barbora (zdroj: archiv Kláry Palánové, 2019)

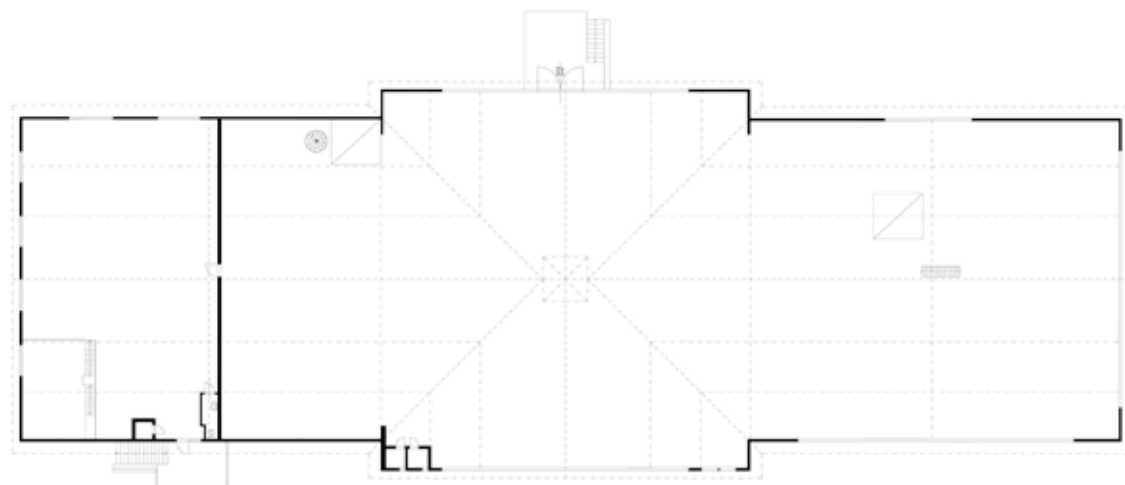

Schodiště do suterénu, důl Barbora, kompresorovna (zdroj: archiv Kláry Palánové, 2019)

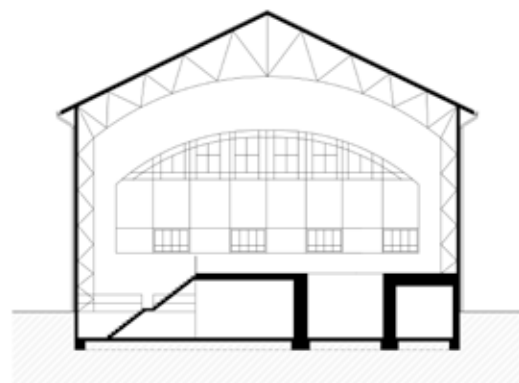
Stávající stav dolu Barbora
(zdroj: Helena Suchánková, 2019)

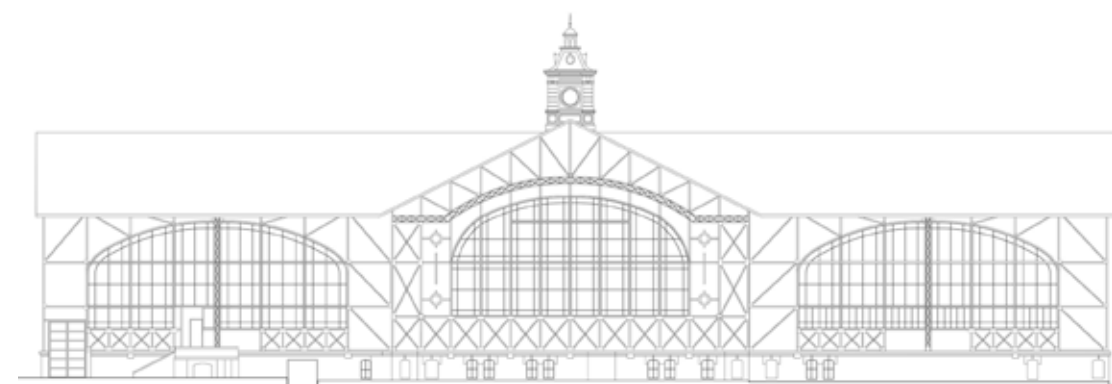
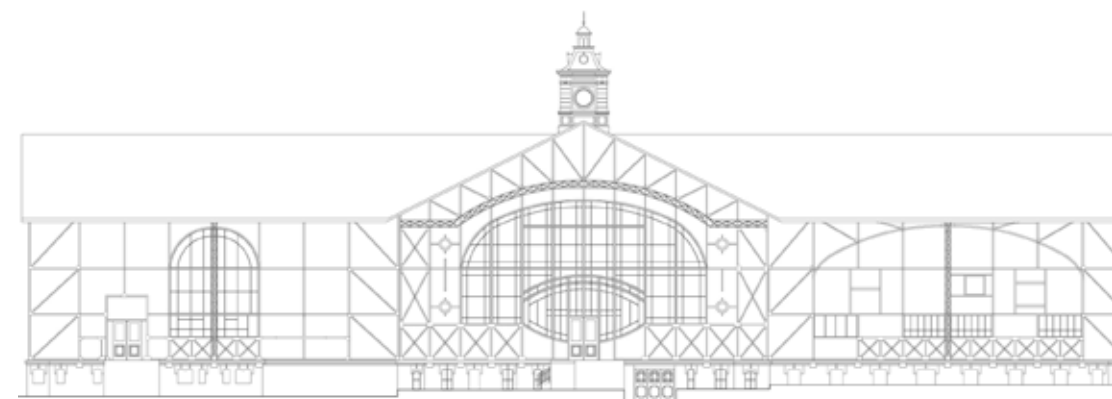
Suterén kompresorovny dolu Barbora s vyznačenými základy pro stroje

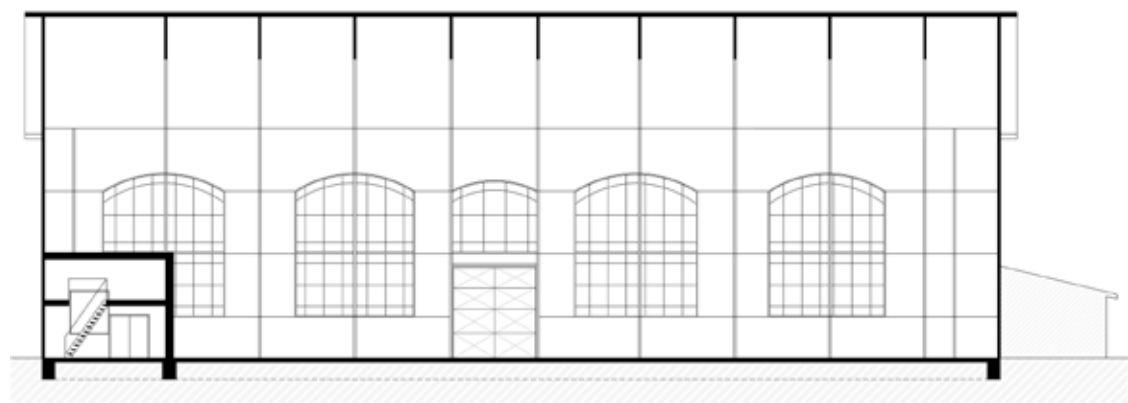
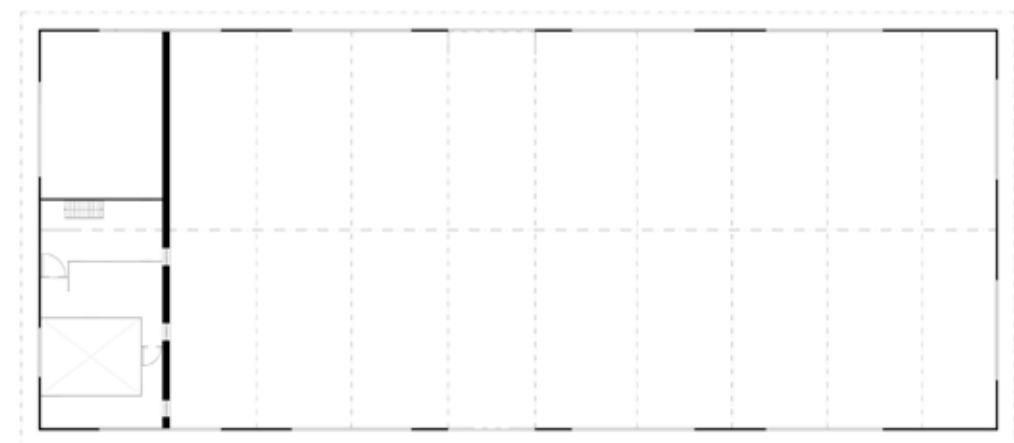
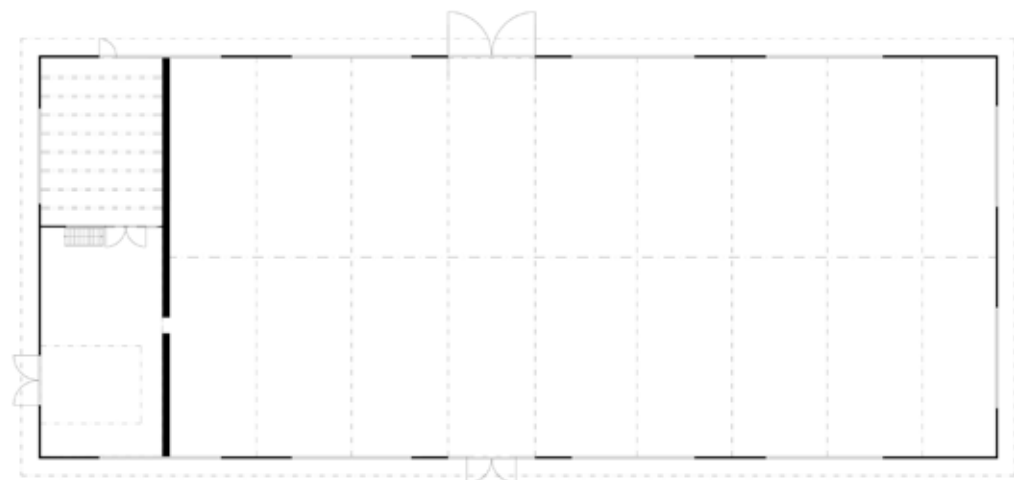
První podlaží, halový prostor kompresorovny dolu Barbora

Řez kompresorovnou dolu Barbora

Boční pohledy, čelní (vstupní) a zadní pohled na kompresorovnu dolu Barbora

Půdorysy a řez kotelnou dolu Barbora

Pohledy na kotelnou dolu Barbora

„Šikmý“ kostel sv. Petra z Alkantary

Radim Kravčík

Kostel sv. Petra z Alkantary nechal postavit v roce 1736 František Vilém Laryš v barokním slohu jako náhradu za zchátralý dřevěný kostelík sv. Martina z 15. století. S rozvojem intenzivní důlní činnosti po roce 1850 došlo k postupnému narušení statiky stavby. Obavy ze zřícení věže kostela vedly na začátku 20. století k jejímu prvnímu snížení. Podruhé došlo ke snížení věže kostela v roce 1957, kdy byla její část stržena vichřicí. Při opravě pak byla kvůli bezpečnosti snesena zvonová nástavba a věž byla zakončena jehlanovou stříškou. Farní úřad a hospodářské budovy byly zničeny poddolováním a zbourány v letech 1955–1957. Demoliční výměr na kostel byl vydán v roce 1992, k likvidaci kostela však nedošlo. V letech 1994–1995 proběhla generální oprava a zajištění stavby kostela. V roce 2000 byl kostel znovu vysvěcen a slavnostně navrácen do užívání věřícím.

Kostel sv. Petra z Alkantary s klasicistní věží, kterou měl v druhé polovině 19. století (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

Po zahájení těžby uhlí bylo pod kostelem vytěženo 27 slojí v celkové mocnosti 46,8 metrů, což způsobilo pokles kostela o více než 37 m a jeho vychýlení o 6,8° jižním směrem. Kostel sv. Petra z Alkantary je jednoduchá barokní stavba. Tvoří ji kněžiště půlkruhového půdorysu, o málo širší obdélná loď, na evangelijní straně její východní části je umístěna zakristie. Nad ní se nachází oratoř. Na epištolní straně lodi je pak situována kaple Panny Marie Lurdské. K západní straně lodi přiléhá čtyřboká věž se samotným vstupem do kostela. Pod podlahou kostela se nachází krypta, ve které je uloženo sedm rakví s ostatky členů šlechtického rodu Laryšů (v průběhu 2. poloviny 18. století psáno již Larisch, od roku 1791 pak Larisch-Mönnichové).

Vedle kostela se nacházejí ještě dvě menší sakrální stavby – hrobky rodin Fornerů a Staňků. Původně tvořilo sochařskou výzdobu před kostelem dvanáct soch apoštolů. Dnes je část těchto soch umístěna ve sbírce Muzea Těšínska, část byla přestěhována ke kostelům na Těšínsku (např. Těrlicko). Před vstupem do kostela se nachází hřbitovní kříž se sochami Panny Marie a Jana Evangelisty z roku 1858 a sousoší Panny Marie Frýdecké doprovázené sochami sv. Anny a sv. Jáchyma z roku 1861. Na soklech s volutovými křídly v reliéfu jsou provedeny postavy pod křížem Veroniky s rouškou a mučednice pod Pannou Marií Frýdeckou. K nejhodnotnějšímu vybavení interiéru kostela patří kamenná křtitelnice z poloviny 15. století a hlavní oltářní obraz patrona kostela sv. Petra z Alkantary z pol. 18. století.

Kostel sv. Petra z Alkantary s hrázděnou věží, kterou nesl v letech 1899–1957 (zdroj: Státní okresní archiv Karviná)

Kostel sv. Petra z Alkantary (zdroj: archiv MSID, a.s., 2020)

Šikmý kostel sv. Petra z Alkantary a dvě kaplové hrobky (zdoj: archiv Jana Lenarta, 2020)

Geografické změny krajiny

Jan Lenart

Po objevu uhlí v roce 1776 se zdejší krajina začala rychle měnit. Nejprve kutací jámy, poté geologické vrty zjistily, že v různých hloubkách pod povrchem spočívá karbonské pohoří, které je bohaté na černouhelné sloje. Dnes víme, že Ostravsko-karvinský revír je zbytkem daleko rozsáhlejší hornoslezské černouhelné pánve. Ta vznikla v prvohorách – karbonu – před 300 miliony let. Tehdy Karviná ležela na rozsáhlé přímořské plošině. Občas byla zaplavena mořem, jindy se vytvořily příbřežní močály a někdy po určitou dobu zůstala na souši. Po miliony let se na sebe ukládaly vrstvy sedimentů a odumřelé organické hmoty. Starší ostravské souvrství je složeno z vrstev sedimentů uložených na přímořské plošině. Kromě černého uhlí je tvořeno pískovci, prachovci, jílovci, tufity a brousky. V jeho nadloží se uložilo po ústupu moře k severu mladší karvinské souvrství, které obsahuje mnohem méně pískovců a brousků. Obě souvrství mají dohromady mocnost tisíce metrů a obsahují 415 uhelných slojí, z nichž pouze některé byly vhodné pro těžbu. Jejich maximální mocnost byla přes deset metrů, některé sloje dosáhly ale jen několika centimetrů. Souvrství byla v průběhu variského a alpinského vrásnění narušena zlomy a zprohýbána do podoby vrás.²⁶

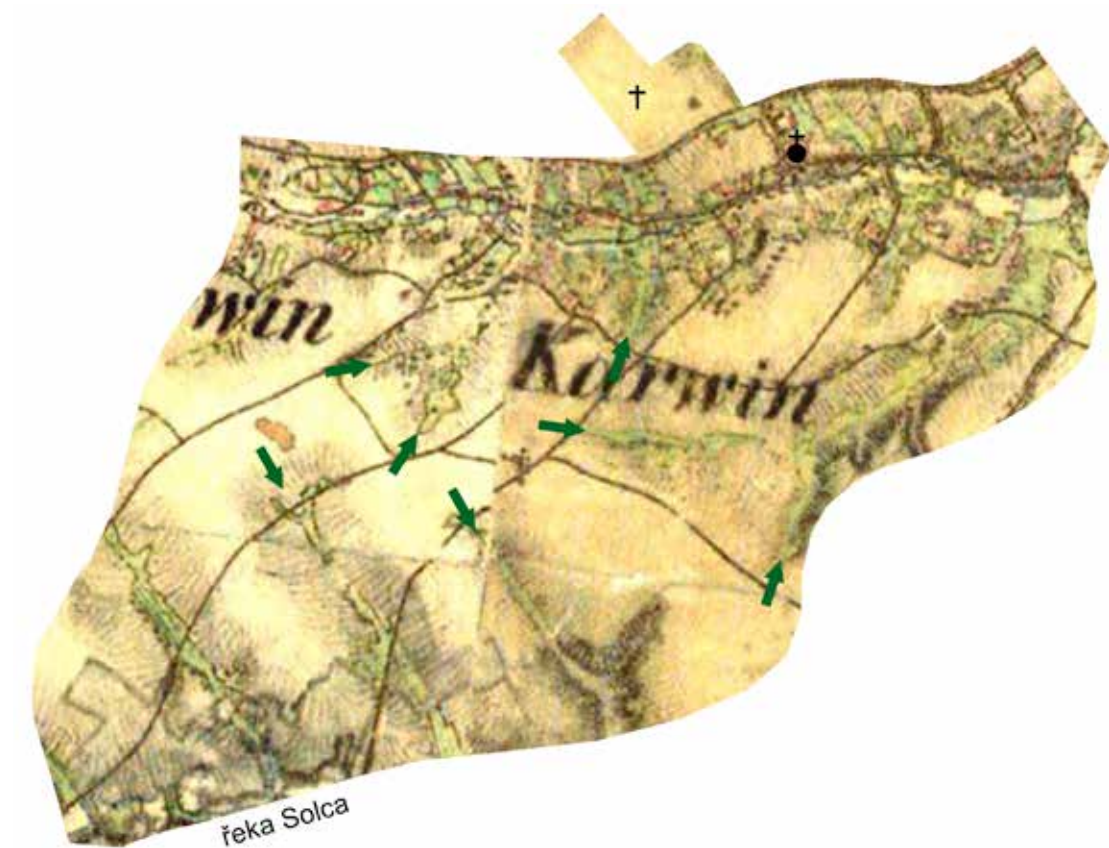
Po skončení sedimentace následoval erozní vývoj. Do karbonského pohoří se zahlubily až tisíc metrů hluboká údolí. Intenzivní zvětrávání vytvořilo na povrchu zvětralinové pokryvy. V hornictví nechvalně známé zvětraliny typu pestrých vrstev sahají až 600 metrů hluboko.²⁷ Později v miocénu, před 15 miliony let, vyplnily hluboká údolí jíl a písky zatím poslední mořské záplavy na našem území. Ve čtvrtohorách překryl dvakrát celou oblast kontinentální ledovec, který reliéf zahladil a přinesl s sebou kusy exotických hornin ze severu. Na předledovcovou poušť uložil vítr sprašové návěje.

Po ústupu ledovce posledních dvanáct tisíc let převládá v krajině původní Karviné opět eroze. Místo vody a ledu je ale v posledním období hlavním erozním činitelem člověk. Jen z dolu Barbora vytěžil v letech 1923–1943 více než milion tun uhlí. Aby se k těžitelným zásobám dostal, musel se prokopat doprovodnými horninami, a tak další miliony tun slepence, pískovce, prachovce a jílovce končily na haldách, které postupně překrývaly původní krajinu. Některé haldy tvořily výrazné hřbety, většina hlušiny byla ale navážena do poklesových kotlin, které po těžbě vznikaly, a tak je bez bližšího zkoumání není lehké v současné krajině odhalit. Jejich rozsah je zaznamenán na níže uvedených mapách.

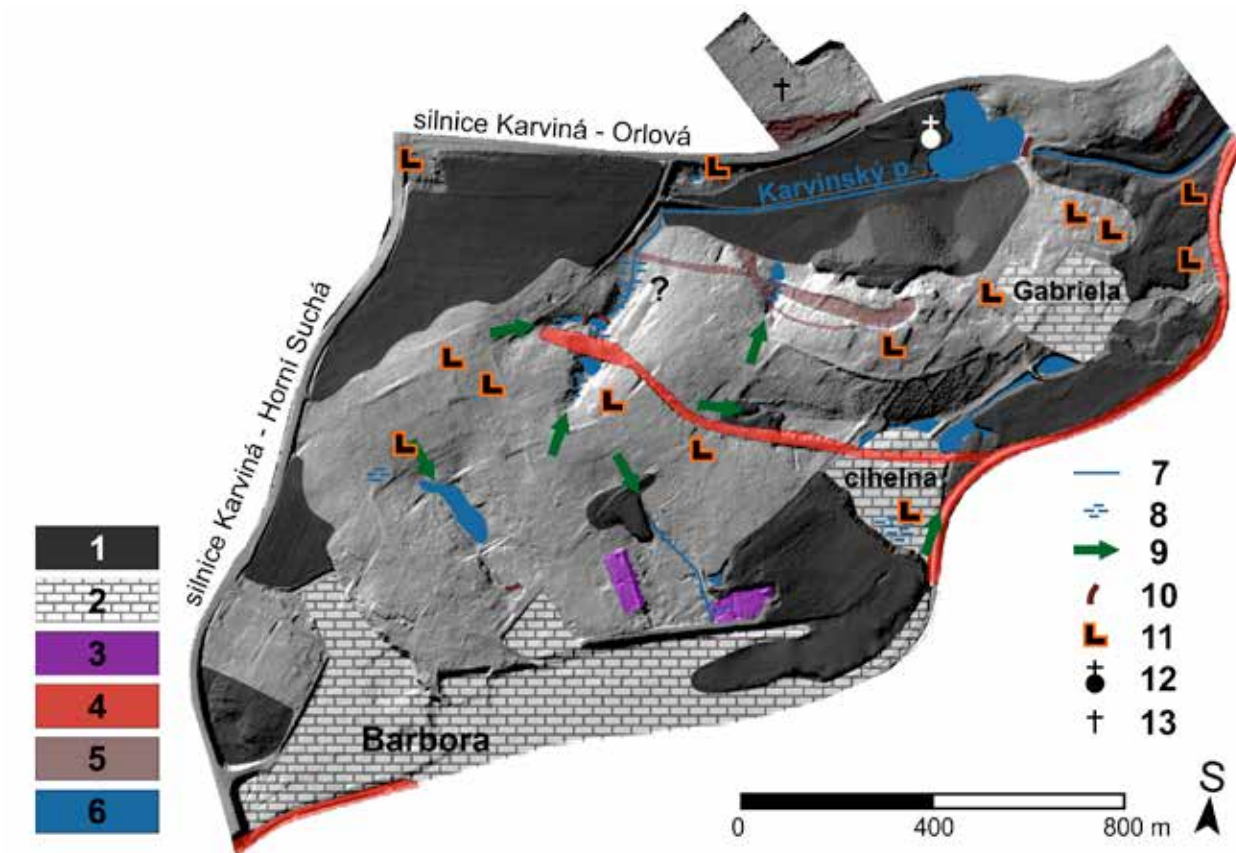
Rozvíjející se průmysl potřeboval v původní zvlněné pahorkatině pro výstavbu cihlen, důlních objektů, montánních drah ale i kolonií rovné povrchy, a tak byly svahy na mnoha místech zarovnané do podoby rozlehlých plošin. Někde materiál mizel, jinde se vršil. Spolu s terasovými a vyrovnávacími haldami tak v krajině dosáhly významného zastoupení ploché umělé povrchy. Největší změny přinesla ale až intenzivní těžba ve druhé polovině 20. století. Poklesy dosáhly devastačních rozměrů (viz obrázek „výška poklesů/násypů v metrech“ uvedený níže), v zemi se rozevíraly trhliny a na okrajích poklesových kotlin se krajina roztrhala na jednotlivé kry, mezi kterými vznikly hluboké příkopy – grabeny. Rozsáhlé plochy byly zaplaveny. V takové krajině se už žít nedalo. Mnohá stavení byla zbourána a jejich ruiny dnes tvoří suťové pahorky. Na mnoha místech byly poklesy kompenzovány dalším navážením hald, takže se krajina opět zarovnávala. Obecně se soudí, že povrch původní Karviné po těžbě poklesl. Z analýzy výšek poklesů/násypů však vyplývá, že na některých plochách nadmořská výška v průběhu času překvapivě naopak vzrostla (více v popisku obrázku). Mnohé strže byly zasypány, potoky zmizely nebo změnily směr. Místo rybníků se objevily technologické nádrže, poklesová jezera nebo jezera hrazená haldou. Po důlních drahách zbyly v reliéfu zářezy a násypy. Přesto však i dnes můžeme v posthornické krajině vysledovat původní systémy strží s přilehlými svahy nebo staré rybníční hráze.

²⁶ Kol. aut. *Uhlé hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Odpovědný red. Machač, J. – Langrová, P. Ostrava-Mariánské Hory: Anagram, 2003. 564 s., obr., fot. + 1 mp. příl. ISBN:80-7342-016-3.

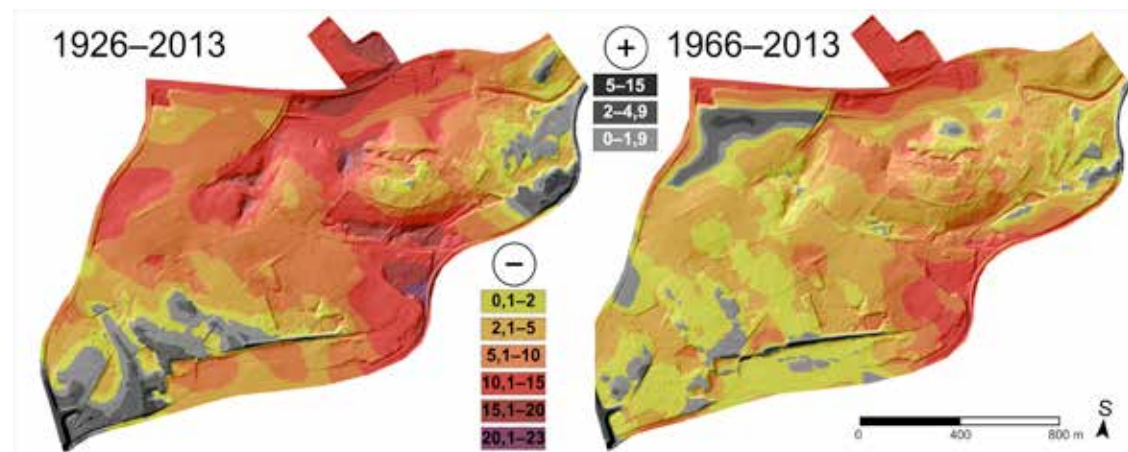
²⁷ Kol. aut. *Uhlé hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Odpovědný red. Machač, J. – Langrová, P. Ostrava-Mariánské Hory: Anagram, 2003. 564 s., obr., fot. + 1 mp. příl. ISBN:80-7342-016-3.

Výřez mapy Druhého vojenského mapování (1839–1840) s vyznačenými zhlavími strží. (zdroj: Jan Lenart, 2021)

Současný reliéf na podkladu digitálního modelu DMR5G poskytnutého ČÚZK (2013): 1 – halda, 2 – průmyslová plošina, 3 – suchá průmyslová nádrž, 4 – zářez či násep dráhy, 5 – poklesové trhliny, 6 – vodní plocha, 7 – vodní tok, 8 – mokřad, 9 – zhlaví původních strží, 10 – hráz, 11 – ruinový (suťový) pahorek, 12 – kostel sv. Petra z Alkantary, 13 – hřbitov. Neoznačené šedé plochy vizualizace představují reliéf původní předindustriální krajiny. (zdroj: Jan Lenart, 2021)

Výška poklesů/násypů v metrech. Překvapivé jsou nárůsty nadmořské výšky zapříčiněné sypáním hald (většinou ploch), ale také návozem skládek (nárůst na severovýchodním okraji v období 1926–2013) či akumulací suti po zbouraných budovách (malé plochy s neostrými okraji) nebo zřejmě také ukládáním skrývkových zemin (jižní okraj v okolí dolu Barbora). Při srovnání obou map zjistíme, že některé plochy, na kterých nadmořská výška v období 1926–2013 vzrostla, vykazují ve druhém sledovaném období 1966–2013 naopak pokles. Znamená to, že mezi roky 1926–1966 byl na těchto plochách nárůst nadmořské výšky ještě větší, než se nám analýzou podařilo zachytit. Největší hodnoty poklesů (do 23 m) jsou vázány zejména na oblasti původních předindustriálních údolí a strží. Oblast kostela sv. Petra z Alkantary poklesla mezi roky 1926–2013 o 11 m.

Podklady: 1926 – Fidrhel, V., Generelní návrh vodovodu Karviná-Solca (vrstevnicová mapa 1: 5000), Slezská Ostrava, 1926; 1966 (částečně také 1962) – Český úřad geodetický a kartografický a Ústřední správa geodézie a kartografie (topografické mapy 1 : 10 000), Praha, 1964 a 1970; 2013 – digitální model reliéfu DMR 5G, Český úřad zeměměřičský a katastrální, 2013 (zdroj: Jan Lenart, 2021)

Typické prvky reliéfu: a – hřbetová halda dolu Gabriela, b – poklesové jezero, navíc hrazené haldou, na jižním okraji vyrovnávací haldy u kostela sv. Petra z Alkantary, c – ruinový (suťový) pahorek po zbouraném domu v ulici Havlíčkova, d – bobří hráz na Karvinském potoce pod dolem Gabriela (foto: Jan Lenart, 2020)

Proměna krajinné struktury

Lukáš Lattenberg, Daniel Matějka

Člověk původní přírodní krajinu od nepaměti mění. V závislosti na intenzitě antropických zásahů pak vznikají různé typy krajín – od harmonické kulturní až po krajinu antropogenní nebo devastovanou. Výrazné zrychlení změn v krajině přinesla industrializace v období průmyslové revoluce. V 19. a 20. století docházelo k největším změnám krajiny v industrializačních centrech s těžbou uhlí.²⁸ Zásahy v některých krajinách vedly až na pokraj ekologické únosnosti.²⁹ Jednou z oblastí lidské činnosti, která způsobuje výrazné dynamické změny krajinné struktury, je těžba. A to nejen v momentu těžby samotné, ale také v dlouhém období po ní. Podle typologického členění krajiny České republiky zabírají těžební krajiny přibližně 0,49 % rozlohy.³⁰ Nejvýraznější změny české krajiny souvisejí právě s těžbou černého uhlí a v předmětném analyzovaném území spadají zejména do období socialistické industrializace Československa po roce 1945.

Typické změny v krajině v oblastech hlubinné těžby černého uhlí

Charakter změn v krajině je závislý na mnoha faktorech, ať už se jedná o danosti primární krajinné struktury, stav sekundární krajinné struktury před započítáním těžby nebo okolnosti související přímo s těžbou daného ložiska (především způsob a technologie těžby, doba trvání těžby, množství vytěžené suroviny aj.). Samotná těžba pak výrazně ovlivňuje také terciární krajinnou strukturu.³¹

V rámci primární krajinné struktury dochází zejména k narušení geologického podkladu, reliéfu, narušení půdy nebo ke změnám hydrických poměrů. Druhotně může docházet také k biotickým změnám, a to zejména v druhovém bohatství lokality nebo narušení, zániku, vzniku a vývoji nových ekosystémů a nových sukcesních sérií.

V rámci sekundární krajinné struktury jsou změny znatelné zejména ve způsobu využití území (land use). Před zahájením těžby nebo v jejím průběhu bývají z povrchu odstraněny všechny stavby. V období klesání terénu není možné v území hospodařit nebo budovat novou infrastrukturu. V návaznosti na změny reliéfu dochází v území poklesů i na nových výsypkách ke změnám krajinného pokryvu. Vzniká tak mozaika fragmentů struktur původních a nově vzniklých.

V rámci terciární krajinné struktury dochází ke změně řady socioekonomických jevů, demografických, sociálních a ekonomických charakteristik, vizuálních a esteticko-percepčních

28 Popelka, P., Popelková, R., Mulková, M. *Black or green land? Industrialisation and Landscape Changes of the Ostrava-Karviná Mining District in the 19th and 20th Century*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2016. 191 s. ISBN 978-80-7464-823-6.

29 Forman, R. T., Godron, M. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia, 1993. 583 s. ISBN 80-200-0464-5.

30 Löw, J., Novák, J. Typologické členění krajín České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*. Ročník XI, číslo 6., 2008, s. 19–23.

31 Kučera, P., Novotná, Ž. *Metodika hodnocení krajiny narušené těžbou surovin 2015* [online] Lednice: 2015 [cit. 25. 3. 2021] Dostupné na: http://web2.mendelu.cz/zf_563_krarch/1.2.4_Metodika-hodnoceni-krajiny-narusene-tezbou-surovin/Metodika_hodnoceni_krajiny_narusene-tezbou.pdf.

charakteristik území nebo vzniku nových rozvojových projektů a navazujících změn krajiny po ukončení těžby.

Metoda zjišťování změn v krajině

Pro porovnání změn v představované krajině byla využita podrobná analýza historických a současných prostorových dat v jednotlivých časových řezech. Celkem byly digitalizovány tři základní mapové podklady odrážející překotný vývoj využití území.

Prvním analyzovaným mapovým podkladem byl stabilní katastr z let 1835–1836. Stabilní katastr je prvním mapovým dílem v území, který zachycuje přesné geometrické zobrazení pozemků za využití trigonometrické sítě a byl vytvářen jednotným způsobem pro celé české i rakouské země. Pro účely analýz byly využity tzv. povinné císařské otisky, což jsou kopie originálních map, které byly určené pro archivaci a díky tomu, že v nich nebyly zaznamenávané pozdější změny, zachycují stav krajiny v době mapování.

Druhým analyzovaným podkladem byly archivní letecké snímky, které vznikaly na území České republiky od 30. let 20. století. Díky přesnému zachycení reálného stavu land use letecké snímky umožňují přesně analyzovat strukturu krajiny v minulosti a představují tak jeden z hlavních zdrojů informací o krajině v průběhu 20. století. Pro analýzu předmětného území byly využity letecké snímky z roku 1947 – tj. období s probíhající industrializací v dané oblasti.

Třetím analyzovaným podkladem byla aktuální ortofoto mapa z roku 2020. Tato mapa odráží stav území po ukončení těžby v oblasti.

Digitalizace a porovnání map probíhala v geografických informačních systémech (software Qgis).

Popis změn v jednotlivých obdobích

Změny v krajině jsou značné a relativně rychlé. Pro přehlednější představení a lepší pochopení změn byly jednotlivé krajinné prvky rozděleny do tří kategorií.

První z nich tvoří části krajiny dochované. Jde o prvky, které v krajině přetrvávají dlouhou dobu. Zatímco u tradičních kulturních krajín tyto prvky nebo části krajiny často převažují, v krajině ovlivněné průmyslem se vyskytují spíše v ojedinělých fragmentech a postupně z ní mizí – ať už vlivem poklesů a souvisejících změn reliéfu nebo v souvislosti se samotnou změnou ve využití území. O to více jsou v takové antropogenní krajině tyto prvky cenné a při plánovaných změnách je vhodné je v území uchovat jako svědky minulosti. V představované oblasti je to například ojedinělý stavební objekt kostela sv. Petra z Alkantary nebo fragmenty cestní sítě. Častěji tyto svědky minulosti můžeme najít u prvků vegetace, např. staré aleje či stromořadí. Specifickým vegetačním prvkem, v oblasti častým, jsou ovocné sady nebo významné solitérní stromy, které však postupně pohlcuje nová divočina. V drobných fragmentech se dochovaly původní lesy, které lze dobře identifikovat jak na leteckých snímcích, tak dle druhové a prostorové struktury přímo v terénu.

Druhou kategorií tvoří prvky ztracené, tedy takové, které se vázaly k historickému využití území, nedochovaly se a dozvídáme se o nich jen z historických map, fotografií a dalších zdrojů. Tím, že území člověk opustil a přestal vzdorovat přirozeným přírodním procesům, začala krajina zarůstat. Z krajiny tak zmizely pastviny, louky, orná půda a částečně i sady. Vlivem velkých poklesů v území došlo také k destrukci budov a cestní sítě. Naopak vršením hlušiny na haldy

byly některé prvky zcela překryty. Poslední kategorií jsou krajinné prvky nové, které vznikly v období těžby a následující době charakteristické překotnými změnami v území. Opět se může jednat jak o stavby (např. objekty v areálech dolů), tak o vegetační prvky (porosty dřevin, ruderalní porosty). Znakem oblasti s nedávno ukončenou těžbou je výrazná dynamika změn, která však časem klesá tím, jak se území přírodními procesy postupně stabilizuje.

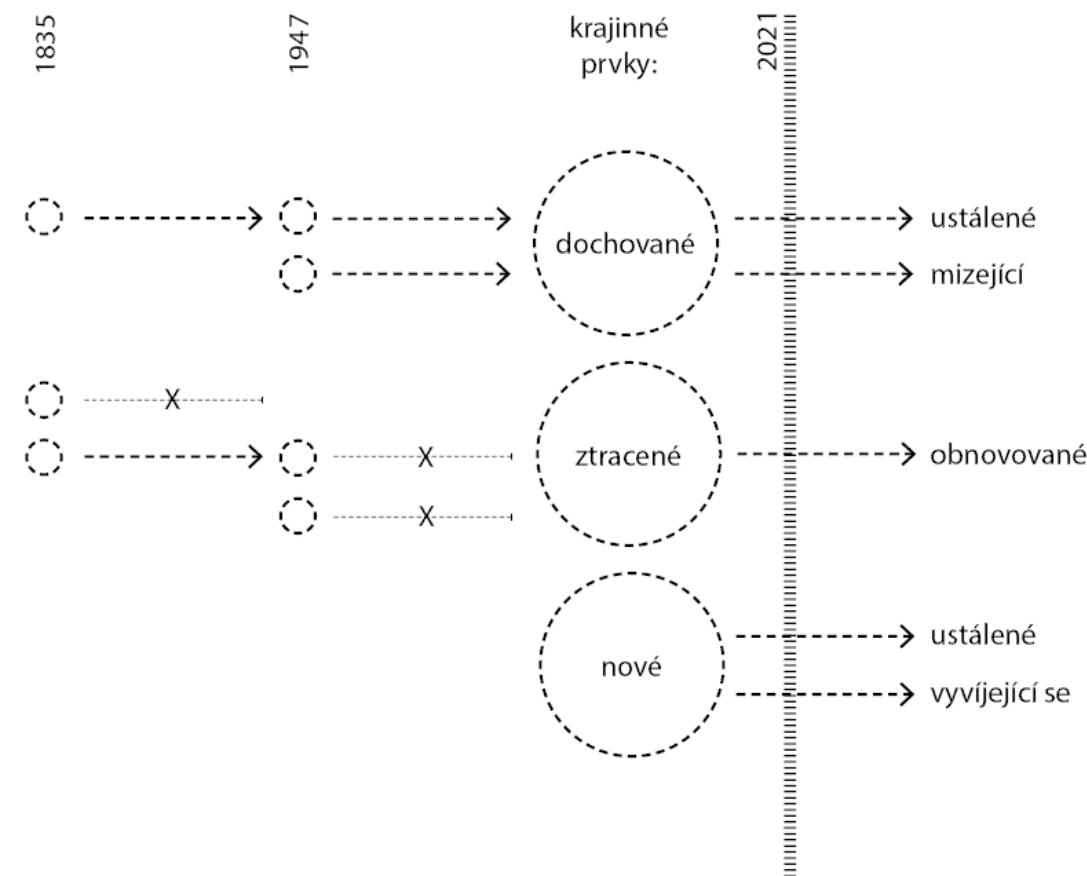

Schéma změn v krajině dle jednotlivých časových vrstev. V území můžeme identifikovat prvky a znaky krajiny dochované, ztracené nebo nové. Jejich příští osud, stejně jako osud celé krajiny, závisí na nastávajících změnách v území a jeho managementu (zdroj: Daniel Matějka, Lukáš Lattenberg, 2021)

Analyzované prvky land use

Termínem „land use“ se rozumí způsob využití území. Příkladem kategorií mohou být pole, pastviny, zahrady a podobně.

Cestní síť

V území se z minulosti zachovalo velké množství cest. Dnes již nelze s jistotou určit, zda se osy komunikací v průběhu času mírně neměnily, je však beze vší pochybnosti, že leží již několik století přibližně ve stejných místech.

Příkladem může být hlavní silnice I/59 procházející severní částí území v téměř stejném průběhu jako tomu bylo nejspíše na začátku 19. století. Ještě mnohem delší osu území lze nalézt v bývalé ulici Slezská, která je v původním 200 let starém průběhu po celé své délce. Podobně je tomu u ulic Česká a Havlíčkova.

Přestože trasy nezměnily svůj směr v horizontální rovině, zcela jiná je situace ve vertikálním směru, kde cestní síť podléhala důlním poklesům stejně jako většina území. Často se tedy změnil jejich sklon. Možná z tohoto důvodu je původnost cest při terénním průzkumu překvapivá a pro pozorovatele nelogická – v krajině neovlivněné těžbou mají cesty zcela odlišný charakter, jelikož je v ní stále patrný důvod, proč naši předkové zvolili právě toto vedení. V těžbou poznamenané krajině tyto návaznosti často chybí a je tedy obtížné odlišit prostým pozorováním původní cesty od nových.

Jedna z mnoha bývalých ulic v území, které bylo pohlceno náletovou vegetací (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

Doprovodná zeleň

Jedním z mála vodítek, která mohou pomoci v analýze cestní sítě, jsou dosud existující relikty zeleně, která většinu důležitých cest v minulosti doprovázela. V území se nachází několik stromořadí nebo alejí, které pocházejí nejméně z počátku 20. století. K výsadbám tehdy byly v řešeném území používány především jasany (*Fraxinus excelsior* L.), lípy (*Tilia cordata* Mill.), javory (*Acer platanooides* L., *Acer pseudoplatanus* L.) a jírovce (*Aesculus hippocastanum* L.).

Za nejzajímavější a nejcennější nalezený segment je však možné považovat dubovou alej (*Quercus robur* L.), která navazuje na bývalou ulici Slezská jižně od dolu Gabriela. Pravděpodobně šlo o doprovodnou zeleň krátké ulice spojující ulici Slezskou a jihozápadní roh areálu dolu Gabriela. Z dostupných zdrojů vyplývá, že ve 30. letech 20. století tudy již významnější cesta nevedla, odhadované stáří stromů je však více než 100 let.

Stará dubová alej u dolu Gabriela (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

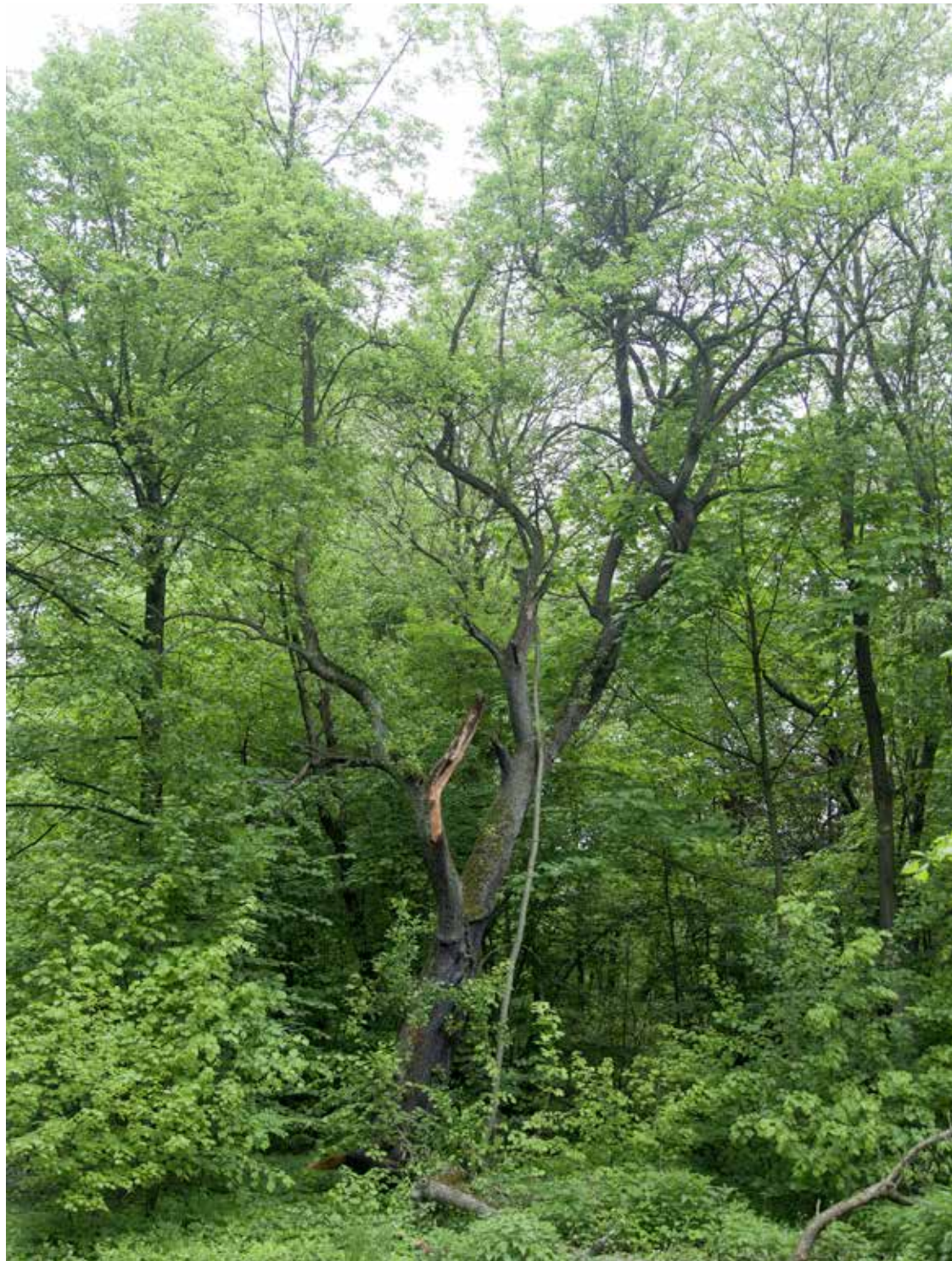
Zahrady a sady

Nedílnou součástí hornických kolonií byly také zahrady, které v období největšího průmyslového rozvoje zaujímaly značnou část celkové plochy řešeného území. Do dnešních dnů se dochovaly některé ovocné stromy z těchto zahrad, a staly se tak na mnoha místech v podstatě jediným zřetelně viditelným pozůstatkem bývalého osídlení. Ovocné dřeviny jsou často krátkověké, světlomilné a v dospělosti mívají malou korunu. V konkurenci náletové vegetace,

Pouze přítomnost ovocných stromů prozrazuje původní funkci místa (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

kteří převzala žezlo okamžitě po opuštění krajiny člověkem, se tedy mohly dochovat pouze ty druhy, které svými finálními rozměry alespoň částečně odpovídají ostatním běžným náletovým druhům a jsou schopné jim konkurovat. V území lze nalézt např. původní třešně (*Prunus avium* L.), hrušně (*Pyrus communis* L.) nebo ořešáky (*Juglans regia* L.). Vzhledem k charakteru dělnických kolonií se zde na rozdíl od jiných částí Karvinska pravděpodobně v minulosti nenacházely rozsáhlejší sady, jejichž zbytky bychom mohli dnes nalézt. Ovocné dřeviny lze objevit pouze náhodile.

Stará hrušeň postupně podléhající konkurenčně silnějším náletovým dřevinám (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

Les

Přestože v krajině mezi dolem Barbora a kostelem sv. Petra z Alkantary došlo v průběhu 200 let k obrovským změnám, lze ve velmi omezené míře nalézt lokality, které byly pravděpodobně kontinuálně pokryté lesní vegetací. Příkladem může být ostrůvek asi 400 metrů jihozápadně od bývalého dolu Gabriela. Druhové složení zde odpovídá místnímu vegetačnímu stupni a převažuje zde habr (*Carpinus betulus* L.). Na původnost porostu lze usuzovat zejména podle dochovaného podrostového patra se zastoupením některých typických lesních druhů, které se ve zbytku území nevyskytují.

Poslední zbytky původního lesa jihovýchodně od dolu Gabriela (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

Prakticky veškeré ostatní lesní plochy jsou dnes pokryté porostem, který má původ v pionýrské vegetaci. Kvůli změně reliéfu způsobené zejména důlními poklesy a vršením hlušiny na haldy, došlo ke změně hydrického režimu a půdních podmínek. Díky tomu je možné nalézt v území jak sukcesní společenstva vázaná na chudá výsušná stanoviště, tak vegetaci kolonizující zamokřené lokality bohaté na živiny. Typickými druhy jsou topoly (*Populus* sp.), bříza (*Betula pendula* Roth), vrby (*Salix* sp.), javor mléč (*Acer platanoides* L.) nebo jasan (*Fraxinus excelsior* L.).

Kvetoucí česnek medvědí v lesním podrostu na místě původních zahrad (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

Keřové patro je směsí pionýrských druhů, které se na místo dostaly spontánně, a výsadeb cizokrajných a okrasných druhů „uniklých“ ze zahrad. Častá je například červenolistá líska (*Corylus maxima* ‘*Purpurea*’ Mill.), narazit lze také na zlatici (*Forsythia* × *intermedia* L.) nebo mahónii (*Mahonia aquifolium* (Pursh) Nutt.). Je možné, že některé cizokrajné druhy byly vysázeny také při rekultivacích.

V celém území je možné objevit také kulturní zástupce trvalek a cibulovin, které mohou být na mnoha místech důkazem existence původních zahrad.

Červenolistá líska v konkurenci pionýrských dřevin (zdroj: Lukáš Lattenberg, 2021)

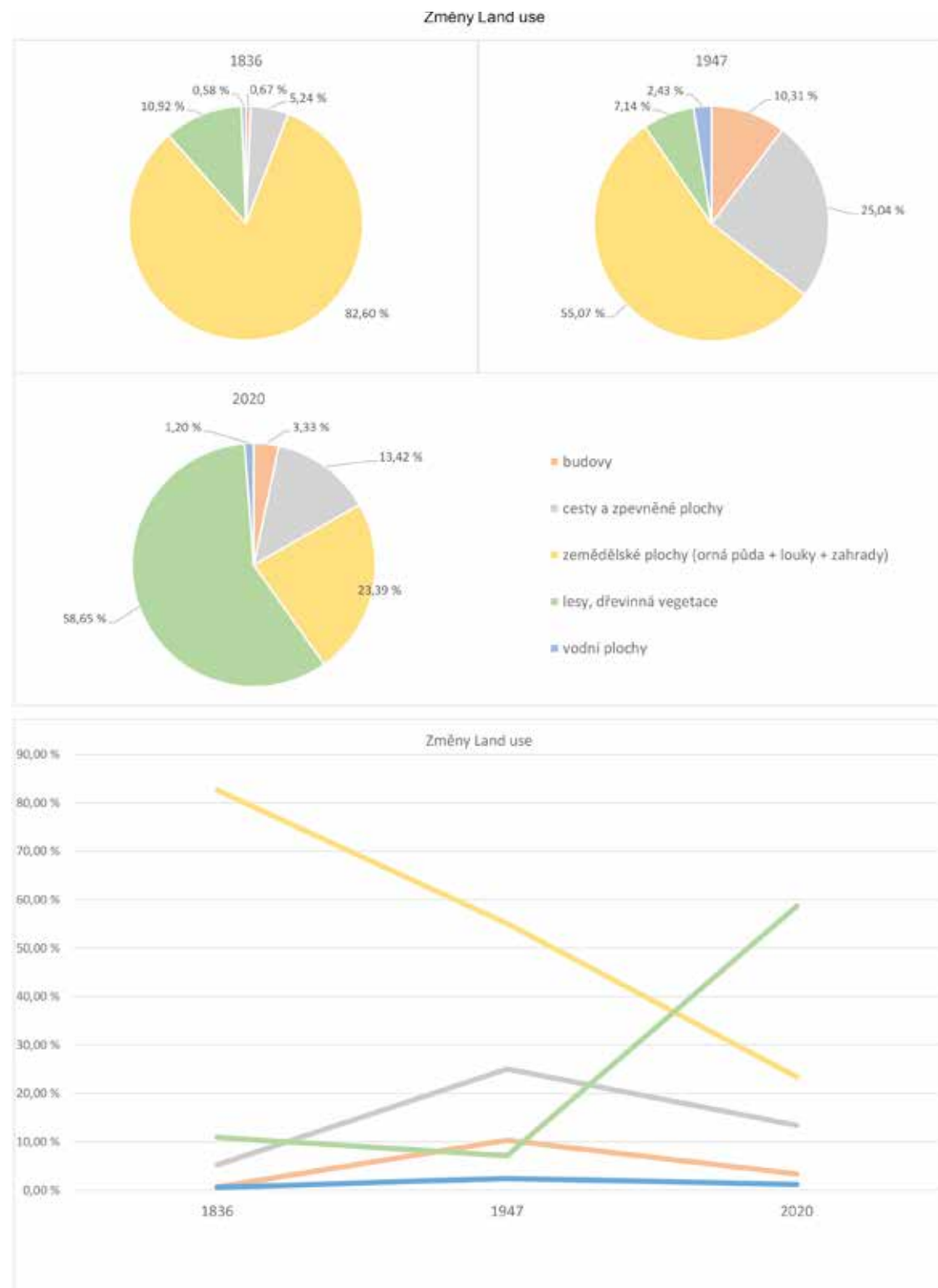
Změny krajiny v číslech

Zjednodušeně by se dalo říct, že za posledních necelých 200 let se na území vystřídaly tři zcela odlišné krajiny. Nejprve to byla krajina ryze zemědělská s převahou orné půdy a luk či pastvin; následně průmyslovo-sídelní krajina s výrazným zastoupením budov, zahrad, cest a průmyslových ploch bez vegetace; a nakonec dnešní lesní krajina.

Nejvýraznější je pokles výměry zemědělských ploch (orné půdy, luk a pastvin), a to ve prospěch zpevněných ploch a různých průmyslových ploch bez vegetace a poté ve prospěch lesů a ostatní dřevinné vegetace.

Ve spojnicovém grafu lze sledovat časovou změnu v popisované krajině a rovněž srovnání s celorepublikovým průměrem.

Krajina v řešeném území se v průběhu velmi krátkého času proměnila k nepoznání. Nejprve se ze zemědělské krajiny stala krajina průmyslová, posléze se po opuštění člověkem změnila v „novou divočinu“. Velmi překvapující je rychlost obou změn, které se udály v kratším časovém úseku, než je délka jednoho lidského života. Právě člověk a jeho přítomnost a aktivita je hlavní hybnou silou změn. Proto nelze ani odhadovat, jak bude území vypadat v době, kdy se v něm budou procházet budoucí generace.

Stabilní katastr. V krajině v období první poloviny 19. století převládají zemědělské plochy. Výrazně dominuje orná půda a nezanedbatelnou část zabírají louky. Osídlení je situováno pouze do okolí Karvinského potoka v severní části řešeného území, který je jediným vodním tokem procházejícím územím. Většina domů je postavena ze dřeva, typickým rysem je přítomnost zahrad v okolí jednotlivých stavení. Směry většiny cest jsou orientovány od severovýchodu k jihozápadu. V jižní části území se nacházejí zbytky původních lesních porostů (zdroj: Lukáš Lattenberg, Daniel Matějka, 2021)

Ve 40. letech 20. století jsou v řešeném území v maximální míře rozvinuty industriální plochy. Jde jak o areály spojené s těžbou a úpravou uhlí, tak např. o cihelnu, nebo dopravní stavby. Největší výměru však zaujímá osídlení, které zabralo většinu původní orné půdy. Zcela zmizely původní lesní plochy. V krajině jsou již patrné důlní poklesy jejichž důsledkem vznikají tzv. poklesová jezera. Přítomny jsou již první rozsáhlejší haldy hlušiny po těžbě uhlí (zdroj: Lukáš Lattenberg, Daniel Matějka, 2021)

Současnost. Těžba ustala, po intenzivních poklesech člověk krajinu až na některé části bývalých důlních závodů opustil. Většinu plochy zaujímá dřevinná vegetace v různých stádiích sukcese (tzn. různého druhového a věkového složení). Rozvoj lesů je blokován pouze v plochách udržovaných jako luční společenstva. Bez dalších lidských zásahů se druhové složení přírodních společenstev bude postupně dále proměňovat. V krajině zůstaly některé páteřní komunikace propojující funkční části a typickým prvkem jsou také vodní plochy vzniklé po důlních poklesech (zdroj: Lukáš Lattenberg, Daniel Matějka, 2021)

Relikty území (zdroj: Lukáš Lattenberg Daniel Matějka, 2021)

Současná podoba a možnosti regenerace post-těžební oblasti

Klára Palánová, Lucie Czerníková (t.č. studentka oboru Architektura a stavitelství na FAST, VŠB-Technická univerzita Ostrava)

Návrh a tvorba nově vytvořené nebo přeměna již stávající krajiny je velkou výzvou pro architekty, urbanisty a krajináře. V době rychlé výstavby měst a nárůstu počtu obyvatelstva je vysoce odpovědné k budoucím generacím³² snažit se svou činností snížit negativní dopad na krajinu a s ní související okolí. Od dob průmyslové revoluce ...*Síly a ekonomické struktury, které tradičně formovaly tento svět pod otevřeným nebem, především zemědělství, byly buď opuštěny, nebo od základů přeměněny...*³³ Do té doby velmi omezený dosah lidské činnosti, včetně jeho důsledků, na kterou stačil ctnostný a moudrý přístup se posunul do oblasti nových dimenzí odpovědnosti s dalekosáhlými důsledky.³⁴ Je třeba připustit, že návrhy nejrozsáhlejších přeměn naší krajiny od kanálů pro vodní dopravu po železnici, od odvodňování mokřadů po moderní zařízení pro regulaci říčních toků, od dálničních tras po vysokorychlostní vlaky a letiště, od přehrad až po mosty³⁵ přetvářejí území, zodpovídají za vznik nových fyzických bariér v území, hranic v krajině, zásadních topografických změn, a někdy dokonce i změn mezoklimatu. Vedlejší „neočekávané“ účinky takových zásahů mohou vést k následným sociálním a ekologickým důsledkům a tím vzniklým nákladům.³⁶ Opuštění dolů a průmyslu nebo zastaralých infrastruktur pro dopravu vede navíc k uvolnění velkých území. *Dědictví po těžbě je nejviditelnější připomínkou dřívějších průmyslových oblastí.*³⁷

Dnes, již více než dvacet let po posledním vyvezeném vozíku uhlí v dolech Gabriela a Barbo-ra, si oblast znovu převzala příroda se svou obnovující funkcí. Zůstává areál, kdysi plný života a lidské činnosti, dnes na okraji zájmu společnosti, za závorami, s četným omezením vstupu, bez jasného vymezení funkce a identity. Všepohlující lesní porost, louky a jen tušené objekty v husté zeleni dnes neospravedlňují čtyřproudou komunikaci, která oblast lemuje. Až překvapivě působí, když se pod kopcem objeví osamocený kostel sv. Petra z Alkantary, který byl kdysi duchovním centrem města Karviné.

Ačkoli tato postindustriální lokalita může být významnou zátěží pro okolní malá a střední města ve smyslu místní a regionální rozvojové aktivity, (...) lze je také použít k rozvoji příležitostí

32 Jonas, H. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikoymenh, 1997. 320 s. ISBN 80-86005-06-2.

33 Marot, S. L. *alternative du paysage. Le Visiteur*. Paříž: 1995. číslo 9, s. 54–81.

34 Jonas, H. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikoymenh, 1997. 320 s. ISBN 80-86005-06-2.

35 Von Meiss,, P. *Od formy k místu + o tektonice: Úvod do studia architektury*. Zlín: Archa, 2018. ISBN 978-80-87545-61-4., 199 s.

36 Von Meiss, P. *Od formy k místu + o tektonice: Úvod do studia architektury*. Zlín: Archa, 2018. ISBN 978-80-87545-61-4., 199 s.

37 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

*udržitelného rozvoje tak, aby propojily oblast s minulostí, přítomností a budoucností.*³⁸

Představuje tak nové možnosti využití pro obyvatele blízkých měst, ale i celého regionu, případně příhraničních oblastí Polska a Slovenska.

Inspirace pro znovuvyužití oblasti je možné hledat především v revitalizacích a konverzích důlních a průmyslových areálů ze západní, jižní, ale i severní Evropy^{39, 40}, kde byla těžba ukončena již v 70. letech minulého století. V postkomunistických zemích docházelo k uzavírání dolů až o dvě dekády později, v 90. letech, proto je inspirativních realizací méně, některé jsou prozatím spíše záměrem (např. Sosnovec, Polsko)⁴¹.

V oblasti Ostravsko-karvinského revíru se nejpозději během 90. let 20. století uzavřely doly v ostravské dílčí uhelné pánvi, na počátku 21. století pak postupně dochází k uzavírání karvinských dolů. Tento proces, na rozdíl od Ostravy, dosud není ukončen (v roce 2021 je aktivní jediný důl, který je zároveň jediným producentem černého uhlí v České republice)⁴².

Ačkoli k útlumu těžby ve střední Evropě dochází řádově o 20 let později než v západní Evropě, *situace v postižených oblastech je podobná: klesající ekonomická role, zvýšená nezaměstnanost, odchod obyvatel z regionu.*⁴³ Moravskoslezský kraj je region s třetí nejvyšší mírou nezaměstnanosti v republice (dle ČSÚ, kde dni 30. 4. 2021) a v počtu obyvatel od roku 2008, kdy byl nejlidnatějším regionem republiky, se kraj ocitá v roce 2021 na čtvrtém místě v porovnání s ostatními kraji (z důvodu nízké porodnosti a migrace), nicméně trend nepřetržitého poklesu obyvatelstva migrací je sledován již od roku 1993⁴⁴. *Oblast Karvinska, ale také Ostravsko či Mostecko patří mezi regiony s dlouhou tradicí těžkého průmyslu.*

„Zatímco minulý režim tuto tradici podporoval a rozšiřoval, za současného režimu naopak došlo k poklesu jeho významu,“ vysvětluje antropolog Václav Walach z Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.⁴⁵ Od 90. let minulého století tak sledujeme stálý pokles obyvatel v Moravskoslezském kraji. Ten *jako jediný v České republice vykázal úbytek obyvatel stěhováním, (...) přičemž nejvíce osob se vystěhovalo z okresů Ostrava-město a Karviná.*⁴⁶ Právě v úbytku obyvatel je na tom město Karviná nejhůře. Mezi lety 1970–2021 došlo k úbytku obyvatel o 30 tisíc (38 %), v Orlové mezi lety 1991–2021 o 9 tisíc (24 %) a v Havířově mezi lety 2001–2021 o necelých 18 tisíc (21 %) obyvatel.⁴⁷ *„Karviná byla v době boomu*

38 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

39 Matějka, D., Lattenberg, L., Zdražilová, J. *Krajiny z druhé ruky*. Ladná: Naokraj, o krajině na okraji, z.s., 2016, str. 281.

40 Bozzuto, P., Geroldi, Ch. The former mining area of Santa Barbara in Tuscany and a spatial strategy for its regeneration. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 147–158.

41 Krzysztofika, R., Dulias, R., Kantor-Pietragaa, I., Spórnaa, T., Dragana, W. Paths of urban planning in a post-mining area. A case study of a former T sandpit in southern Poland. *Land Use Policy*. 2020, číslo 99.

42 OKD, a.s. *Mapa oblastí*. [Online] Ostrava: 2021. [Cit. 21. 4. 2021]. Dostupné na: <http://www.dulfrenstat.cz/cs/mapa-oblasti>.

43 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, stránky 168–175.

44 úřad, Český statistický. *Charakteristika kraje*. [Online] Praha: 18. 12. 2020. [Cit. 21. 4. 2021]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/documents/10180/121739370/33010020chcz.pdf/33861c11-e4eb-4875-baf3-21ca732acfec?version=1.1>.

45 Čemusová, T. K zemi jde celé sídliště. [Online] 10. 4. 2019. [Cit. 9. 3 2020]. Dostupné na: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/karvina-bourani-domu-residomo_1904100620_tec.

46 *Obyvatelstvo v Moravskoslezském kraji v 1. pololetí 2019* [online] Praha: 11. 9. 2019 [cit. 5. 8. 2021]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/xt/obyvatelstvo-v-moravskoslezskem-kraji-v-1-pololeti-2019>.

47 *Počet obyvatel podle výsledků sčítání od roku 1869 v SO ORP vybraného kraje* [online] Praha: 2021 [cit. 5. 8. 2021]. Dostupné na: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SCHISTO3aobyv&z=T&f=TABULKA&skupid=1188&filtr=G%7EF_M%7EF_Z%7EF_R%7EF_P%7E_S%7E_U%7E301_null_&katalog=31674&pvo=SCHISTO3aobyv&pvoc=100&pvoch=3140#w=.

hornictví budována pro 80 tisíc obyvatel. Momentálně však ve městě žije jen necelých 54 tisíc (v roce 2021 51 tis.)⁴⁸ lidí. Valná většina bytů byla několik let prázdná, docházelo k rabování a ničení nemovitostí nepřizpůsobivými občany,“ říká mluvčí Karviné Lukáš Hudeček.⁴⁹ Souvisejícími důsledky jsou například i probíhající demolice celých obytných bloků z 50. let, původní bytové struktury nedaleké nové Karviné, vystavěné v době největšího rozvoje průmyslu, dnes však opuštěné, vybydlené a poškozené vandalismem.⁵⁰ Tyto oblasti při industrializaci přitahovaly obyvatelstvo ze širokého okolí a fungovaly jako centra regionálního bohatství, byly místem propojených odvětví, jako je ocelářství a chemický průmysl. Navíc ve státě řízených ekonomikách (v České republice do roku 1989), poskytovala tato města důležitou sociální infrastrukturu (nemocnice, kulturní zařízení atp.). Problémem je pak po (jejich) uzavření opět další zátěž pro region.⁵¹

Obyvateli jsou tyto oblasti včetně průmyslových brownfieldů vnímány negativně, jako obraz úpadku,⁵² ztrácí identitu s místem, což dále podporuje migraci. Smyslem revitalizace řešené oblasti Karviná-Doly by mělo být podchytit dosud existující identifikaci pamětníků s místem původního města Karviná, ale i s místem, kde nejen žili, ale i po generace pracovali dnešní obyvatelé blízké nové Karviné, Orlové a Haviřova. Záměrem zástupců kraje (viz projekt POHO2030) je definovat budoucnost lokality pro podporu identity obyvatel s místem, s regionem, pro oživení a znovuvyužití lokality, ale i pro zpomalení odlivu obyvatel z kraje.⁵³ Funkci nové lokality je však třeba hledat i s ohledem na zatížení regionu rozsáhlými a četnými lokalitami industriálních deprimujících zón (uzavřené doly celého Ostravsko-karvinského revíru, související těžký průmysl a navazující podnikání) a schopností regionu tyto oblasti revitalizovat a aktivně užívat.

Regenerace bývalých těžebních regionů je tak důležitou politickou otázkou (...). Existují dva přístupy řešení. Jedním z nich je eliminovat všechny vzpomínky na danou oblast s nadějí na nový začátek, nebo průmyslovou minulost využít jako odrazový můstek pro budoucnost, kdy lze upotřebit kulturní a přírodní potenciál. Kulturní potenciál zde představuje architektonické a technologické dědictví,⁵⁴ což v případě oblasti Karviná–Doly představují památkově chráněné objekty strojoven, kompresorovny, těžní věže (včetně významné technické památky těžní věže typu Walsum) a další prvky vytvořené člověkem (např. hustá síť ulic).

Někteří autoři^{55, 56, 57}, pak uvádějí jako kulturní potenciál i estetické prvky brownfieldů. Přírodním potenciálem je samotná těžební krajina či využití oblasti pro různé formy výroby energie.⁵⁸

Nejběžnější využití post-těžební krajiny bývá pro rekreační účely (cykloturistika, jezdecké stezky a areály a krajinné parky, které představují nejmenší nutný zásah), nebo využití oblasti k získání obnovitelné energie (biomasa, geotermální energie).⁵⁹ Cestou pro obnovu může být vybudování sítě cyklostezek a zpevněných a nezpevněných silnic, obnova vegetace, využití topografie pro cesty, vyhlídky a drobnou doprovodnou architekturu a technologii. Důležitým cílem zůstává využít potenciál areálu pro podporu a zachování aglomerace a osídlení a zároveň příležitost vrátit velkou oblast s novým významným využitím území, posílit a zprostředkovat místní a průmyslovou historii a ocenit jako krajinu.⁶⁰ Dobře zvládnutá studie využitelnosti pohornické krajiny a případná realizace se pak může stát vhodným vzorem pro podobné problematické lokality střední Evropy.

48 Poznámka autorky.

49 Čemusová, T. *K zemi jde celé sídliště*. [Online] 10. 4. 2019. [Cit. 9. 3. 2020.] Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/karvina-bourani-domu-residomo_1904100620_tec.

50 Čemusová, T. *K zemi jde celé sídliště*. [Online] 10. 4. 2019. [Cit. 9. 3. 2020.] Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/karvina-bourani-domu-residomo_1904100620_tec.

51 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

52 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

53 Palánová, K. Hledání identity dnešní Studénky. In Pavel Řihák. [ed.] *Ideální Studénka*. Ostrava: Vysoká škola báňská-TUO, 2021, vydání 1.

54 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

55 Bridge, G. CONTESTED TERRAIN: Mining and the Environment. Annual Review of Environment and Resources. 2004, číslo 29, s. 205–259.

56 Hein, C. *Global landscapes of oil*. R. Ghosn [ed.]. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 33–42.

57 Geroldi, C. Landscape and architecture of thermoelectric power stations in Italy. *Territory*, 2018, číslo 86, s. 92–100.

58 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

59 Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

60 Bozzuto, P., Geroldi, Ch. The former mining area of Santa Barbara in Tuscany and a spatial strategy for its regeneration. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 147–158.

Situace regenerace post-těžebních oblastí v Česku

Klára Palánová

Nejvýznamnějšími lokalitami v těžbě uhlí jsou v České republice hlubinné doly na Ostravsku (Ostravsko-karvinský revír), kde se těží černé uhlí a povrchové doly s výskytem hnědého uhlí v Podkrušnohoří. Ostatní lokality jsou rozsahem marginální. Regeneraci post-těžebních oblastí je možné v rámci republiky srovnávat s lokalitou s výskytem a těžbou hnědého uhlí v západní části státu, kde směřují k zaplavení povrchových dolů (tzv. hydrická rekultivace). Srovnatelným zůstává odliv obyvatel z postižených regionů, zátěž regionů a vyšší míra nezaměstnanosti.

Zásadními lokalitami většího rozsahu a významu, které byly v minulosti v Ostravské pánvi řešeny, je uzavřená koksovna Karolina a s ní souvisejícího stejnojmenného dolu (po ukončení v roce 1933 ponechána pouze hala elektrárny koksovny) a Žofínskou hutí (zbořena již 1972, kromě dnes památkově chráněného objektu Trojhalí) v těsné blízkosti historického centra Moravské Ostravy; lokalita Černá louka, která sloužila jako depozit výpěrků z okolních koksoven (do roku 1936), opět v blízkosti historického centra Moravské Ostravy; uzavřené ostravské černouhelné doly (v oblasti Ostrava-Hrušov, Ostrava-Heřmanice, Ostrava-Přívoz, Moravská Ostrava, Slezská Ostrava uzavírány v 60., většina však v 90. letech 20. století) a postupné uzavírání Vítkovických železáren (aktuálně demolice ocelárny se stoletou tradicí, uzavřena 2015). Výčet by jistě zahrnoval mnoho dalších lokalit.

Ostravské doly i továrny jsou součástí městského organismu a město tak tvoří neuvěřitelnou mozaiku ploch s různými funkcemi, ale i spontánní zelení. Brownfieldy tak postupně nacházejí svůj nový účel a zapojují se zpět do okolní struktury. Na území koksovny a dolu Karolina vzniklo nové administrativně-obchodní centrum s obytnými domy a bloky (od 2012 – dosud). Lokalita Černá louka je postupně zastavována jednotlivými pavilony výstaviště (od 60. let), divadla loutek (1999) a aktuálně objektů Fakult Ostravské univerzity. Dolní oblast Vítkovických železáren byla v roce 2012 konvertována v kulturní centrum (na základě architektonického návrhu Josefa Pleskota). Některé doly se staly muzeem (např. Anselm na Landeku, důl Michal v Ostravě-Michálkovicích).

Ve Slezské Ostravě se osud uzavřených dolů velmi podobá lokalitě Karvinských dolů. Rozsáhlá oblast s dosud viditelnými haldami je pohlcena spontánní přírodou. Po dolech zůstalo pouze několik památkově chráněných objektů. Nepotřebné objekty, či objekty ve špatném stavebně-technickém stavu byly demolovány. Zachovány jsou např. objekty dolu Petra Bezruče (kde bylo 7 těžních jam), které jsou navíc dobře orientovány vůči stávající dopravní struktuře Slezské Ostravy s dobrou dostupností do centra Moravské Ostravy, ale i blízko na dálnici směr Bohumín a Olomouc. Krajina mezi jednotlivými ohnisky původních dolů je propojena turistickým značením pěšin, které spojují oblast kolem Slezskoostravského hradu (ten v důsledku poddolování klesl o 16 metrů a nyní je v údolí), přes lokalitu Černá louka s historickým centrem Ostravy.

Lokalita dolů ve Slezské Ostravě je v dobré docházkové vzdálenosti od centra, s výhledem na město, neboť Slezská Ostrava se rozprostírá na kopci, který se tyčí nad řekou Ostravicí, která tvoří původní zemskou hranici mezi Moravou a Slezskem a zároveň hranici mezi městskými částmi. Oblast Slezské Ostravy byla již dříve, v meziválečném období, oblíbeným místem pro výstavbu obytných vil vlivných lidí. Také dnes je postupně ukrajováno krajiny pro výstavbu bytových domů. Tato intervence však prozatím významně nenarušuje celkovou lokalitu post-těžební krajiny, která zůstává ještě autentická, divoká a stále velmi rozsáhlá. Nicméně dosud chybí celková koncepce pro řešení místa jako celku, jeho rozvoje a využití potenciálu Slezské Ostravy. Území je místy využíváno pro turistiku, jezdeckví, zatopená místa pro rybolov. Původní vlečka spojuje centra bývalých dolů jako šňůra korálky v jeden pomyslný celek báňské dráhy. (Před deseti lety studenti spolu s pedagogy na katedře architektury na Fakultě stavební, VŠB-TUO pracovali na ideovém návrhu kulturní cesty báňské dráhy, která by zapojila jednotlivé pozůstatky dolů do společného tématu⁶¹). Součástí území je také ikonická halda Trojice (popisovaná také jako Ema), třetí nejvyšší bod Ostravy, se stále hořící hlušinou, jejíž vrchol představuje unikátní biotop. Romantická zákoutí, jezdecké areály, krása a nostalgie památkově chráněných objektů dolů z rezného neomítaného zdiva, memento pomníku na dolu Zárubek, zrezivělý most báňské dráhy, dostupnost centra Ostravy, blízkost největšího ostravského hřbitova s hromadnými hroby po důlních tragédiích, sousedství zoologické zahrady, to vše krajíně propůjčuje jedinečný vzhled a genius loci, pro který je snad dobře, že do krajiny dosud nebylo razantněji zasaženo.

Postupně uzavírané karvinské doly se dnes ocitají v podobné poloze. Okolí zarůstá přírodou, ponechány jsou využitelné či památkově chráněné objekty, jámy zasypány, některé objekty pronajaty pro drobnou výrobní či skladovací činnost. Místy jsou areály dostavěny a vzniká průmyslová zóna, podobně, jako na dole Barbora v řešené oblasti části Karviná–Doly. Objevují se však i inovativní řešení, např. Vysoká škola báňská nedávno přišla s nápadem využít dosud nezasypané jámy k podzemním laboratorím. Děkan Hornicko-geologické fakulty, Vladimír Slivka, tak nabízí možnost využít podzemí dolů pro specifický výzkum v oblasti fyziky, biologie, kde je možné testovat mikroorganismy vodních substrátů do budoucna použitelných na Marsu nebo na Měsíci, uvažují s využitím dolu ve Staříči u Paskova.⁶²

⁶¹ Frolíková Palánová, K., Student, A., Riedlová, K., Náhlovský, M. Okruh báňské dráhy-postindustriální dědictví. In *Structura 2011*, s. 84–89.

⁶² Knitl, M. *Místo černouhelného dolu špičková vědecká laboratoř. Na Ostravsku chtějí využít opuštěné šachty* [online] Ostrava: 26. 6. 2021 [cit. 28. 6. 2021] dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ostravsko-dul-paskov-sachty-veda-laborator-vysoka-skola-banska_2106261503_tzr.

Zahraniční inspirace

Daniel Matějka, Lukáš Lattenberg

*(výběr objektů vychází z rozsáhlé analýzy postindustriálních areálů v Německu uvedených v knize Krajiny z druhé ruky, autorů D. Matějky, J. Zdražilové a L. Lattenberga)*⁶³

Nejzajímavější oblasti pro srovnání a hledání inspirací je oblast německého Porúří. Na úvod je nutné předeslat, že přes značné krize minulého století zůstává Porúří i nadále největší průmyslovou aglomerací Evropy a patří k největším post-průmyslovým oblastem celého světa vůbec. Při srovnávání se situací u nás je k tomu nutné přihlížet.

Region Porúří se skládá ze čtyř krajů (Wesel, Reclinghausen, Unna, Ennepe-Ruhr), které jsou vytvořeny 42 municipalitami a 11 tzv. svobodnými krajskými městy. Největšími městy jsou Dortmund, Essen, Duisburg, Bochum. Region zaujímá plochu 4434 km² a žije zde 5,3 mil. obyvatel.⁶⁴

Subregion Emscher byl před jeho transformací nejproblémovější částí Porúří. Region, který byl organizován jako „stroj“ na produkci ocele a uhlí, byl krizemi v těchto odvětvích tragicky zasažen. Následkem byla vysoká nezaměstnanost, vzrůstající sociální a ekonomické problémy, špatná sociálně technická infrastruktura, neatraktivní urbánní prostory s nízkou kvalitou života a následně úbytek obyvatel. Zajímavým prvkem oblasti se staly velké plochy zeleně mezi průmyslovými provozy i uvnitř zrušených továrních komplexů. Přesto je nebylo možné využívat k volnočasovým aktivitám, protože tyto oblasti byly z velké části nedostupné kvůli hustým sítím cest či kolejí a jiným umělým bariérám.

V rámci snahy o restrukturalizaci regionu se projevovalo několik politicko-institucionálních rámců, které měly zásadní vliv na vznik projektu u IBA Emscher Park; tedy stavební výstavbu, kdy byla pozornost upřena nikoli na nové formy, nýbrž na renovaci nebo revitalizaci starých budov s využitím ekologických stavebních technologií. IBA Emscher park představoval pokus o integraci projektů z oblasti bytové a městské zástavby, environmentálních opatření, podpory podnikání, změny pracovní, sociální a kulturní politiky. S odstupem času je zřejmé, že IBA nebyla pouze výstavbou, ale integrálním strukturálně-politickým přístupem k revitalizaci subregionu Emscher.

V rámci projektu IBA Emscher park bylo realizováno 123 projektů a funkčně revitalizováno 1500 hektarů brownfields. Zajímavými referencemi pro oblast mezi doly Barbora a Gabriela jsou například okolí dolu Zeche Zollern, oblast dolu Ewald a přilehlých hald Hoheward a průmyslový areál Zollverein.

⁶³ Matějka, D., Lattenberg, L., Zdražilová, J. *Krajiny z druhé ruky*. Ladná: Naokraji, o krajině na okraji, z.s., 2016, 281 s.

⁶⁴ Pieper, M. *Ruhrgebiet 2000-2010: Dokumentation neuer Landschaftsarchitektur*. Gummersbach: Verlag Landschaftsarchitektur, 2009. ISBN 978-3-00-028775-6.

Zollverein

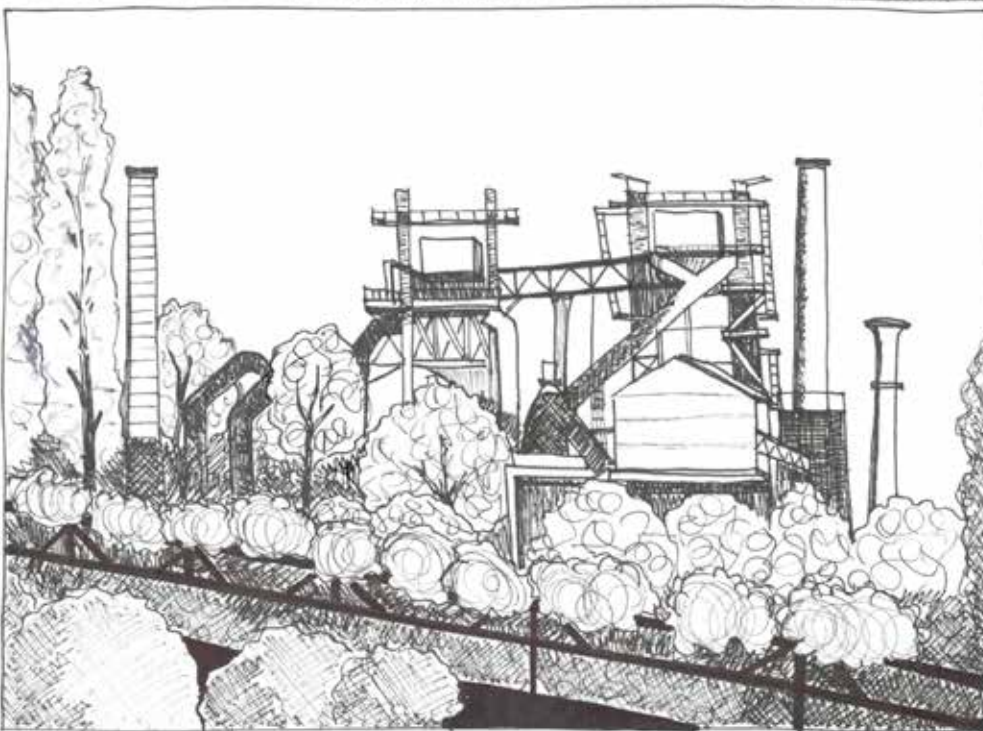
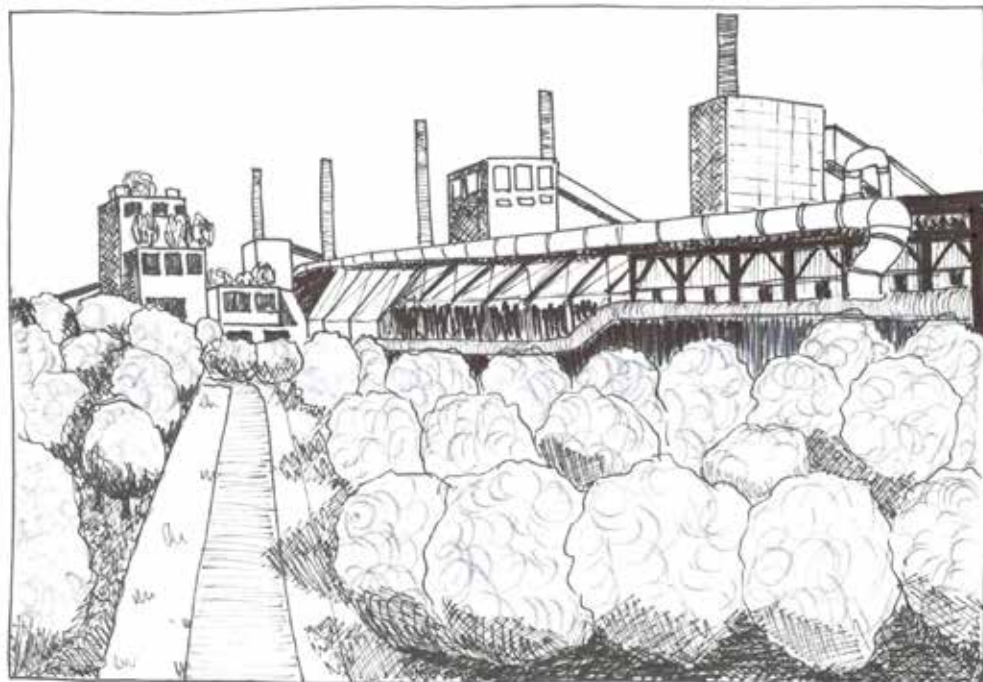
Jedním z největších a jistě nejznámějších konvertovaných areálů v Porúří je Zollverein – důl spojený s koksovnu a hutí zapsaný na seznamu světového dědictví UNESCO. V současnosti slouží jako muzejní prostory, pro výstavy a jako prostor pro konání kulturních akcí. Nedílnou součástí konvertovaných staveb jsou také navazující parkové plochy.

Důl Zollverein patřil svého času k nejvýkonnějším na světě. Bylo zde těženo až 12 000 tun uhlí denně, možná proto se vyplatilo přímo v areálu zbudovat koksovnu, která měla od roku 1937 celkem 54 pecí a produkovala ročně 2 mil. tun koksu. V roce 1961 zde bylo již 192 pecí a koksovna platila za největší svého druhu v Evropě. V 80. letech došlo k útlumu těžby a v roce 1986 bylo dobývání uhlí v tomto dole zcela zastaveno. Provoz koksovny přetrval do června 1993. V roce 2001 byl celý areál zapsán na seznam UNESCO.⁶⁵

Největším konvertovaným prostorem je bývalá výpěrka a třídírna uhlí – 90 m dlouhá, 30 m široká a 40 m vysoká hala, v jejíchž útrobách se dnes nachází muzeum a konferenční místnosti. Přestavba proběhla podle projektu architektů Rema Koolhaase a Heinricha Bölla (OMA). Kromě samotného řešení vnitřních prostor stavby bylo nutno také vymyslet, jakým způsobem se bude do nově vzniklého muzea vstupovat. Pro tento účel bylo navrženo elegantní schodiště napodobující svým tvarem a úhlem již existující dopravník. V bývalé koksovně se nacházejí výstavní prostory a stylová kavárna. Zajímavostí je plavecký bazén na jedné z kovových teras těsně navazující na posezení s výhledem na hlavní osu nefunkčních koksárenských pecí. Kromě konverze bývalých průmyslových budov vzniklo v areálu několik zcela nových objektů. Za zmínku stojí stavba z roku 2006 s názvem Kubus od japonské architektonické kanceláře SANAA, která slouží jako škola managementu a designu.

Architektonické zpracování exteriérů řešila kromě ateliéru Office for Metroplitan Architecture (OMA) také kancelář Agence Ter. Celý stohektarový areál je v noci velmi efektně nasvícen a dílčí části jsou propojené parkově upravenou plochou. Mezi vegetačními prvky vyniká úprava bývalého kolejiště, kde byly ve stromovém patře použity žlutolisté akáty a břízy. Původní koleje zde byly ponechány a vyplněny betonem, dnes tvoří cestní síť doplněnou o umělecké prvky a designové lavičky.

⁶⁵ Lange, D. *Regionalverband ruhr. Route Industriekultur: Entdeckerpass*. Essen: 2011, 92 s.

Essen, Zeche Zollverein: Rozlehlé volné plochy přetvořené na krajinné parky svědčí o strukturální proměně bývalé černouhelné pánve v kulturní krajinu. Kreativním centrem je kdysi největší zařízení hornického průmyslu v Evropě, uhelný důl Zollverein (1928–1932) (zdroj: kresba a text Lucie Czerníková, 2021)

Zeche Zollern

Areál bývalého dolu vznikl mezi lety 1898–1904 a stal se ukázkou moci a bohatství společnosti Gelsenkirchener Bergwerks – AG, které důl na černé uhlí patřil. Veškeré budovy jsou postavené z pálených cihel a oproti podobným areálům je na první pohled patrné, že zde dostala kromě funkčnosti výrazný prostor také estetika.

Snad právě proto dnes památkově chráněné stavby několikrát unikly demolici a dnes se zde nachází největší industriální muzeum v Německu. Kromě technologie se výstava zabývá také způsobem života horníků, popisem jejich práce, nářadí apod. Rozsáhlá část je věnována stinné historii místa spojené s druhou světovou válkou a židovskou otázkou.⁶⁶

Vstupní část areálu je zahradně-architektonicky pojata, ale nejde o konverzi. Již historicky se zde nacházela reprezentační zeleň uvozující „vlajkovou loď“ společnosti vlastníci důl. Díky tomu může být vzrostlá platanová alej pocházející z období založení. Nové výsadby ve formě lipových stromořadí a tvarovaných živých plotů historickou podobu místa nepopírají, naopak jsou s ní zcela v souladu.

Důl Ewald a Landschaftspark Hoheward

Jde o příklad, kdy je neoddělitelný samotný areál dolů od navazující krajiny s dominantní hlušinovou haldou. Stejně tak jako byl vztah dolu a haldy nepostradatelný v období těžby, stejně tak je tomu i po transformaci areálu pro nové funkce.

Důl Ewald, jehož siluetu tvoří tři těžní věže, býval jedním z nejproduktivnějších dolů v Porúří a zaměstnával více než 4000 horníků. Jeho činnost začala v roce 1875 a byla ukončena na jaře roku 2001. Projekt konverze dolu Ewald je situován na ploše 50 hektarů a je obklopen nejrozsáhlejší krajinou uhelných hald v Evropě, jejichž vršení bylo ukončeno teprve v roce 2001. Areál Landschaftsparku vznikl z vícero konvertovaných průmyslových podniků, těžebních areálů a výsypek; především z dolů Ewald (východ), Recklinghausen II. (západ) a důl General Blumenthal/Haard (západ). Halda Hoheward patří s výškou 152 m. n. m. (100 m nad okolním terénem) a rozlohou přes 160 ha mezi největší evropské výsypky.⁶⁷

Hlavním cílem projektu Ewald je vytvoření 1000 nových pracovních míst, vytvoření trvale udržitelné urbanistické podoby plochy a zajištění rozvoje v souladu s vývojem města a daného regionu. Prioritou při tvorbě byla udržitelnost projektu, to znamená zejména prostor pro vývoj technologií, výzkum nových možností v oboru energetiky, vodního hospodářství a dalších aktuálních témat. V neposlední řadě je zde také možnost pro uplatnění přibližně 40 podnikatelských subjektů. Památkově chráněné budovy jsou konvertovány a další kapacity jsou řešeny moderními dostavbami. Velkou předností areálu je jeho rychlá a snadná dostupnost z dálnice A2. Kromě průmyslových a kancelářských objektů se zde rozvíjejí také služby (kromě jiného také pivnice, kavárna nebo restaurace s výhledem na haldu Hoheward).⁶⁸

Projekt konverze odvalů a navazujících ploch v krajinářský park odstartoval jako společná aktivita měst Recklinghausen a Herne. Při návrhu způsobu konverze oblasti byl kladen velký důraz na dlouhodobý záměr a udržitelnost projektu.

⁶⁶ Buschmann, Von W. *Zechen und Kokereien im rheinischen Steinkohlenbergbau: Aachener Revier und westliches Ruhrgebiet*. Berlin: Mann, 1998. ISBN 37-861-1963-5.

⁶⁷ Berke, W. *Über alle Berge der definitive Haldenführer Ruhrgebiet*. Essen: Klartext, 2010. ISBN 978-383-7501-704.

⁶⁸ Hoheward - Der Landschaftspark [online]. 1999 [cit. 2013-01-24]. Dostupné na: <http://85.119.208.81/emscher-bruch2004/index.htm>.

Proto bylo velmi pečlivě určováno využití jednotlivých ploch, které nejsou přetvořeny pouze pro rekreaci, vzdělávání a životní prostředí (jak je tomu často u ostatních realizací), ale také pro novou průmyslovou zónu se skladovacími halami, logistickým centrem apod.

Krajinářské řešení samotné haldy přibližuje a zrcadlí okolní industriální krajinu, ukazuje ji z promenády obepínající celý obvod haldy a umožňuje výhledy z konstrukcí podobných balkonům. Důležitými částmi návrhu byly také stavby obelisku, slunečních hodin a observatoria. Povrch haldy je částečně rekultivován, zbytek je ponechán svému dalšímu přirozenému vývoji bez dalších zásahů. Vstupy do parku jsou akcentovány pečlivě udržovanými vegetačními prvky taxonomicky postavenými do kontrastu k divoké vegetaci přirozeně se vyvíjející na hlušině. Příznačný je tento princip zejména pro nástup právě od dolu Ewald.

Uvedené příklady jsou typickými zástupci potvrzujícími smysluplnost konverzí, kdy jsou s respektem zachovávány historické hodnoty, ale zároveň je zřetelná snaha vyvarovat se upadnutí do sterilního kultu minulosti. Při hledání nových funkcí a forem je upřednostněna udržitelná budoucnost – a to na úrovni kulturně historických hodnot, rekreačního potenciálu, psychohygienických souvislostí i ekonomických možností.

Metody řešení, výsledky, východiska a využitelnost studentských návrhů

Klára Palánová

Do procesu hledání nové náplně a strategie pro oblast i postindustriální památkově chráněné objekty byli zapojeni studenti oboru Architektura a stavitelství Vysoké školy báňské – TUO, kteří pod vedením prof. Petra Hruší, prof. Martiny Peřinkové a dr. Kláry Palánové přispěli k otázkám znovuvyužití postindustriálního areálu svými ideovými návrhy ať už náhledem na celou lokalitu či zaměřením se na konkrétní objekty bývalých dolů. Oblast řešení byla vymezena uzavřenými doly Gabriela a Barbora a kostelem sv. Petra z Alkantary.

Vlastní východiska byla ovlivněna mnoha faktory, tedy především velkým rozsahem území a existencí podobných lokalit v rámci celého kraje. Celkový útlum těžby i těžkého průmyslu v regionu a z toho vyplývající stoupající nezaměstnanost a negativní migrační saldo přinášející trvalý úbytek obyvatel predikuje nutnost zhodnotit míru využití a využitelnosti oživených brown-fieldů. Na to navazuje otázka potřebnosti nově navržených funkcí pro obyvatele blízkých obcí či celého kraje a s tím související udržitelnost vytvořené nabídky. Z rešerší realizací a studií v zahraničí vzešel inspirativní přehled možných využití post-důlních areálů.

Směřování konkrétní oblasti také vycházelo z dotazníkového šetření krajské společnosti Moravskoslezské Investice a Development, a.s., která je koordinátorem transformačního programu POHO 2030. Jedná se o program, který má do roku 2030 změnit území tzv. Pohornické krajiny Karvinska na území nových technologií, příležitostí, pohybu, života, nové energie. Na zpracování vize přeměny Pohornické krajiny se ve spolupráci s Moravskoslezské Investice a Development, a.s. podílelo přes 30 renomovaných odborníků napříč různými obory. V roce 2019 několik subjektů z řad klíčových stakeholderů, univerzit, firem a partnerů podepsalo Memorandum⁶⁹ o spolupráci na realizaci Koncepce rozvoje pohornické krajiny Karvinska do roku 2030 a na rozvoji území.

S ohledem na udržitelný rozvoj a sociální a environmentální aspekty společnost vytvořila možné hypotézy využití území pro rekreační a volnočasové aktivity, rozvoj ekonomických aktivit v místech brownfieldů a bývalých důlních areálů, výzkumné projekty (zadržování vody v krajině, adaptace na klimatické změny apod.) s cílem přeměnit území na prosperující s pestrým a udržitelným životem. Hypotézy byly podpořeny následně výsledky dotazníkového šetření mezi širokou veřejností, kterého se účastnilo 819 respondentů různých věkových kategorií, z 98 % žijících na území kraje. Mezi přednosti území dotázaní nejčastěji řadili právě existující přírodu a vodní prvky, potenciál a jedinečnost místa, jakož i dobrou dostupnost. Teorii o identitě místa pak potvrdilo téměř 450 (55 %) dotázaných s tím, že má území spojené s unikátními symboly, jako jsou právě doly, těžní věže, kostel, specifická architektura a další prvky, které

⁶⁹ Memorandum o spolupráci při transformaci území POHO podepsalo MPO, MSK, Diamo a MSID [online] Ostrava: 2018 [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné na: <https://poho2030.cz/novinka/memorandum-o-spolupraci-pri-transformaci-uzemi-poho-podepsalo-mpo-msk-diamo-a-msid/>.

je jisté pro vhodné zapojení a úspěch transformace v budoucích návrzích akcentovat. Jako vhodné aktivity, které by bylo dobré v budoucnu v oblasti rozvíjet vidí respondenti rozvoj přírody, ekonomických činností včetně cestovního ruchu. Jedná se tedy o tradiční způsoby využití post-těžebních oblastí, rozvíjené a již ověřené na příkladech západní Evropy. Ze vstupních analýz tak vyplynuly možné scénáře řešení.

Do práce na ideových návrzích se zapojilo 12 studentek a studentů magisterského studia, kteří prověřili využitelnost industriálního dědictví vytyčené oblasti.

K řešení postindustriální krajiny přistupovali se snahou zachovat spontánní krajinu s doplněním ohnisek a akcentů, které zajistí její využitelnost a atraktivitu pro sportovní a volnočasové aktivity. V současnosti izolované tři areály bývalých dolů a kostela se hřbitovem se nabízí propojit a tím zprůchodnit celou oblast, která je nyní obsloužena spíše z vnější strany a uvnitř využívána i navštěvována minimálně.

Převážná většina studentských ideových návrhů ponechává spontánní přírodu řešené lokality ve své obnovené podobě, tedy zalesněné části, které se střídají s loukami, náletovou zelení a zatopenými propady. Doplnuje ji však o místa vhodná k vyhlídce, ke které využívají vyvýšené polohy lokality, stávající těžní věže či navrhuje novou věž s funkcí útulny a vyhlídky pro doplnění dochovaných dominant. Samotná ohniska pak návrhy propojují cyklostezkami, pěšinami, doplňují obslužné komunikace, pouze však v nutné míře, či navrhuje vyhlídkovou lanovou dráhu mezi oběma doly. Jako další možnost je pak zamýšlenou cyklostezku vést po spirále do korun stromů a zpět.

Jeden z návrhů se pak snaží uchopit řešenou lokalitu jako symbol celistvosti člověka – duše, těla a mysli. Duši zde reprezentuje původně barokní kostel, doplněný o hřbitov se smuteční síní i přilehlou botanickou zahradu pro odpočinek a sklídnění. Tělo by zastupovaly sportovní haly i vnější hřiště či dráhy vybudované v lokalitě dolu Gabriela. Mysl by pak připadla dolu Barbora, kde by se nacházelo technické muzeum a škola, které by spolu tvořili centrum edukace žáků i veřejnosti. V rámci širšího a celoročního využití areálu a jako reakce na původní město byly, v závislosti na biodiverzitě a s respektem ke stávající přírodě, navrženy i oblasti rodinných domů, zahrádek a nejzákladnější občanské vybavenosti. Spojení areálů by zajišťovaly opravené stávající silnice doplněné o pěší stezky a cyklostezky pro možnost rekreace v celém areálu bez nutnosti koncentrované zástavby.

Technický ráz objektů Gabriely inspiroval k vytvoření Steampunkového muzea, které prezentuje artefakty odkazující na století páry a průmyslovou revoluci, tedy století vzniku důlních objektů. Pro rekreační a edukační záměry bylo řešeno v objektech Planetárium s hvězdárnou, skleníky, či bylo uvažováno s výrobní linkou na zpracovávání odpadů. Možnosti drobného podnikání pak rozvíjel návrh co-workingového pracoviště a relaxaci návrh vnitřního bazénu, fitness centra či vícefunkčního vnitřního sportoviště.

S ohledem na ocelovou příhradovou konstrukci celého objektu s cihelnou vyzdívkou nebylo možné zateplení objektu bez snížení jeho estetické úrovně, proto byly nově vytvářené prostory uvažovány provozovat pouze v letních měsících, či byly navrženy jako vkládané buňky do halového prostoru strojovny. Těžní věže byly využity pro doplňkové rekreační či reprezentativní prostory a pro vyhlídky. Prostor mezi objekty byl sjednocen, někdy doplněn o propojovací lávky, mosty, upraven k pobytu a doplněn o nedaleká parkoviště.

Obě strojovny dolu Barbora, které vzájemně tvoří půdorys tvaru L, byly v jednom z návrhů

doplněny dalším novým objektem tak, aby mezi sebou vytvořily uzavřený dvůr, jehož čtvrtou stranu vytvořil březový háj (břízy jako symbol rychlé samostatné obnovy devastované krajiny). Funkcí areálu pak bylo kulturně-vzdělávací centrum s muzeem, galerií a uměleckoprůmyslovou školou. V dalších návrzích pak studentky uvažovaly o možnosti využít větší objekt strojovny pro vložení pěstebních skleníků či systému buněk ordinací lékařů a čekáren, obklopených vzrostlou zelení, což halový prostor objektu umožňuje.

Výsledky ideových návrhu byly následně prezentovány na webových stránkách a sociálních sítích transformačního projektu POHO30, kde byly opět podrobeny komentářům laické i odborné veřejnosti a vzešla z nich specifikace podkladů zadávacích podmínek pro konkrétní reálný návrh transformace dolu Gabriela a Barbora ve společně propojený kulturně – vzdělávací park⁷⁰ a pro probíhající projekt vytyčení a realizaci cyklostezek, cyklotras a pěších tras⁷¹ v lokalitě pro její využití a zpřístupnění, ale i propojení v širším kontextu.

⁷⁰ *Kulturně vzdělávací park POHO – doly Gabriela a Barbora* [online] Ostrava: 2020 [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné na: <https://poho2030.cz/projekt/kulturne-vzdelavaci-park-poho-doly-gabriela-a-barbora/>.

⁷¹ *Cyklostezky, cyklotrasy, pěší turistika v pohornické krajině* [online] Ostrava: 2020 [cit. 24. 6. 2021]. Dostupné na: <https://poho2030.cz/projekt/cyklostezky-cyklotrasy-pesi-turistika-v-pohornicke-krajine/>.

Ideové návrhy regenerace území a konverze důlních objektů studenty univerzity

Klára Palánová

Texty vychází z průvodních zpráv studentských projektů.

KONVERZE DOLU GABRIELA – AREÁL PRO ZPRACOVÁNÍ TŘÍDĚNÉHO ODPADU⁷²

Výroba, edukace, nové pracovní příležitosti, rekreace, cestovní ruch

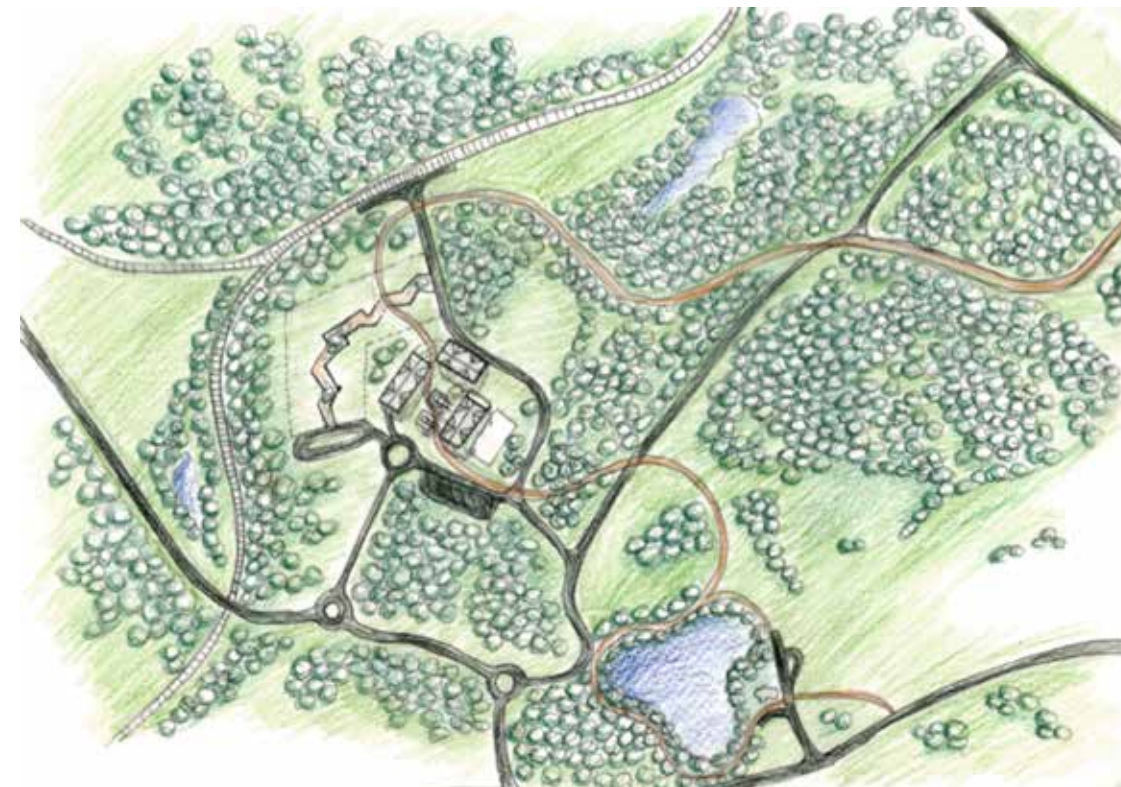
Studentka: Bc. Anna Langrová

Celý areál bývalého dolu Gabriela je v tomto konceptu zamýšlen jako areál pro zpracování tříděného odpadu na inovativní stavební materiály. Bylo navrženo propojit jej se stávající sítí komunikací pro automobily a doplnit o pěší komunikace či cyklostezky s kostelem sv. Petra z Alkantary. Cenný přírodní biotop je v maximální míře ponechán. Nově navržený areál zahrnuje funkci administrativní, výrobní, skladovou i edukativní.

V současné lokalitě zůstaly tři objekty: kompresorovna a dvě těžní věže. Ty jsou adaptovány na vzorkovnu materiálů a výstavní prostory vhodné k pronájmu a jsou přístupné veřejnosti. Kompresorovna je využita jako schránka zastřešující buňky určené k administrativní, edukační a správní činnosti celého areálu zpracování odpadu. Jednotlivé buňky kanceláří, jednacích prostor a hygienického zázemí jsou seskládány do vertikální struktury a propojeny můstky a společným schodištěm. Jejich plášť je zamýšlen ze zrcadlového skla, kvůli dostatečnému dennímu osvětlení a zachování soukromí v kancelářích. Volné vnitřní prostory v okolí buněk a na nich jsou využity pro relaxační účely a přeměněny na zahradu. Částečně je odstraněn strop mezi suterénem a halovým prostorem. V původních základech pro stroje je tak získán prostor pro kořenový bal stromů, které doplní volný prostor mezi buňkami kanceláří. Řešení prostoru kanceláří ve vložených buňkách nepodmiňuje zateplení objektu strojovny, a tedy narušení esteticky hodnotného pláště památkově chráněného objektu. Původní skořápka objektu tak nebude nijak narušena a bude nadále sloužit pro krytí vnitřního halového prostoru tak jako dříve pro krytí strojů. Konverze objektu neuvažovala o výrobní činnosti, které strojovna nikdy nesloužila a které by její možnosti ani nevyhovovaly.

Další část návrhu se věnuje dostavbě areálu o nové objekty pro samotné zpracování a skladování. Pro velký rozsah výstavby je tato rozdělena do více fází. Do areálu je zamýšleno v 1. fázi dostavět dvě budovy ve stejném měřítku jako je kompresorovna; jedna bude sloužit jako výrobní a druhá jako sklad. Objekty v situaci vytvářejí půdorysný tvar U, v jehož centru se nacházejí obě těžní věže a stávají se dominantou nově vzniklého veřejného prostoru.

⁷² Langrová, A. *Konverze dolu Gabriela. Areál pro zpracování tříděného odpadu*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Urbanistické řešení začlenění areálu do stávající situace a jeho propojení s nedalekým kostelem Sv. Petra z Alkantary a rybníkem pod farou

Objekt kompresorovny a protilehlý objekt výroby jsou mezi věžemi propojené lávkou, z níž je orientován zároveň hlavní vstup do objektu administrativy. Věže jsou centrálním bodem areálu a zároveň kompoziční dominantou, proto jsou i bodem, kde dojde k propojení výroby s návštěvníky při jejich edukačních nebo rekreačních aktivitách. Dalším bodem je pak amfiteátr a malá přednášková místnost v hale kompresorovny.

Pod novými objekty je navrženo podzemní parkování. Odstavné parkování je situováno poblíž areálu, stejně jako zastávka autobusové dopravy pro zaměstnance a návštěvníky a pro samotnou výrobu a expedici je využita stávající železniční trať dříve používaná pro odvoz uhlí.

Při rozšiřování areálu ve 2. fázi výstavby jsou zamýšleny další dvě haly využívající svažitý terén, do kterého bude zapuštěna celková hmota tak, aby z pohledu od areálu Gabriely byla jejich střecha v úrovni se stávajícím terénem. Schovají se tak pod horizont a nenaruší kontext přírody a výhledů z výše situovaných objektů. Střecha objektů je uvažována jako zelená, s nízkým porostem křovin, čemuž bude muset být uzpůsobena konstrukce celého objektu, ovšem zároveň bude zemina působit jako izolant. Objekty pod úrovní terénu jsou navrženy jako liniové, aby reagovaly na logický a chronologický sled výroby po expedici. Mezi objekty je vytvořené „zelené“ atrium.

Autorka tak dává místu nový směr, novou funkci tak, aby se znovu začlenil do života okolních měst, reagoval na stávající životní styl, ekologické chápání světa, odpovědnosti nás k budou-

The site plan illustrates the layout of the industrial complex 'Nová Ves'. Key features include:

- DŮLNÍ VĚŽE** (Tower): A central structure with functions:
 - vzorkovna (sample room)
 - výstavní prostory k pronájmu (exhibition spaces for rent)
 - vyhlídka (viewpoint)
- STŘEŠOVNA** (Roof): A building designated as a **kancelářská budova** (office building).
- NOVÝ OBJEKT 1, STAVEBNÍ FÁZE** (New Object 1, Construction Phase): A building used as a **sklad materiálů a výrobků** (materials and products warehouse).
- NOVÝ OBJEKT 2, STAVEBNÍ FÁZE** (New Object 2, Construction Phase): A building designated as **výrobní hala 2** (production hall 2).
- NOVÝ OBJEKT 2, STAVEBNÍ FÁZE** (New Object 2, Construction Phase): A building designated as **výrobní hala 3** (production hall 3).
- NOVÝ OBJEKT 3, STAVEBNÍ FÁZE** (New Object 3, Construction Phase): A building designated as **výrobní hala 1** (production hall 1).

The plan also shows surrounding infrastructure, including roads, parking areas, and landscaping with numerous trees.

92

Perspektiva - pohled z propojující lávky na administrativní objekt (bývalou kompresorovnu)

Pohled na objekt kompresorovny a těžní věž, oba objekty již po konverzi, lávka propojuje stávající objekty s objektem nové výrobní haly

KONVERZE DOLU GABRIELA – SKLENÍK PRO EXOTICKÉ ROSTLINY A PĚSTEBNÍ SKLENÍK⁷³

Využití geotermální energie, nové pracovní příležitosti, výzkum, vzdělávání, rekreace, cestovní ruch

Studentka: Bc. Adéla Balnerová

Inspirací pro volbu funkčního typu byla v tomto případě samotná pohornická krajina. Příroda, která vzkvétala dlouhá staletí, osvojena člověkem pro zemědělskou činnost, byla nástupem průmyslu narušena. V posledních dvaceti letech je však možné pozorovat její spontánní návrat. Tento přerod z průmyslové oblasti má reflektovat i návrh konverze dolu Gabriela ve skleník, tedy z průmyslové budovy vytvořit místo plné zeleně. Návrh předpokládá vytvoření dvou skleníků – skleníku s expozicemi exotických druhů rostlin a druhého pěstebního, který by využíval moderní způsoby pěstování. Součástí návrhu je také restaurace a výuková kuchyně pro pořádání kurzů.

Vytvořením společensko-vzdělávacího centra pro laickou i odbornou veřejnost s možnostmi prohlídek i kurzů pro školy i jednotlivce se předpokládá zapojení areálu do stávajícího organismu blízkého okolí i celého kraje. Svým zaměřením nepředpokládá významné znovuoživení celé oblasti, tu lze ponechat (nebo je spíše žádoucí ji ponechat) v její přirozené biodiverzitě a umožnit vstup do oblasti pro rekreační sporty a relaxaci.

Záchytné parkoviště pro návštěvníky je navrženo na příjezdové komunikaci nedaleko objektů, parkoviště pro zaměstnance je pak situováno pod těžními věžemi. Jedna těžní věž je využita jako vyhlídka s výhledem do okolní krajiny. Druhá věž pak představuje prostor pro horolezecké centrum, které se nabízí v halovém prostoru vytvořit.

Halový prostor kompresorovny slouží v návrhu jako skleník. Rostlinám je věnována i část suterénu, nad kterou je odstraněn strop. Větší část podzemního podlaží je však využita pro zázemí zaměstnanců, jak pro jejich potřeby, tzn. šatny, denní místnost, tak pro vlastní práci, jako např. příprava a sklad hnojiv. Další část je pak využita pro zázemí restaurace (sklady a zázemí zaměstnanců), hygienické zázemí návštěvníků a technologie pro provoz zařízení. Hlavní vstup pro návštěvníky je zřízen v prvním nadzemním podlaží úpravou původní rampy, která se stává prostornější a zajišťuje i bezbariérový přístup. Na vstup navazuje vlastní prohlídková trasa tropickým skleníkem a restaurace. Zatímco halou kompresorovny v návrhu prorůstají až po střechu rostliny, které jsou viditelné z visuté lávky procházející celým prostorem, část původní přístavby je v jednotlivých podlažích věnována správě objektu a pěstebnímu skleníku s výukovou místností. Část střechy je uvažováno zasklít, aby se získalo více světla pro rostliny. Příroda kolem památkově chráněných objektů bývalého dolu Gabriela a příroda uvnitř objektů propojuje obojí v jeden celek pohlcený zelení. Autorka tak reaguje na spontánní vypořádání krajiny se svou opuštěnou existencí a věnuje skořápky objektů jejímu prolínání s pocitem symbolického podstoupení člověka od místa, které po generace násilně formoval.

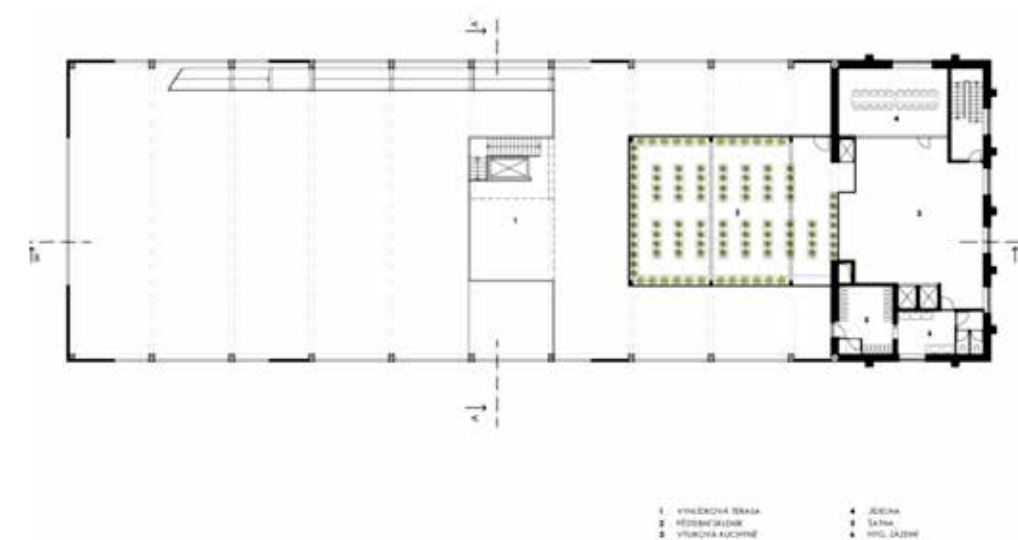
⁷³ Balnerová, A. *Konverze dolu Gabriela. Skleník pro exotické rostliny a pěstební skleník*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Situace

Půdorys 1. NP

Půdorys 4. NP

Vizualizace interiéru - pohled do skleníku s tropickými rostlinami

Řez

KONVERZE DOLU GABRIELA – SPORTOVNÍ CENTRUM A COWORKINGOVÉ PRACOVÍŠTĚ⁷⁴

Sport, relaxace, pracovní příležitosti, pracovní zázemí pro malé podnikatele

Student: Bc. Daniel Puzskar

Ideový návrh pracuje nejdříve se samotnými hmotami památkově chráněných objektů bývalého dolu Gabriela. Odstraňuje pro návrh nepotřebnou přístavbu strojovny Gabriela a objekty kolem těžních věží. Odhaluje tak čistou hmotu kompresorovny a technickou dokonalost konstrukce věží. V nově vzniklém volném průčelí strojovny je navrženo prosklení, které reaguje na protilehlou fasádu. Vzniká tak štědře prosvětlený prostor skořápky, do které budou následně vkládány jednotlivé nové provozy a funkce.

Tou je především sport a coworkingové pracoviště s doprovodnými provozy.

Zatímco suterén byl využit tak, jak nabízí jeho stávající dispozice, tedy po odstranění základů pod důlními stroji, jsou jednotlivé místnosti vybaveny pro provoz fitness centra (sál pro posilovnu, jeden sál pro cvičení ve skupinách, zázemí, recepce a bary) se šatnami a hygienickým zázemím, volný prostor haly je využit pro vsazení hmoty vícefunkčního hřiště a strukturální vestavby coworkingu. Její koncept vychází z možnosti seskládání boxů o velikosti $4,8 \times 3 \times 3$ m, které svou vzájemnou polohou tvoří soukromé a veřejné prostory ve třech podlažích přístupných jednoramenným podélným schodištěm a výtahem pro bezbariérový přístup. Hlavní vstup do objektu pro návštěvníky je v prvním patře z prostoru původní nákladní rampy, která je rozšířena a zpřístupněna i bezbariérově po rampě. Na hlavní vstup navazuje kavárna hygienické zázemí pro návštěvníky i zaměstnance.

Prostor hřiště i strukturální vestavba buněk se uvažuje jako samostatné, tepelně izolované prostory tak, aby nebyly závislé na nutnosti zateplit plášť původní kompresorovny, což by poškodilo její estetickou a historickou hodnotu.

Těžní věže jsou vnímány jako symbol industriální historie místa, proto je jedna z nich očištěna a ponechána jako memento, pomník. Druhá z věží je obalena tubusem, který má reflektovat okolní přírodu a industriální architekturu v jeden moment. Uvnitř tubusu a kolem něj bylo navrženo schodiště, díky kterému může být věž využita jako rozhledna a zúročí tak lokaci areálu na kopci.

K objektu bylo doplněno parkoviště definované kovovou rámovou konstrukcí. Tu časem porostou popínavé rostliny a budou tvořit stínící štít. Parkoviště je vhodně situováno podél delší strany strojovny blíže hlavnímu vstupu a je doplněno parkovištěm pro kola, neboť se předpokládá zřízení cyklostezek v řešeném areálu mezi třemi ohnisky, včetně napojení na mezinárodní trasy.

Jako součást návrhu byla zamýšlena trasa pro pěší, in-line brusle a kola, která mezi sebou spojuje areál Gabriely, vodní plochy a kostel sv. Petra z Alkantary. Na této trase je umístěna stezka v korunách stromů tak, aby v nejvyšším bodě poskytla pohled na industriální areál a volnou spontánní krajinu.

Řešení víceúčelového hřiště a coworkingového pracoviště, kam může přijít kdokoli a pronajmout si prostor, nebo zde může pořádat kurzy a školení nepředurčuje přísně využití objektu,

⁷⁴ Puzskar, D. *Konverze dolu Gabriela. Sportovní centrum a coworkingové pracoviště*. Ostrava, 2022. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

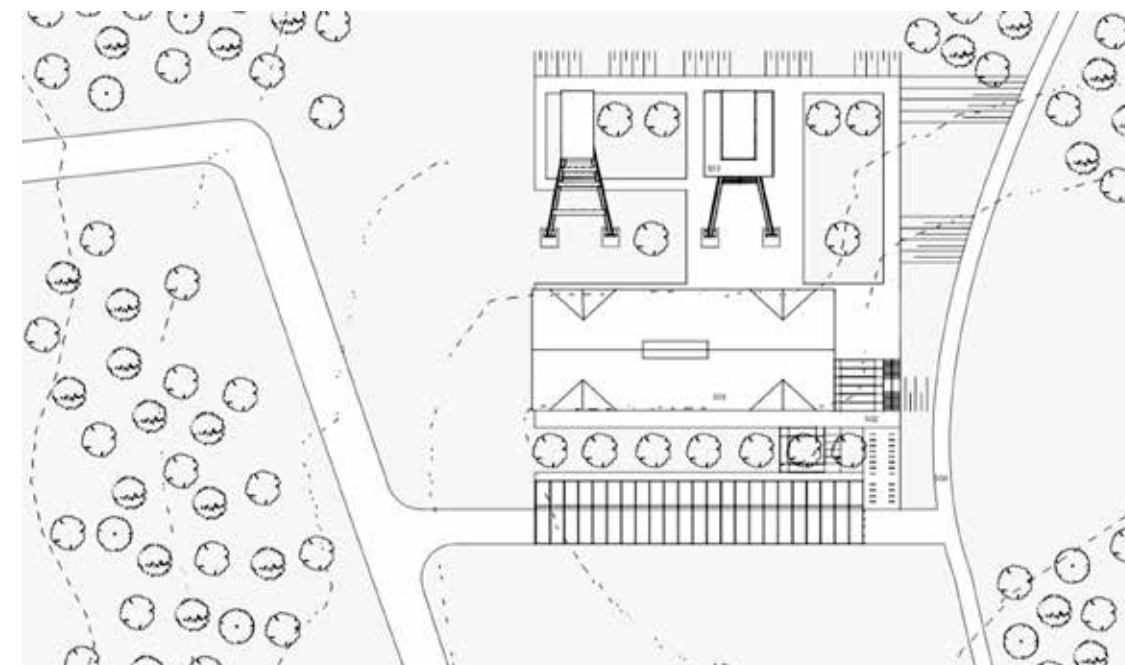
ani neomezuje jeho využití. Je tak přístupný široké veřejnosti pro práci i volný čas a předpokládá své využití 24 hodin denně, 7 dní v týdnu. Zapojí tak areál do každodenního života blízkého okolí, trvalou přítomností uživatelů a provozovatelů sníží vandalství a je jistě vhodně využitelné i v době stále rozšířenější práce z domu, podnikání z domova, kdy je možné si prostor pouze pronajmout pro setkání s klientem, nebo pro tvůrčí setkání týmů. Sport pak navazuje na pracovní část dne, kterou doplňuje o vhodnou relaxaci a připravuje pomyslný můstek mezi samotným objektem a volnou krajinou v okolí, která se předpokládá především pro volný čas, sport a rekreaci. V tomto duchu je tak protkán celý areál včetně objektu a propojením na duchovní část, tedy s kostelem sv. Petra z Alkantary, doplní trojici těla, ducha a mysli člověka.

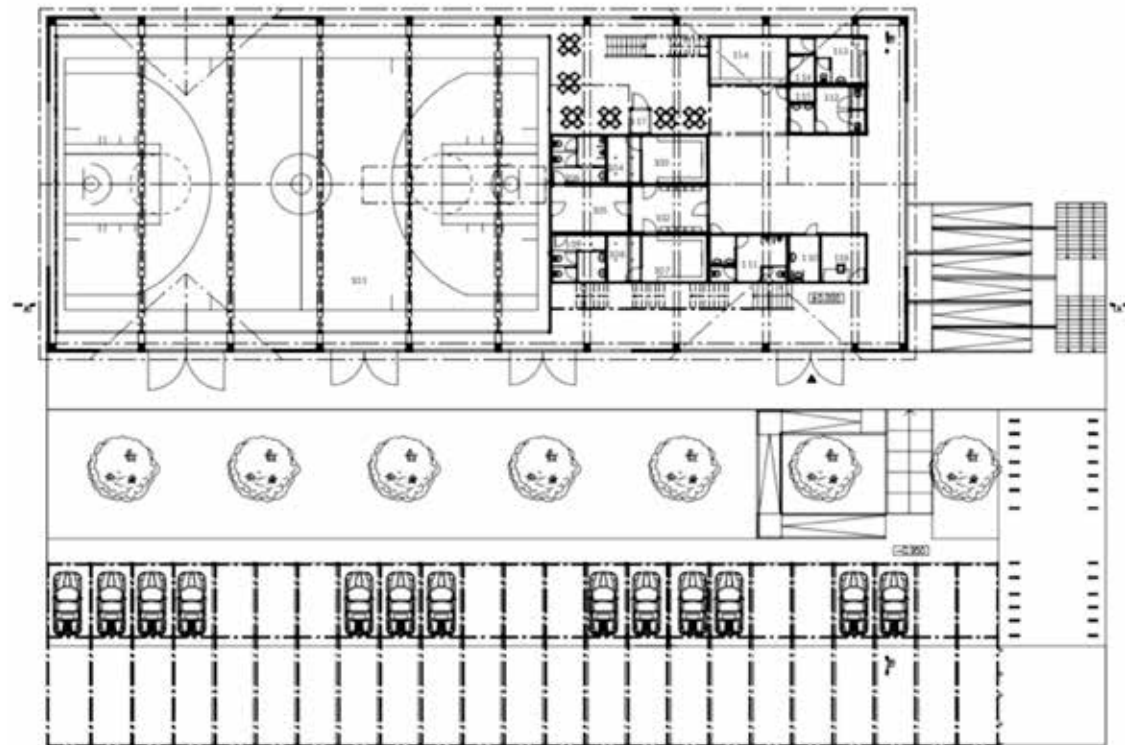
Cyklostezka a cesta v korunách stromů

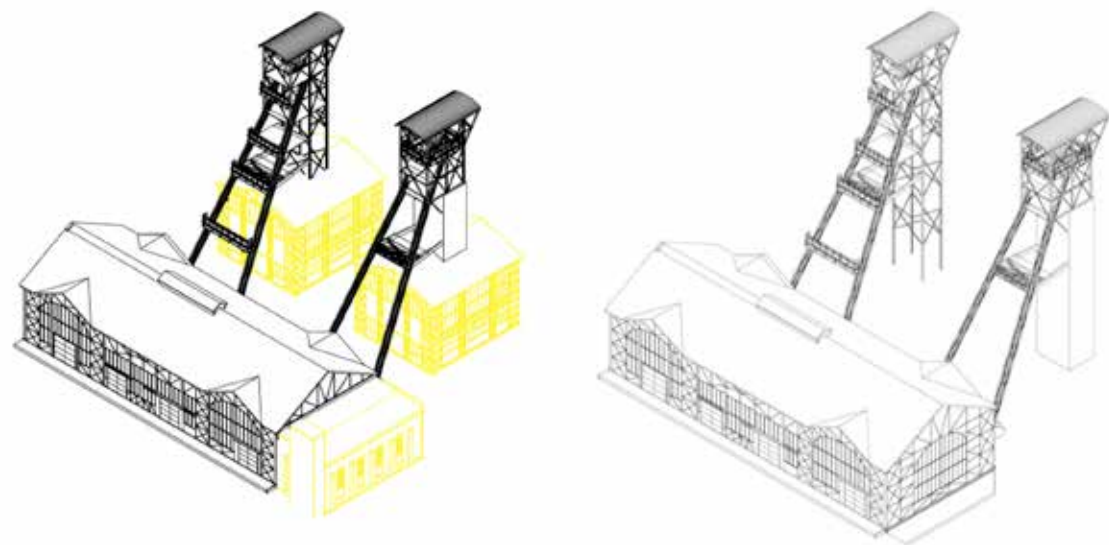
Cesta v korunách stromů

Situace dolu Gabriela po konverzi (ve spodní části kryté parkoviště, uprostřed kompresorovna s vloženým hřištěm a buňkovou strukturou, v horní části obě věže)

Půdorys 1. NP s plochou parkoviště, přístupových cest a nástupní rampy, víceúčelové hřiště a částí pro modulární buňky coworkingu

Koncepce přístupu k odstranění nepůvodních dostaveb a objektů u těžních věží a kompresorovny

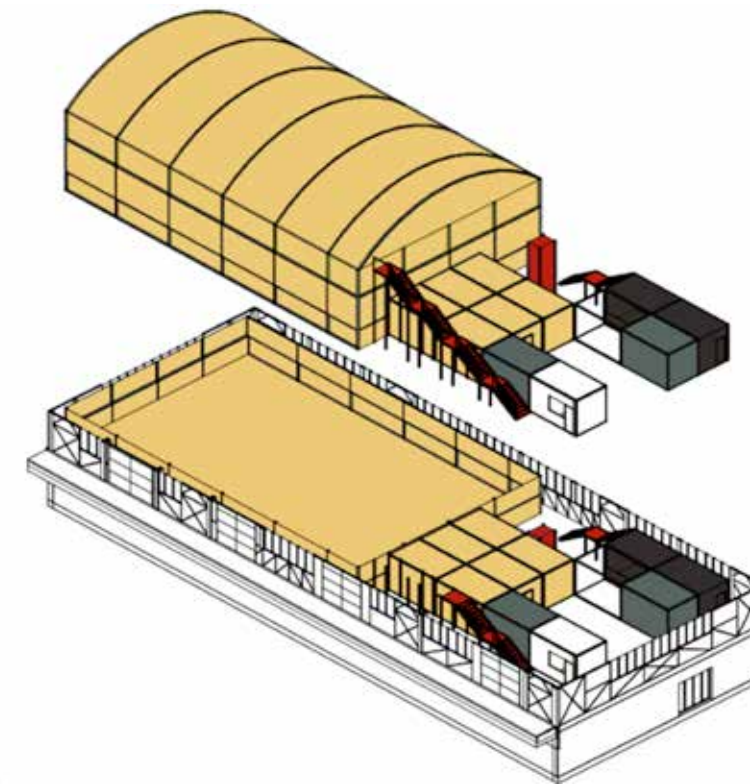
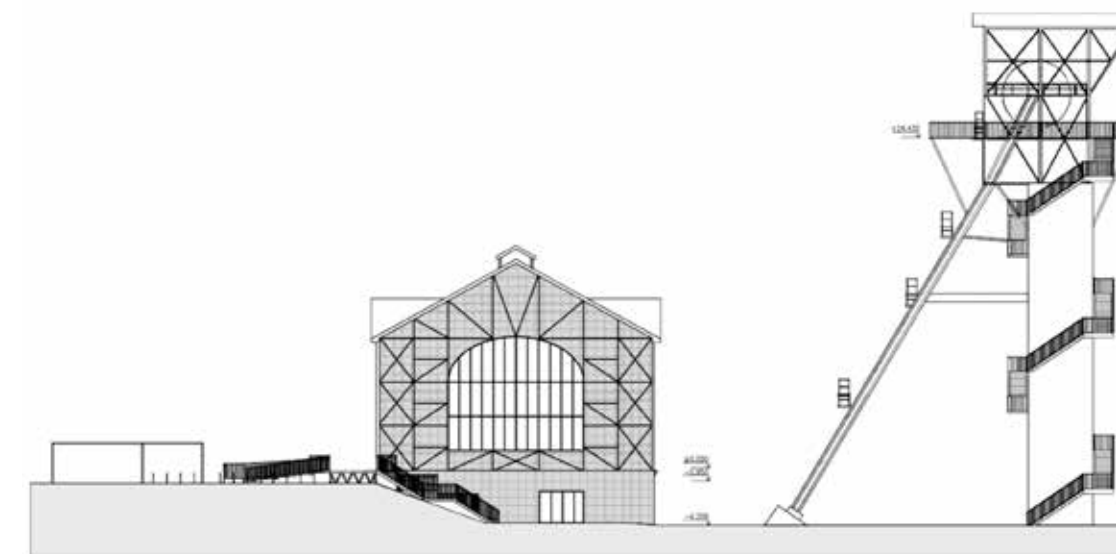

Schéma vkládání hmot do původního objemu kompresorovny

Pohled na přistřešené stání pro automobily, přístup k nižší části areálu, objekt bývalé kompresorovny přeměněný na sportovní centrum a coworking a těžní věž jako rozhledna

Vizualizace veřejného prostoru v areálu

KONVERZE DOLU GABRIELA – STEAMPUNK MUZEUM⁷⁵

Relaxace, vzdělávání, kultura, pracovní příležitosti

Studentka: Bc. Jana Šustrová

Objekty dolu Gabriela jsou v rámci obnovy v tomto ideovém návrhu konvertovány na Muzeum Steampunku, které nahrazuje stávající strojovnu-kompresorovnu. Téma steampunku, které se odkazuje k technologiím a století páry, ve kterém byly vybudovány i doly v karvinském revíru, se zdá být více než vhodné umístit do bývalé strojovny. Těžní věže jsou využity pro restauraci s multifunkčním prostorem v patře a půjčovnu s galerií.

Naplní se využito více úrovní stávajícího terénu i lokace areálu na kopci. Vzniká tak mezi budovami veřejný prostor se schodištěm, rampou a mostem sloužícím jako vyhlídka a zároveň atrakce pro návštěvníky muzea a areálu (most je pouze vyhlídkou, nespojuje žádné body, je součástí veřejného prostoru, který doplňuje a dává mu další úroveň).

Most, umístěný mezi všechny tři památkově chráněné objekty, je součástí nově vzniklého veřejného prostoru. Ten propojuje všechny tři objekty na společné platformě, ze které je nástup do všech objektů. Jelikož je tento prostor o podlaží níž než druhá strana kompresorovny, je toto převýšení řešeno poněkud monumentálním schodištěm s rampou. Toho je využito pro navození zážitku, neboť směřuje přímo k hlavnímu vstupu do muzea a tím ho vhodně uvádí a návštěvníka připravuje na výjimečnost okamžiku.

Hlavní vstup je akcentován novým závětrím ve steampunkovém stylu a je přístupný z veřejného prostoru do suterénu. Zde je vytvořeno zázemí pro návštěvníky, technické zázemí muzea, depozitáře a část expozice vytvořená formou tematických pokojů. V halovém prostoru strojovny je hlavní interaktivní steampunková expozice, která pomocí vložené galerie vhodně využívá celý převýšený prostor. V jeho rámci je vytvořeno polopatro pro zajištění větší plochy expozice. Přístavba strojovny je věnována administrativnímu zázemí muzea a restaurátorské dílně. Vlastní objekt vhodně kryje vystavené exponáty, které využívají velkorysého prostoru a mohou být mimo jiné i zavěšeny pod stropem. Pro umístění vertikální komunikace jsou v návrhu využity otvory v podlaze, které dříve sloužily jako prostupy pro stroje. Zde jsou situována zamýšlená schodiště a výtahy v tubusech.

Jižní těžní věž slouží jako restaurace s otevřenou kuchyní a do nově vybudovaného patra je umístěn multifunkční prostor určený k pronájmům (pro konference, semináře, školení, oslavy apod.) s možností vlastní kuchyně, baru a hygienického zázemí.

Severní těžní věž je řešena jako otevřený prostor foyer, na něž navazuje galerie v patře.

V přízemí je návštěvníkům k dispozici půjčovna kol, koloběžek a in-line bruslí, která kapacitně odpovídá nově navrženým cyklostezkám v lokalitě mezi doly Gabriela, Barbora a šikmým kostelem sv. Petra z Alkantary.

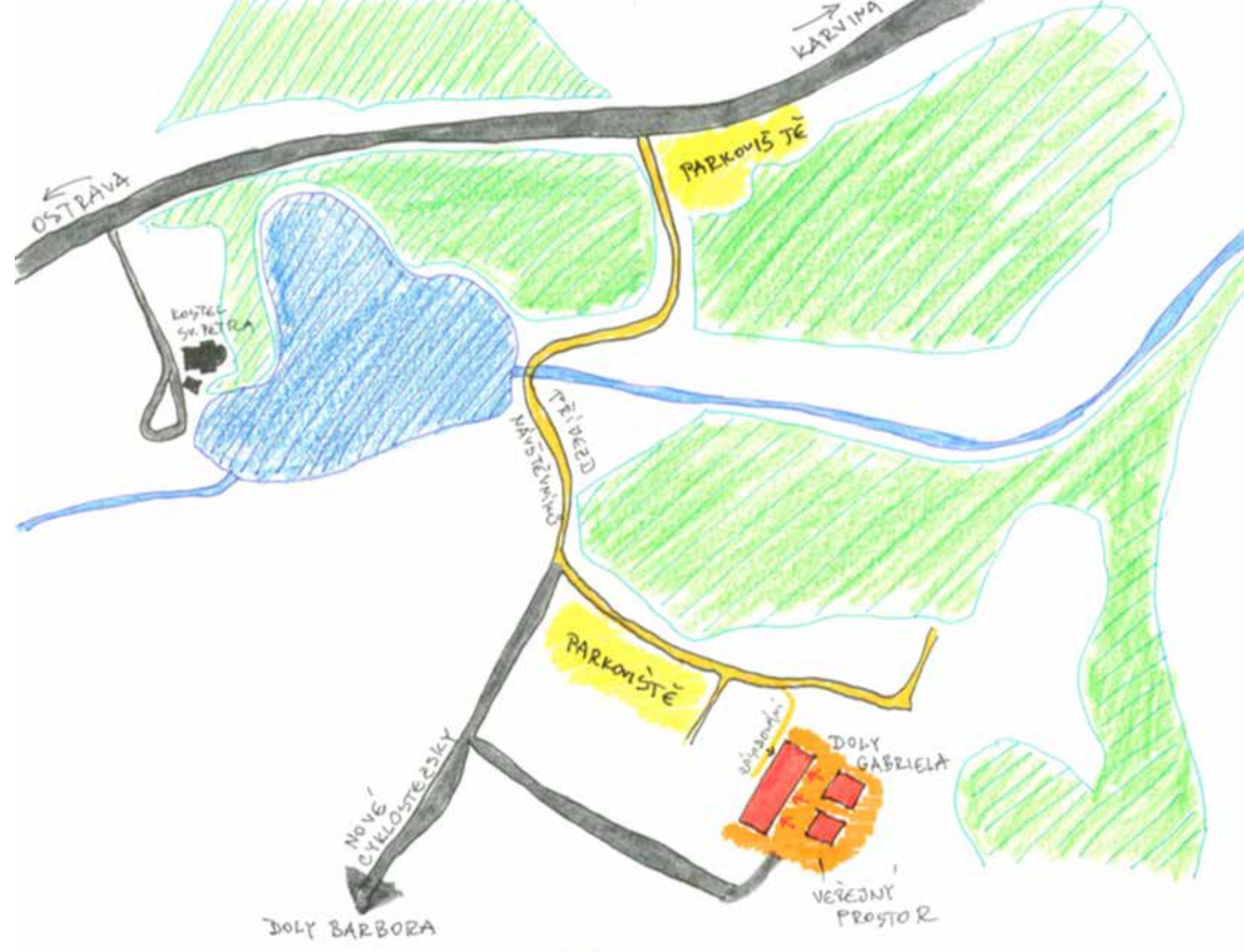
Aby mělo muzeum v 21. století své místo, mělo by být orientováno na současného uživatele. Důraz je tak v návrhu kladen na vlastní organizaci expozice tak, aby vyprávěla příběh v lineárním toku. Dále na možnost interaktivního učení s gamifikací a využití historického odkazu památkově chráněného objektu jako součást expozice. Objekty tak splývají s obsahem muzea v jeden celek, který slouží jako odkaz na století páry a průmyslové revoluce, století,

⁷⁵ Šustrová, J. *Konverze dolu Gabriela. Steampunk muzeum*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

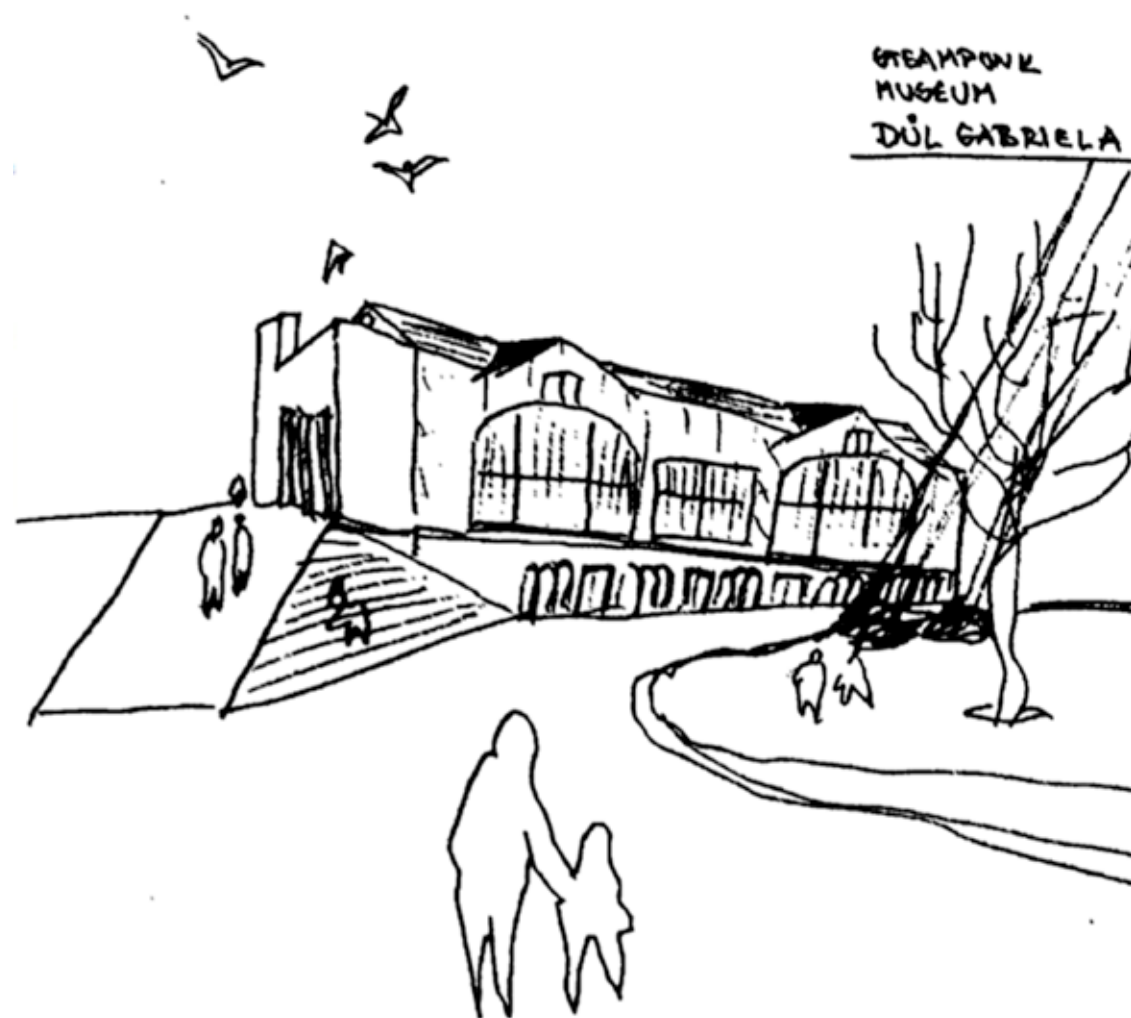
které změnilo společnost a posunulo chápání zodpovědnosti jedince i celých vyspělých států k budoucím generacím. Odkaz do minulosti tak předesílá budoucnost a její směřování, ať už návštěvníků, tak i celé oblasti.

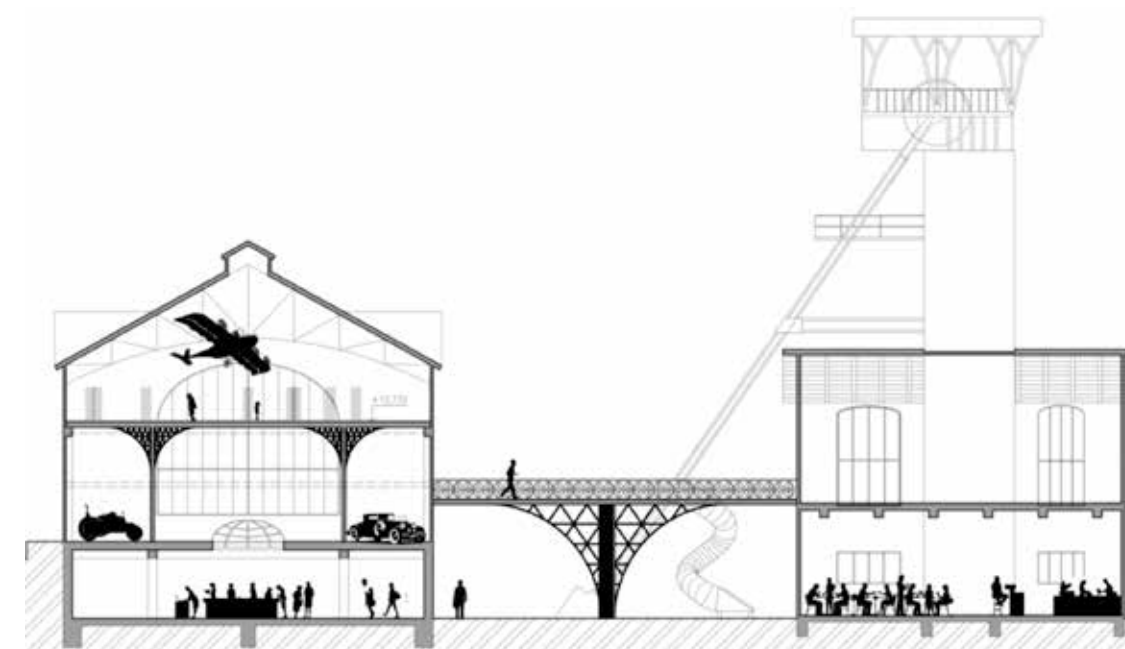
Situování areálu, odstavných parkovacích ploch, příjezdu a návaznost na cyklostezky

Situace areálu Gabriely, nově navržená parkoviště a organizace komunikací v blízkém okolí.

Koncept řešení veřejného prostoru

Koncept řešení vnitřní organizace dispozic v řezu, pohled na lávku ve veřejném prostoru mezi objekty

Zaměření na detail - hlavní vstup do muzea - vizualizace

Srovnání řešených míst - současný stav a navržený stav

KONVERZE DOLU GABRIELA – VÍCEÚČELOVÉ CENTRUM ZAMĚŘENÉ NA VÝSTAVNICTVÍ, WORKSHOPY A KONFERENCE⁷⁶

Kultura, vzdělávání, pracovní příležitosti, sport a relaxace

Studentka: Bc. Natálie Brandová

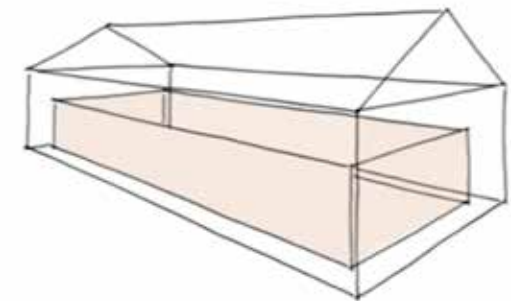
Návrhem víceúčelového centra zaměřeného na výstavnictví, workshopy, konference aj. autorka určuje nevyužitému objektu strojovery bývalého dolu Gabriela novou funkci se snahou opět jej začlenit do nového života oblasti. Tu však ponechává ve své přirozené podobě obnovené, téměř divoké přírody, kterou protkává síť cyklostezek a pěších cest, které slouží k relaxaci a rekreačnímu sportu. Pro návštěvníky tak původní objekt Gabriely nabízí i službu návštěvníkého centra.

Hmota objektu je využita ve své původní podobě, odstraňuje dřívější nevhodné zásahy a hledá nové kompozice pro takto narušený plášť i objem objektu. Do původní historické struktury vkládá novou hmotu, čímž vytváří kontrast mezi původní a navrženou částí. Jednoduchá, ovšem promyšlená nová kompozice představuje čistý, ničím nerušený prostor, který vytváří vhodné pozadí pro exponáty a zamýšlené aktivity v přizpůsobivém variabilním prostoru.

Vložení „nového“ do stávající struktury

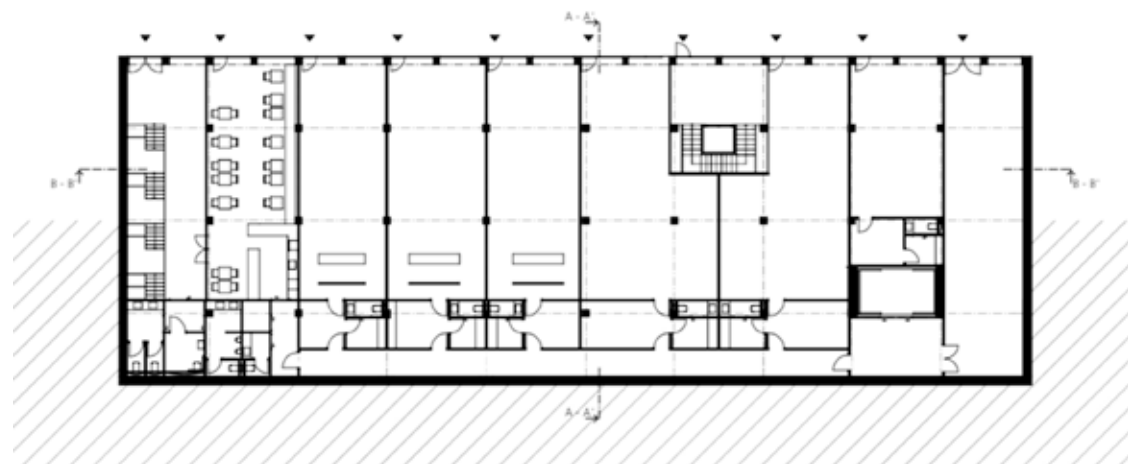
exteriér — meziprostor — interiér

Koncept řešení

⁷⁶ Brandová, N. *Konverze dolu Gabriela. Víceúčelové centrum zaměřené na výstavnictví, workshopy a konference*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Suterén, který je pouze z části zapuštěný do svažujícího se terénu, plně využívá svou fasádu obrácenou do nově navrženého veřejného prostoru mezi kompresorovnou a těžními věžemi. Je rozdělen na pravidelné objemy jednotlivých komerčních pronajimatelných prostor, z nichž jeden je vybaven jako kavárna a do druhého je vetkáno jednoramenné schodiště se sedacími stupni, pro propojení komerční části objektu s prvním nadzemním podlažím. Ostatní komerční objemy suterénu jsou blíže nespecifikované, ovšem vybavené základním zázemím a přípravné pro případné zájemce.

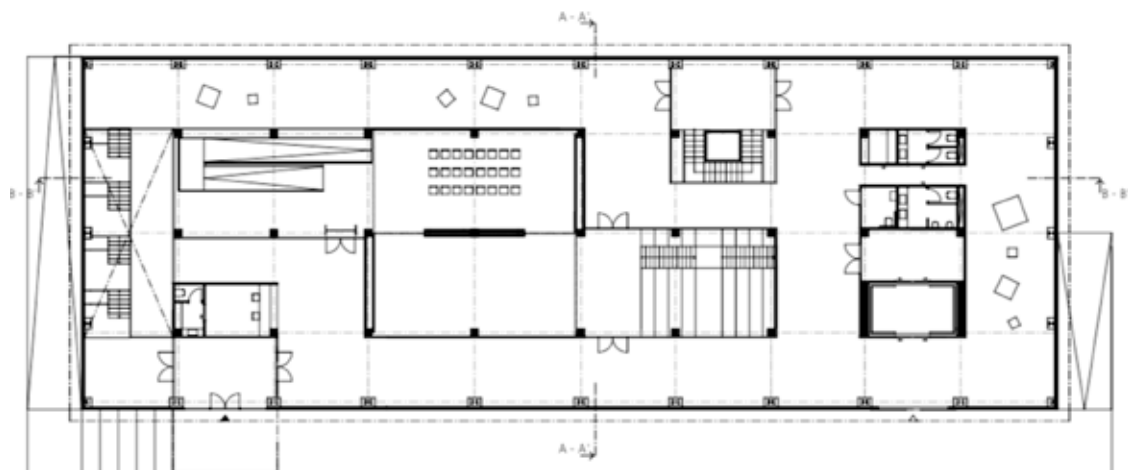
Suterén - restaurace a zázemí

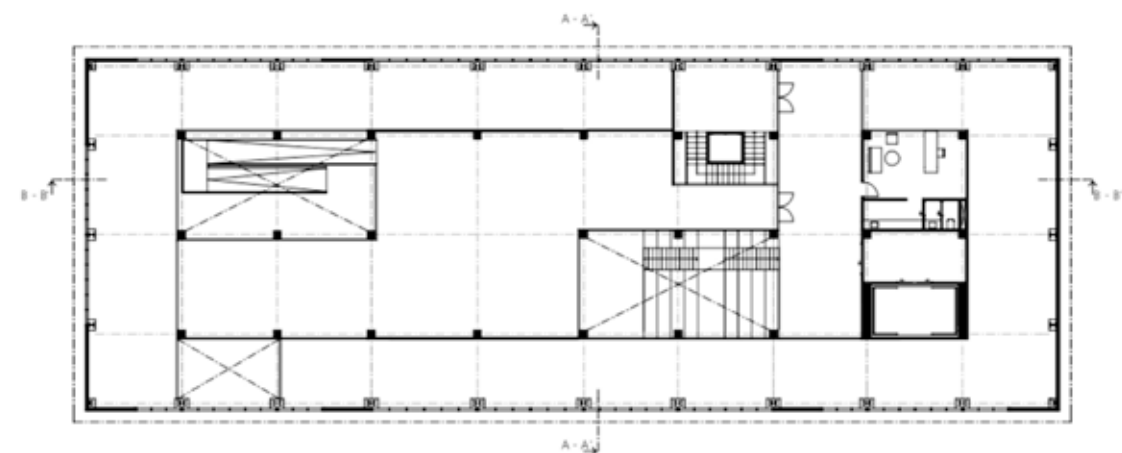
Hlavní vstup na původní rampě - vizualizace

Hlavní vstup do galerijní části v hale kompresorovny je navržen z původní rampy výše položeného terénu, která je rozšířena a zpřístupněna po jednoramenném schodišti. Objekt je tak obrácen směrem k přístupovým trasám pro pěší, cyklisty i automobily a vybízí k návštěvě. Do haly objektu je vložen podélný kvádr nové hmoty víceúčelového prostoru, který je dvoupodlažní, propojený dvouramennou rampou. V přízemí je prostor nabídnut k přednáškám a seminářům ať už v učebně, či pomocí hlediště.

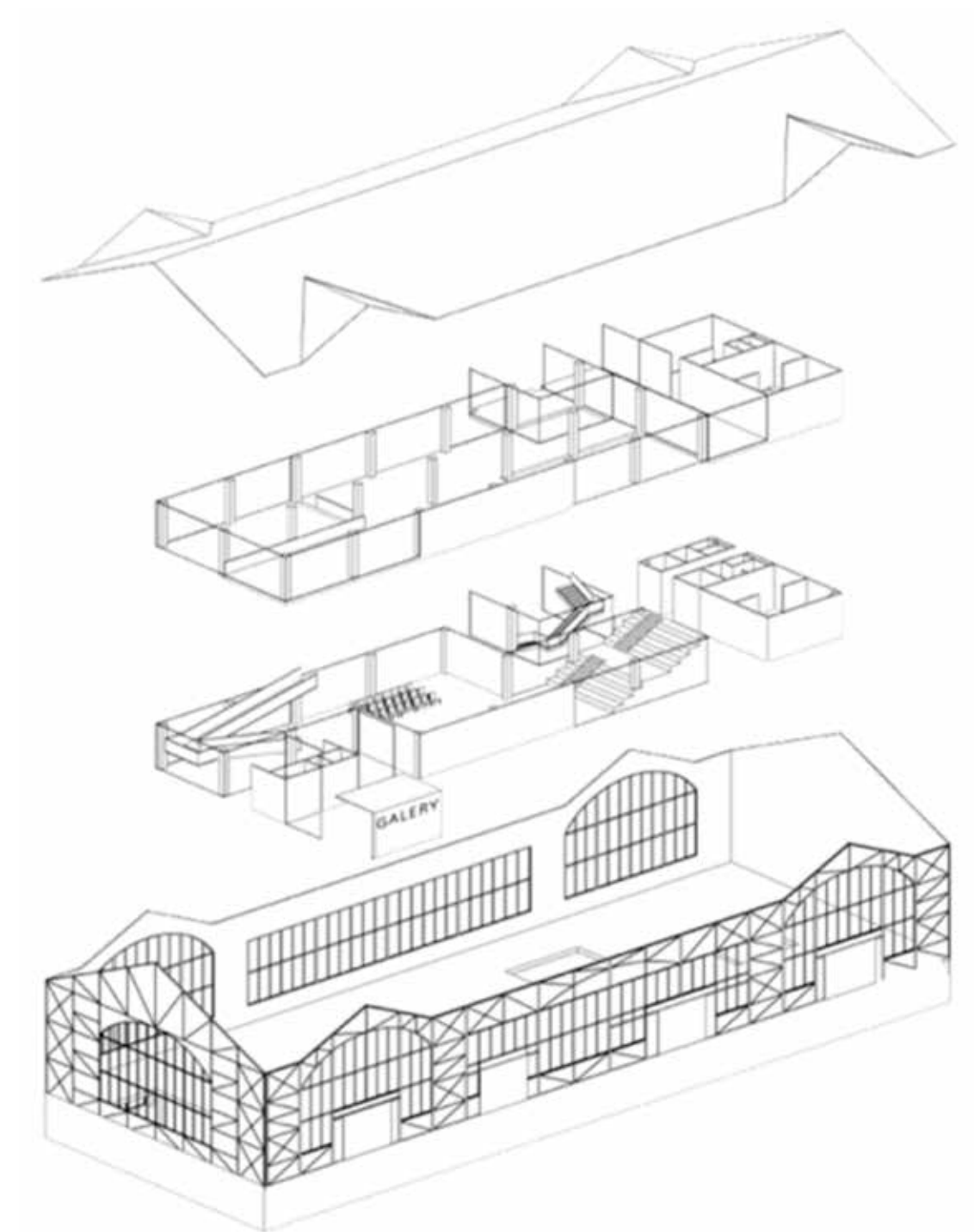
Nově vložený objem se téměř nedotýká původní konstrukce, ponechává ji v její přirozené konstrukční dokonalosti, pouze využívá vnitřní prostor, který tato památkově chráněná skořápka vymezuje. Variabilitou využití vnitřního prostoru autorka nepředurčuje konkrétní využití, pouze využívá prostor, nabízí možnosti a ponechává společnost, aby zde realizovala své aktuální potřeby a mohla je měnit dle situace. Tím vzniká komerční prostor, který bude schopen obstát před konkurencí a reagovat na četné a rychlé změny společnosti tak, aby byl zajištěno jeho místo v rámci udržitelného rozvoje oblasti.

Půdorys 1. NP s vloženými novými objemy v původní hmotě

Půdorys 2. NP - volný víceúčelový prostor

Systém vkládání nového objemu do původní hmoty

KONVERZE DOLU GABRIELA – HVĚZDÁRNA A PLANETÁRIUM

Věda, výzkum, vzdělávání, rekreace, pracovní příležitosti⁷⁷

Student: Bc. Sebastian Capek

*Z hlubiny země k nebeským výšinám,*⁷⁸ tedy symbolický odkaz na důlní činnost a zároveň přesah lokality mimo vlastní území. Autor se snaží znovu zapojit místo do života v blízkém i vzdálenějším okolí. Místo tak v ideovém návrhu slouží relaxaci i vzdělávání, může být výletním místem, ohniskem v přírodě.

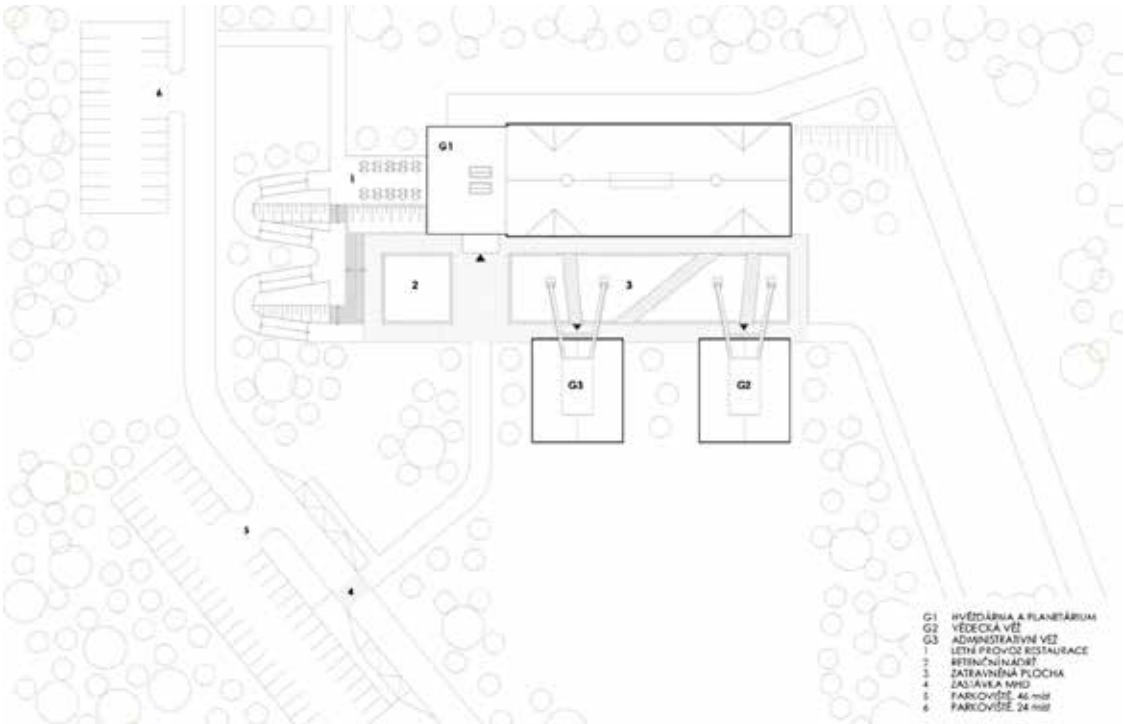
Pro část hvězdárny a planetária s výstavními prostory, restaurací a přednáškovými místnostmi byl zvolen objekt strojovny, který nabízí unikátní halové, původně industriální prostory, do kterých byl vložen objem planetária s nejnovější 3D projekční technologií. Ten je ověřen ochozy, které lze využít pro výstavní účely a zároveň umožňují výhled velkými prosklenými plochami původního pláště objektu na okolní zeleň a těžní věže. V přístavbě strojovny je situována restaurace a přednáškové místnosti, hlavní vstup do objektu s pokladnou a zázemím pro návštěvníky. Objekt haly a přístavby je možné v nutném případě funkčně oddělit tak, aby mohla být přístavba samostatně provozována v době, kdy bude hlavní hala v chladných měsících uzavřena. Restaurace ve druhém podlaží přístavby je navíc přístupná zvenku a využívá tak dvě výškové úrovně v důsledku svažitého terénu. Tyto výškové úrovně je tedy možné překonat venkovním schodištěm a rampou poblíž přístavby kompresorovny, nebo přes restauraci a po schodišti či výtahem do suterénu, kde je hlavní vstup do planetária z centrálního nádvoří.

Důležitou součástí areálu Gabriely jsou dvě těžní věže. Každé z nich byla v návrhu vyhrazena jiná specifická funkce. V obou věžích byly provedeny vestavby určené pro jejich pohodlné využívání. Jedna je určena pro administrativní centrum hvězdárny a planetária a zároveň slouží jako informační centrum pro návštěvníky. Ve druhé věži je navrženo výzkumné pracoviště. Vzhledem ke snaze nenarušit původní konstrukci, byl v každé věži navržen systém zateplených buněk s jednotlivými funkcemi. V prvním podlaží se nacházejí především veřejné a poloveřejné prostory jako recepce nebo informační centrum. Druhé podlaží je věnováno místnostem s menší potřebou přirozeného osvětlení kvůli složitější situaci výšek okenních otvorů. Poslední třetí podlaží je uvažováno jako openspace s velkými otevřenými kancelářemi. Fasáda obou věží byla upravena s cítem pro původní kompozici nosné konstrukce, cihelných výplní a původních okenních otvorů, které byly obnoveny či doplněny pro maximalizaci denního světla v interiéru.

Všechny tři adaptované objekty bývalého dolu propojuje veřejný prostor, zde v podobě nádvoří. Součástí je zatravněná odpočinková plocha s dřevěnými lávkami a umělé jezírko s estetickou funkcí, ale i cílem zlepšit klima mezi objekty v horkých dnech, podpořit relaxační aktivity. Zároveň slouží jako retenční nádrž dešťových vod.

Smyslem tohoto projektu bylo vytvoření místa v oblasti s velkým potenciálem, které by bylo vítaným turistickým cílem, centrem vědy, výzkumu a vzdělávání. Samotná funkce by přinesla

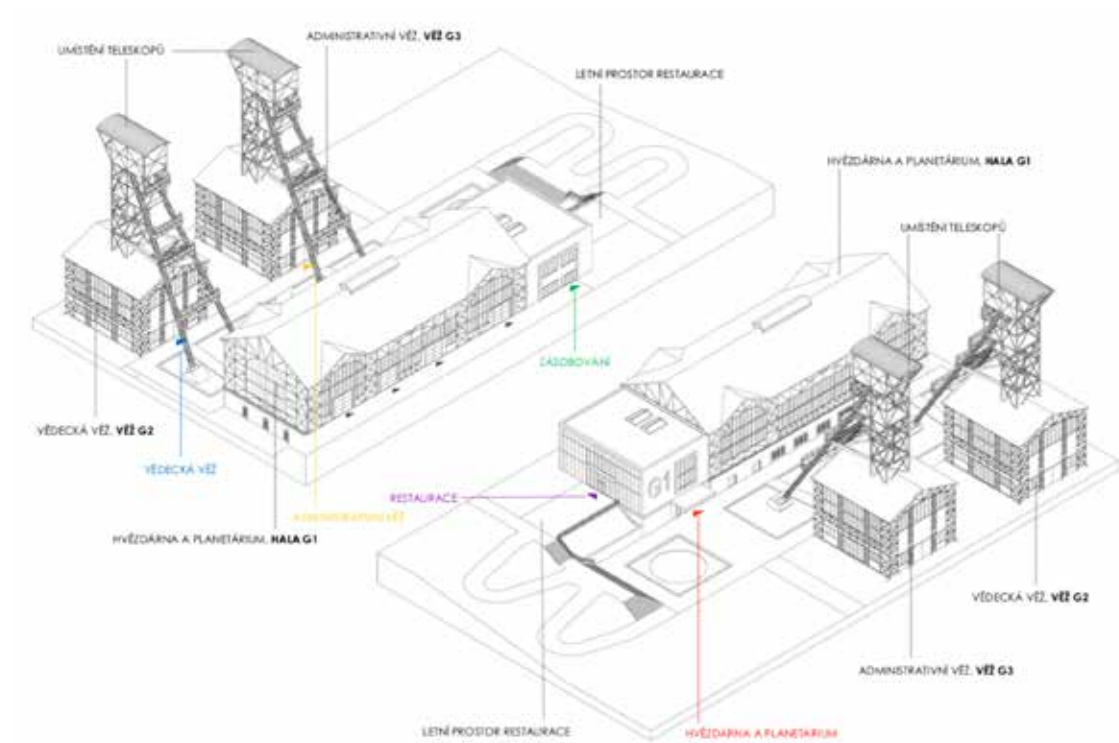
možnost znovuvyužití areálu se spádovostí obyvatel celého kraje a příhraničních oblastí Polska a Slovenska a každodenním využitím po celý rok.

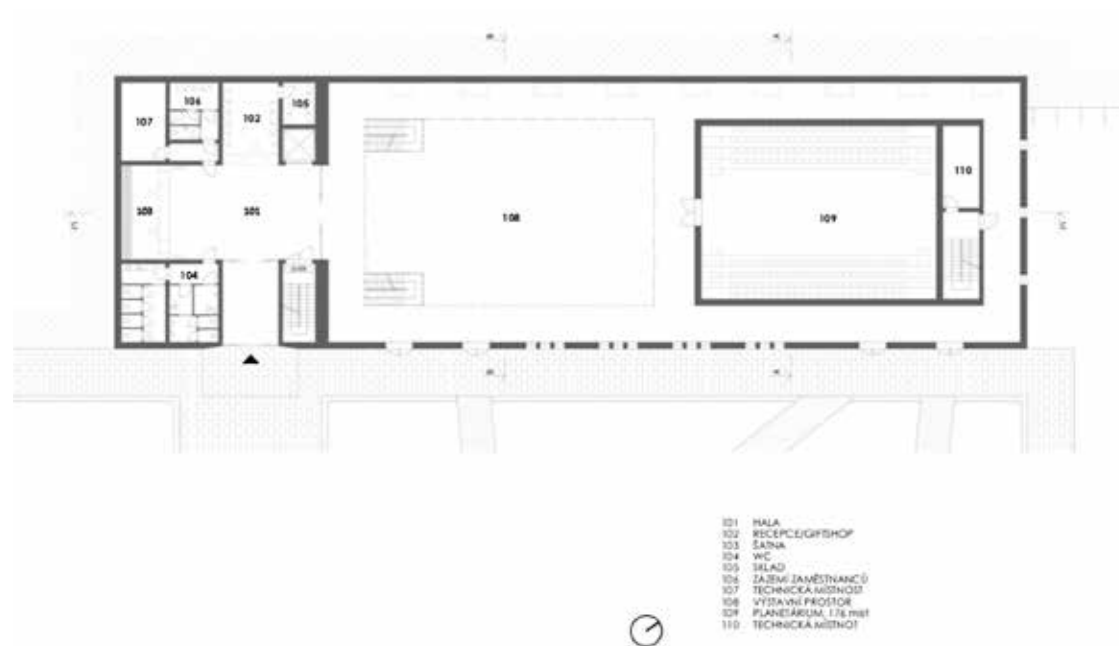
Situace

⁷⁷ Capek, S. *Konverze dolu Gabriela. Hvězdárna a planetárium*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

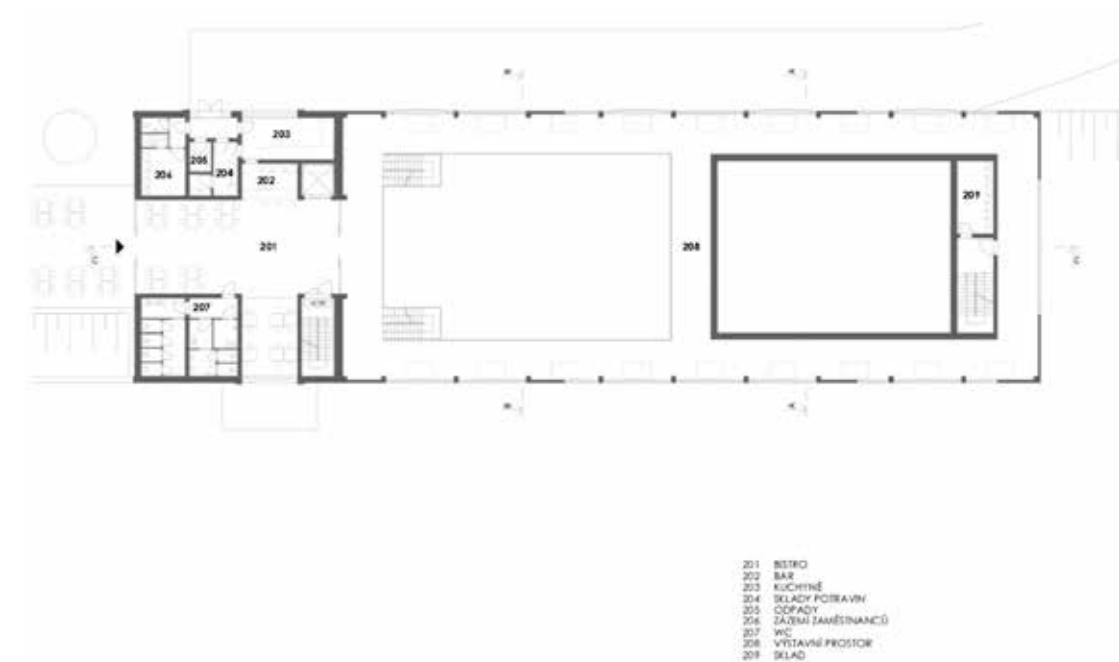
⁷⁸ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Český ekumenický překlad. 3. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1993. 1290 s. Přísloví 25,3.

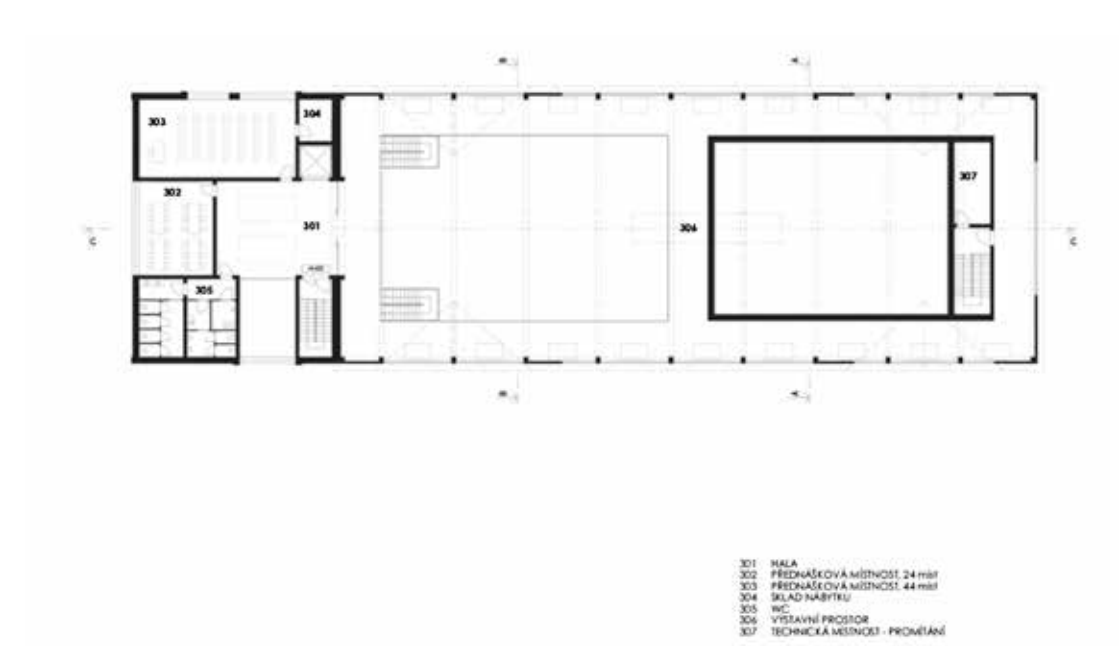
Organizace objektů v areálu

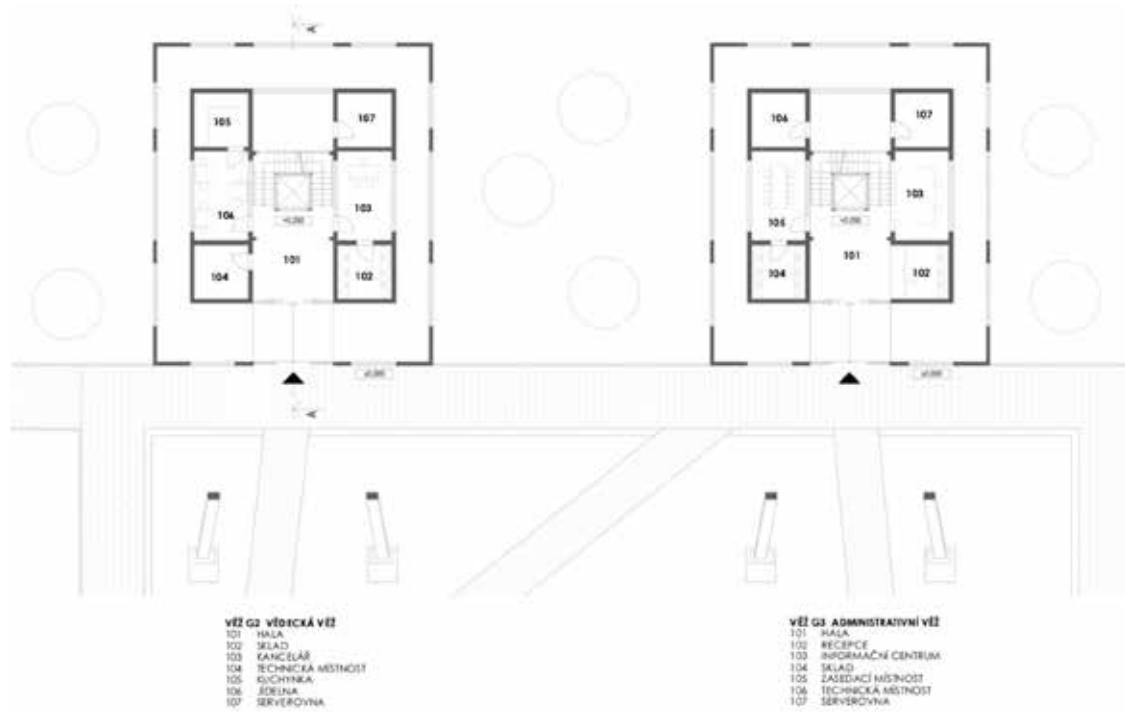
Půdorys 1. NP

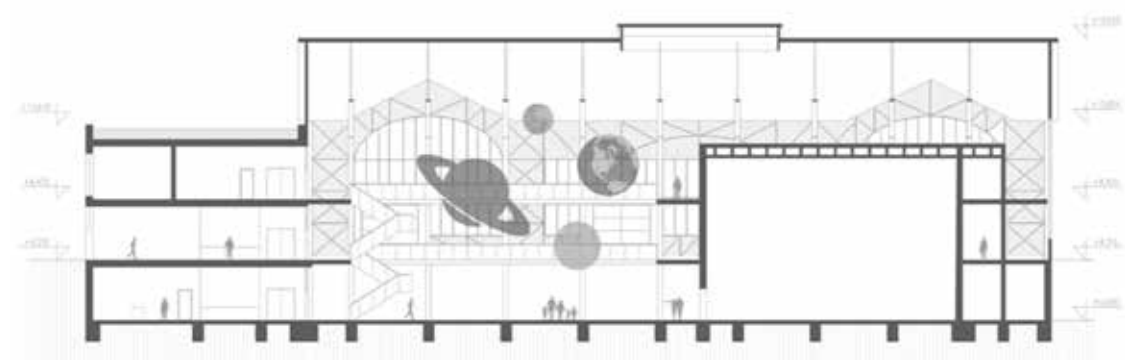
Půdorys 2. NP

Půdorys 3. NP

Půdorys věží vstupní podlaží

Podélný řez přístavbou, volným prostorem a planetáriem s projekcí

Pohled do volného výstavního prostoru - vizualizace

Pohled na veřejný prostor propojující objekt muzea s věžemi

KONVERZE DOLU GABRIELA – BAZÉNOVÁ HALA S WELLNES CENTREM⁷⁹

Sport, rekreace, pracovní příležitosti

Studentka: Bc. Šarlota Štablová

Osamocenost, prázdnota a zároveň vyvýšená poloha území kolem bývalého dolu Gabriela a Barbora – to vše využila studentka k ideovému návrhu vyhlídkové lanové dráhy, která respektuje stávající krajinu, kopíruje ji, prolíná a poznává z pozice nad korunami stromů. Spojuje obě ohniska s respektem a minimálním invazivním zásahem do spontánně obnovené přírody.

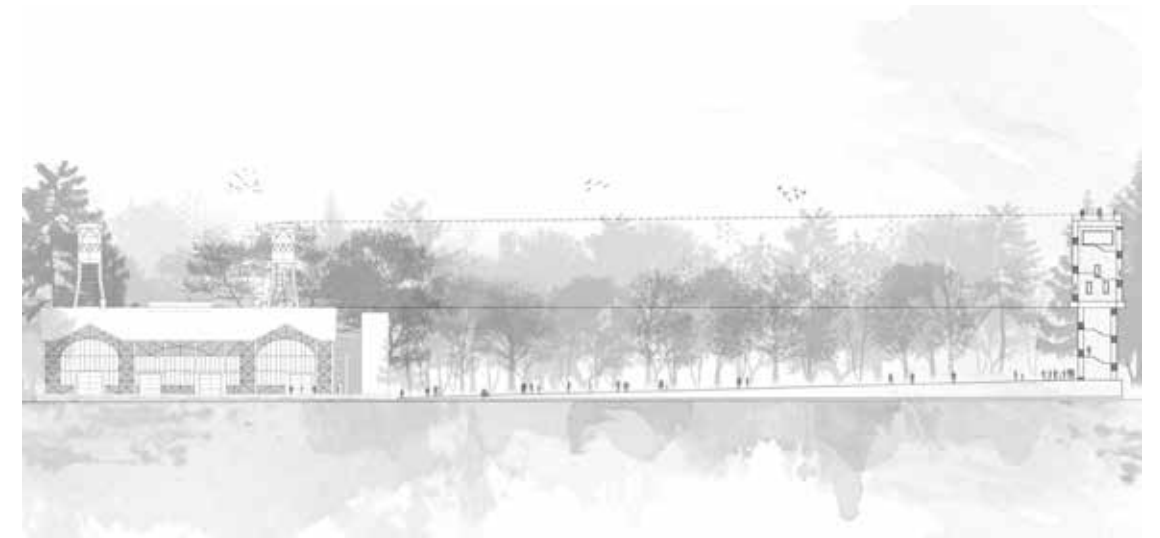

Trasa lanové vyhlídkové dráhy mezi doly Barbora a Gabriela

V akcentaci vyvýšené polohy dolu Gabriela návrh pokračuje umístěním vyhlídkové věže. Ta je symetricky umístěná 120 m od strojovny Gabriely, které se dorovnává svou výškou. Představuje reflexi na stávající těžní věže, které jsou tak spolu s kompresorovnou z nové vyhlídky vnímány z odstupu jako soubor tří památkově chráněných objektů, technologický monument post-těžební historie. První čtyři patra útulny tvoří výstavní prostory s možnou expozicí historie dolů na Karvinsku. V pátém podlaží se hmota původní věže rozšiřuje o ochoz a schodiště je vyvedeno ven na fasádu a z bezpečnostních důvodů je chráněno sítí. V šestém podlaží je situována samotná útulna, tedy krytý prostor, který je k dispozici návštěvníkům k přenocování. Místnost je opatřena velkým oknem, které ji vizuálně propojuje s okolní krajinou a také slouží

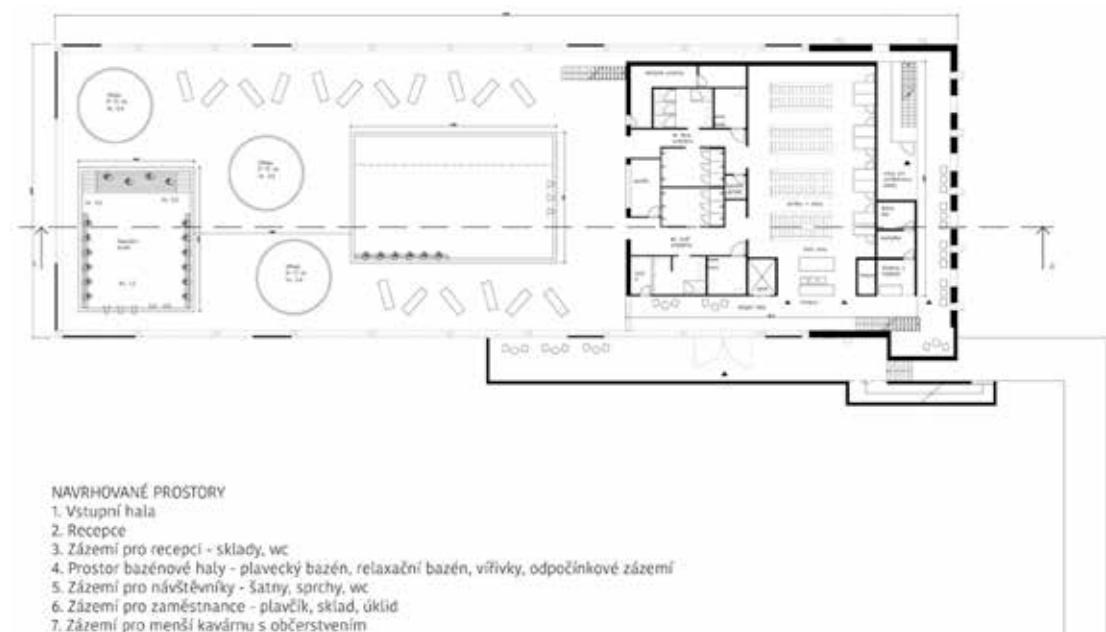
⁷⁹ Štablová, Š. *Konverze dolu Gabriela. Bazénová hala s wellness centrem*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

k vyhlídce v úrovni vzrostlých okolních stromů. Objekt je zakončen rozhlednou. Spolu s vyhlídkovou lanovou dráhou tvoří útulna možnost vnímat topografii terénu, vzrostlou zeleň spontánní přírody, ohniska oblasti a seznamuje tak návštěvníka s potenciálem, který místo nabízí.

Pohled na strojovnu dolu Gabriela a navrženou útulnu s rozhlednou

Návrh se dále zabýval využitím objektu strojovny. Ta navazuje na relaxační pojetí intervence do krajiny a je uvažována pro relaxační bazén a wellness se zázemím v trojpodlažním vloženém objektu. Technologie je umístěna v suterénu. Hlavní vstup do objektu se předpokládá ze severozápadní strany původní rampy, která je odstraněna a nahrazena nástupním platem přístupným po schodišti a rampě pro bezbariérový přístup. Jako vchod je využit dveřní prostor původních zásobovacích vrat. Na ně navazuje vložený objekt zázemí pro wellness, kde je situována recepce, šatny pro hosty, ve vyšších patrech pak solná jeskyně, sauny, ochlazovny, odpočívárna na galerii, která je přístupna po schodišti z hlavního prostoru haly strojovny. Zde jsou situovány dva bazény a vířivky, místo pro lehátka, a to vše bohatě prosvětleno velkými okenními otvory původního obvodového pláště objektu. Vzhledem k tomu, že ten není zateplen, předpokládá se provoz bazénů pouze v letních měsících.

Půdorys 1. nadzemního podlaží strojozny dolu Gabriela upravené na wellness a relaxační centrum

Vložení objektu dovnitř halového prostoru a umístění bazénů umožnilo nezasahovat do památkově chráněného objektu strojozny, naopak nechat jej vyniknout v interiéru zařízení, ať už jde o velkorysost prostoru, okenních otvorů, pohled do konstrukce střechy či koncepce ocelové konstrukce. Autorka se dotýká post-důlní krajiny i zachovaných objektů s respektem k historickému i přírodnímu dědictví a odkazu, pouze jej doplňuje a zpřístupňuje lidem, tedy prolíná ho zpět do života okolních měst a obcí.

Vizualizace wellness a relaxace - pohled od bazénů na vloženou třípodlažní hmotu zázemí centra

Pracovní příležitosti, občanská vybavenost, znovuvyužití areálu a oživení území

Studentka: Bc. Karolína Janotová

Autorka vnímá pozici strojovny bývalého dolu Barbora jako součást fungující průmyslové zóny. Její poloha na jejím okraji jí však umožňuje vtisknout místu jinou než průmyslovou funkci. Zvolila tedy občanskou vybavenost. Tím zpřístupňuje Barboru širší veřejnosti. Objekt je dobře přístupný z nedaleké komunikace, na okraji areálu je dosud původní obratiště autobusů, které by umožnilo zavést pravidelnou linku vhodnou nejen pro zaměstnance a návštěvníky průmyslové zóny, ale i nové občanské vybavenosti.

Ve větší z obou strojoven Barbory bylo zamýšleno vytvořit zdravotnické centrum. Středem haly by vedla „ulice“, kolem níž by byly situovány buňky seskládané ve dvou podlažích dle potřeb zdravotnického centra. To je umístěno především ve středovém rizalitu, na obou koncích podélného půdorysu je navržena kavárna a restaurace se samostatným provozem nezávislým na provozu polikliniky, čímž je rozšířena možnost využití těchto provozů i mimo provozní dobu střediska a stravovací zařízení tak slouží i pro průmyslovou zónu a případné turisty, kteří navštíví cyklostezky či pěšiny v okolí. Prostorný interiér nabízí možnost zastínit sezení v kavárně vzrostlými stromy, které by kořenily v obřích květináčích. Byť se jedná o interiérovou záležitost, stromy zde vytvářejí dojem atmosféry v parku a podpoří relaxační funkci zařízení. Nosnost stropu nad suterénem je vzhledem k původní funkci strojovny pro potřeby zatížení hlinou velmi vhodná. Kavárna také expanduje do exteriéru přistavenou terasou se schodištěm, a tedy vlastním přístupem. Restaurace je na rozdíl od kavárny uzavřena do sebe, vytváří polouzavřené prostory, které jsou oddělitelné pro soukromé akce.

Hlavní vstup do objektu je ponechán původní ve středu podélné severovýchodní fasády. Při hlavním vstupu je vytvořeno nové schodiště, které působí monumentálním dojmem a navozuje objektu atmosféru výjimečnosti, byť jde o funkci každodenního využití. Buňky zdravotního střediska jsou prostrídány a seskládány dle potřeb různých specializací, tedy se sesternou či bez, s čekárnami, hygienickým zázemím a lékařskými pokoji pro personál. Buňky jsou navázány na velkorysý prostor vnitřní ulice s nízkou zelení.

Půdorys prvního podlaží s buňkami ordinací lékařů, restaurací a kavárnou

Schodiště a výtah propojuje obě podlaží polikliniky, v druhém podlaží se již neopakuje ulice, aby ta nebyla krytá, nýbrž jsou zde navrženy ochozy kolem vstupů do jednotlivých ordinací, které jsou navzájem propojené dvěma lávkami. Ve druhém nadzemním podlaží se také projevuje hmota dvoupodlažní restaurace, která je v této části přístupná pouze po schodišti, nikoli výtahem. V obou podlažích polikliniky je myšleno na hygienické zázemí pro návštěvníky.

Půdorys druhého podlaží

80 Janotová, K. *Konverze dolu Barbora. Zdravotnické centrum/poliklinika*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Vizualizace interiéru z ochozů druhého podlaží polikliniky dolu na vnitřní „ulici“

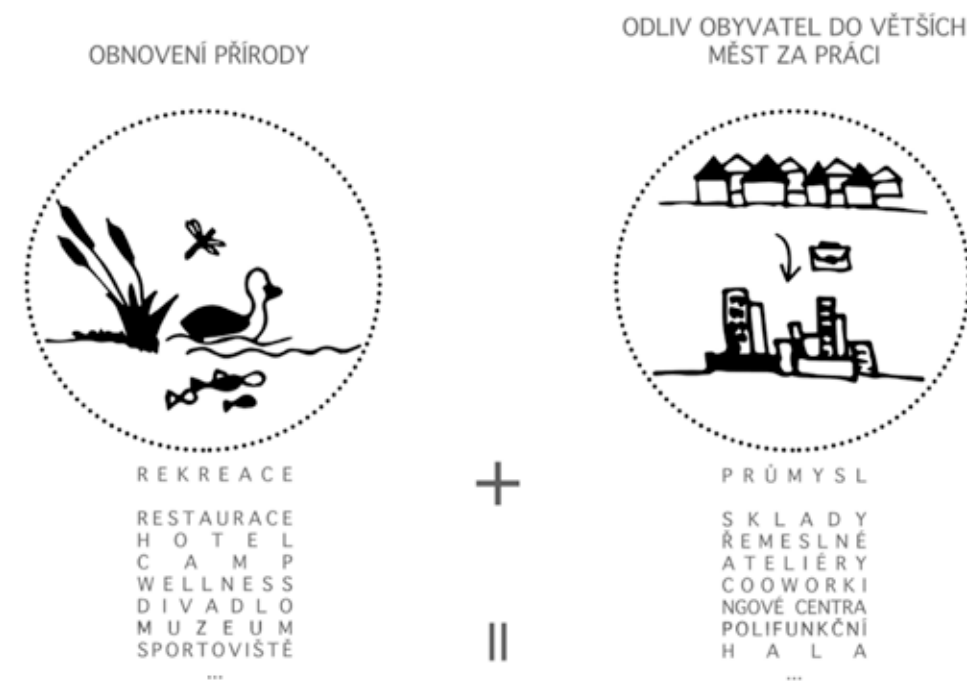
Vestavba buněk předpokládá jejich zateplení tak, aby se plášť původní strojovny nemusel opatřovat tepelnou izolací a zůstala zachována jeho historická a estetická hodnota. Velkorysé zasklení obvodového pláště, které je kompozičně na velmi vysoké úrovni se projeví v interiéru dostatečným prosvětlením. Především v místě stravovacích zařízení bude prosklení důležitou součástí interiéru provozu. Vnitřní ulice je pohledově otevřena do konstrukce střechy a dává vyniknout prostoru původního objemu, který není vestavbou narušen.

KONVERZE DOLU BARBORA-ZAHRADNÍ CENTRUM S VÝZKUMEM⁸¹

Pracovní příležitosti, využití geotermální energie, výzkum, potenciál místa

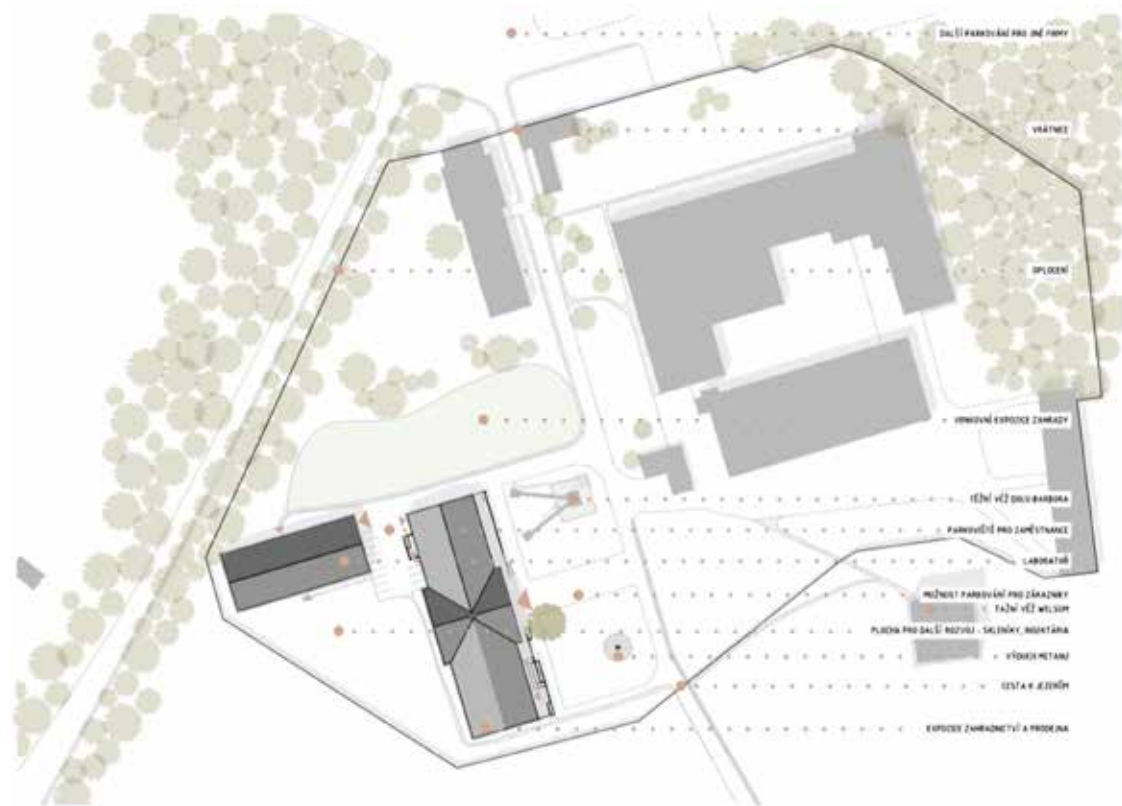
Studentka: Karolina Mazur

Výběr nové funkce objektů bývalého dolu Barbora vychází ze dvou nejdůležitějších pilířů území: z přírody, tedy znovuobnovené spontánní vegetace a z vědomí odlivu obyvatel do větších měst.

Z těchto dvou faktorů vyplývá i možné využití a potenciál dědictví místa. Zatímco „obnovená příroda“ může sloužit pro rekreaci (doplněna o restauraci, hotel, kemp, wellness, divadlo, muzeum, sportoviště a další), jako reakce na „odliv obyvatel za prací“ mohou být využity stávající brownfieldy pro vytvoření nových pracovních příležitostí (ve formě skladových prostor, řemeslných ateliérů, prostorů pro coworking, polyfunkční haly atp.). V ideovém návrhu bylo konkrétně řešeno zahradní centrum v objektu kompresorovny bývalého dolu Barbora, kde bude využita alternativní energie pro vytápění skleníku. Ten je vložen do halového prostoru objektu. Vzniknou tak pracovní příležitosti a zároveň se oživi blízké okolí mobilitou zákazníků, ale i zájemců o vzdělání, neboť v sousedním objektu strojovny je v návrhu situována výzkumná laboratoř a areál tak zároveň podpoří vzdělávání a výzkum a prověří možnosti alternativních energií.

⁸¹ Mazur, K. *Konverze dolu Barbora. Zahradní centrum s výzkumem*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Situace dolu Barbora s možným využitím objektů strojovny a kompresorovny

Téma navazuje na průmyslovou zónu na bývalém dole Barbora, svou funkcí se však otevírá širší veřejnosti a propojuje tak areál s okolní živou strukturou. Pro náklad zakoupených rostlin je umožněn vjezd branou do areálu, kde je mezi oběma strojovnami zřízeno parkoviště. Hlavní vstup je situován z podélné východní strany v místě původního vstupu. Návštěvník je tak naveden k hlavnímu skleníku s vestavěnou galerií, který maximálně využívá stávající výšku objektu. Po stranách jsou pak prostory pro menší prodejní skleníky a v suterénu je umístěno technické a provozní zázemí provozu. V severní části objektu je situována dvoupodlažní restaurace, která zajistí stravování zaměstnancům, návštěvníkům, ale i případným turistům a zpřístupní objekt pro více funkcí.

Řez objektem kompresorovny dolu Barbora se systémem skleníků vložených do halového prostoru (A – prodejní skleník, B – okrasný skleník, C – pěstební skleník, D – restaurace)

Celkový pohled na těžní věž, kompresorovnu a strojovnu

Menší objekt strojovny je vyplněn systémem buněk, ve kterých jsou laboratoře pro pěstební činnost a výzkum. Ty jsou obklopeny vzrostlými stromy. Jelikož nemá objekt ve stávajícím stavu podlahu a není podsklepen, bylo by možné vytvořit při realizaci prostor pro kořenový systém stromů s patřičným objemem zeminy, drenáží pro odvod vody a závlahovým systémem. Samotné buňky jsou samostatně izolované objekty s potřebným vnitřním klimatem dle zaměření. Tato budova je veřejnosti uzavřena a předpokládá zajištění pracovních příležitostí v oblasti.

Vizualizace vnitřního prostoru strojovny s funkcí laboratoří, které jsou umístěné v systému vložených buněk

Studentka intenzivně vnímá krásu okolní krajiny, na kterou reaguje pěstebními skleníky v interiéru post-těžebních objektů, ale i rozvíjející se průmyslovou zónu na bývalém dole Barbora, kterou podporuje svým návrhem výrobního, výzkumného a prodejního centra.

KONVERZE DOLU BARBORA – KULTURNÍ A NÁVŠTĚVNICKÉ CENTRUM KARVINÁ-DOLY⁸²

Vzdělávání, rekreace, sport, bydlení, duchovní centrum, pracovní příležitosti, využití a doplnění postindustriální krajiny

Studentka: Ing. arch. Helena Suchánková

Autorka se věnovala práci na ideovém návrhu nejdříve z náhledu na celou lokalitu a poté se zaměřila na strojovny bývalého dolu Barbora.

Trojice stávajících areálů (Barbora, Gabriela a okolí kostela sv. Petra z Alkantary) je v tomto návrhu vnímána jako symbol celistvosti člověka – duše, těla a mysli. Duše, kterou reprezentuje původně barokní kostel, doplňuje hřbitov, v návrhu rozšířený, včetně výstavby obřadní síně. Duši také reprezentuje přilehlá botanická zahrada pro odpočinek a zklidnění. Tělo zastupují sportovní haly i vnější hřiště či dráhy vybudované v lokalitě dolu Gabriela. Mysl by pak připadla dolu Barbora, kde by se nacházelo technické muzeum připomínající historii území a střední umělecko-průmyslová škola, které by spolu tvořily centrum vzdělávání a paměti nejen pro studenty, ale i pro veřejnost.

V rámci širšího a celoročního využití krajiny mezi výše zmíněnými třemi ohnisky jsou v závislosti a vzhledem k biodiverzitě lokality navrženy i oblasti rodinných domů, zahrádek a nejzákladnější občanské vybavenosti, mezi níž patří škola, obchody nebo ordinace lékaře.

Vše je propojeno revitalizovanou stávající silniční sítí, která je doplněna o pěší stezky a cyklostezky. Návrh nepředpokládá hustou zastavěnou síť, která zde byla v době největšího rozvoje později zrušeného města Karviná, nýbrž reaguje na obnovenou přírodu, citlivě ji doplňuje na volných prostranstvích luk o lokality s různou funkcí, které se jako mozaika budou objevovat v současné přírodní a dopravní struktuře. Bez invazivního zásahu do současné podoby areálu, vybudováním pěších a obslužných komunikací, které budou propojovat volné prostory připravené pro nové investice, vytváří studentka rozvojové příležitosti. Jsou vnímány jako klíčový prvek pro územní plánování a měly by předcházet návrhu jakékoli místně specifické architektury nebo krajinářské architektury.⁸³ Mimo jiné tak vytváří síť komunikací a prostorů mezi třemi hlavními ohnisky, která je spojí v jednotnou tkáň.

⁸² Suchánková, H. *Konverze dolu Barbora. Kulturní a návštěvnícké centrum Karviná-doly*. Ostrava, 2020. Diplomová práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce Dr. Klára Palánová.

⁸³ Trancik, R. Co je ztracený prostor? In Fialová, I. (ed.). *Architektura a současné město*. Praha: Zlatý řez, 2016. s. 15–28. ISBN 978-80-88033-02-8.

Funkční rozvržení oblasti mezi oběma doly a kostelem Sv. Petra z Alkantary

Z objektů studentka konkrétně řeší dva objekty bývalého dolu Barbora, kompresorovnu a strojovnu, které jsou doplněny o nový objekt a výsadbu stromů tak, aby původní poloha objektů tvaru L byla více uzavřena a vznikl společný dvůr. Ve svém těžišti má fontánu s tekoucí vodou, na níž navazuje bazének s klidnou vodní hladinou v březovém háji (který vymezuje dvůr ze čtvrté strany). Tento vodní prvek představuje vizuální bod zájmu a láká tak pohled návštěvníka do vnitrobloku. Zde je prostor pro odpočinek, posezení i výstavu studentských prací či jiných kulturních sezonních aktivit a akcí. Bříza, na brownfieldech obvyklá náletová dřevina, zde symbolizuje schopnost přírody vzít zpět, co člověk poškodil a zanechal, a překrýt taková místa svou utěšující zelení.

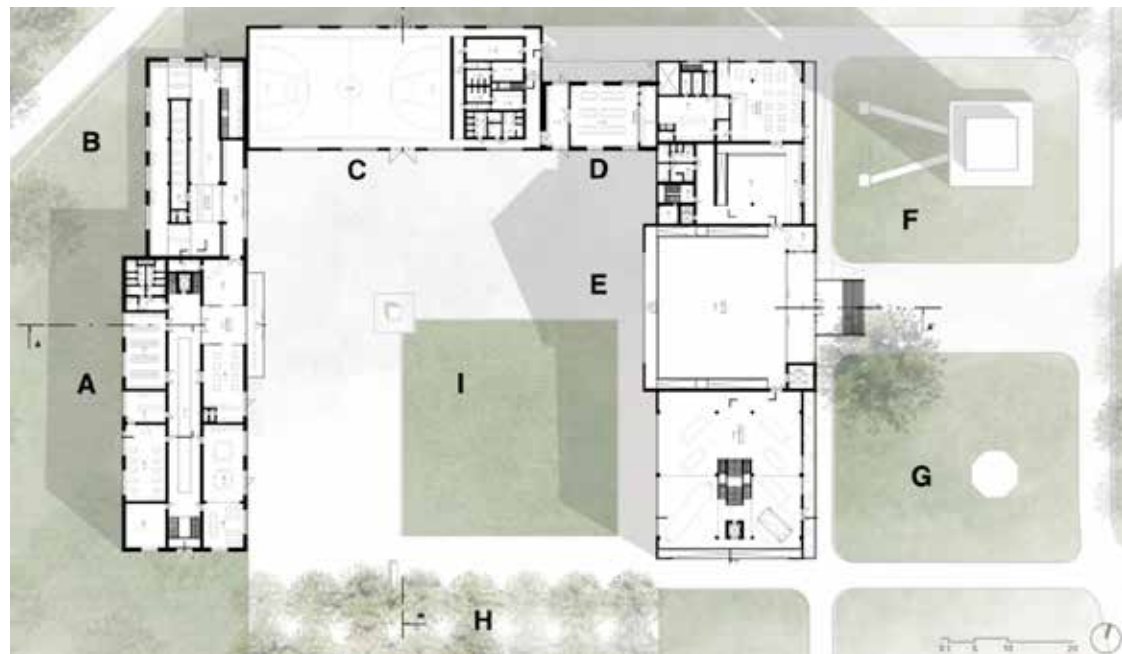

Situace dotvořeného ohraničeného celku

Návrh zástavby se koncentruje na nejbližší okolí kompresorovny a kotelny – objektů, které byly prohlášeny za památkově chráněné. Objekt kompresorovny, který se vyznačuje svou architektonickou kvalitou, se mění na technické muzeum s orientací na místní historii, techniku a současnost. Zde také vzniká prostor pro kulturní akce a restaurace pro návštěvníky areálu. Vestavbou galerie do halového prostoru je získán dostatek místa pro vystavení exponátů. Část halového prostoru je však ponechána ve své velkorysosti pro vystavení (zavěšení) větších artefaktů.

Naproti muzeu se bude nacházet nově navržená budova střední uměleckoprůmyslové školy. Svým tvarem vychází z objektu kotelny, avšak její vstup je situován na ose kompresorovny. Čtyřpodlažní objekt s vnitřním atriem je věnován učebnám, dílnám, kabinetům a správě školy, v přízemí u hlavního vstupu je navržen bufet. Na hlavní foyer navazuje objekt knihovny, který školu zároveň hmotově propojuje s objektem strojovny, který je zde zamýšlen pro potřeby tělocvičny a zázemí pro sportovce. Tělocvična je samostatně uzavíratelný celek, může tedy sloužit mimo provoz školy pro širší veřejnost. Oba objekty strojoven jsou propojené jídelnou,

která je provozně napojena na kuchyň restaurace v muzeu.
Všechny tři hlavní objekty jsou tak hmotově i provozně propojeny nízkopodlažní zástavbou pro dotvoření vnitrobloku.

Půdorys nově navrženého celku (A – nově navržený objekt školy, B – knihovna, C – původní strojovna jako tělocvična, D – jídelna, E – původní strojovna jako muzeum, F – těžní věž, G – výdech metanu, H – březový háj, I – vnitroblok)

Vizualizace dvora s pohledem na nový objekt školy a revitalizovaný objekt bývalé strojovny

Nově navržený objekt školy svou kompozicí fasády, tedy rytmem, převýšenými okenními otvory, jejich členěním, sedlovou střechou, výškou hřebene i půdorysnou stopou reaguje na sousední objekt strojovny. Liší se však materiálem, jistým zjednodušením oken, excentrickým vstupem tak, aby si ponechala punc soudobosti v kontextu historických objektů. Paměťová instituce, jakou je muzeum, ale i knihovna školy, společně s památkově chráněnými objekty dolu a těžními věžemi vhodně doplňuje historický odkaz místa, připomíná jeho úlohu ve společnosti a inspiruje mladé generace.

Závěr

Je večer pozdního léta roku 2021 a my jdeme po 181 letech opět ke kříži na návrší. Přebrodili jsme Karvinský potok, který dnes protéká umělým zářezem uprostřed pusté vyrovnávací haldy. Za divoce se rozrůstajícími invazními akáty a trávami se v rovině haldy na dně údolí krčí nakloněná věž kostela sv. Petra z Alkantary. Slunce už zapadá za další haldu na západní straně údolí, a tak je silueta kostela ve stínu a zvedají se mlhy. Po překonání bezodtokých bažin obcházíme jezero, z jehož hladiny ční odumřelé kmeny původního lesa. Konečně stoupáme do svahu kolem potrubí s důlním plynem. Překonáváme příkop – trhlínu na okraji bývalé poklesové kotliny. Často šlapeme po stavební sutí, sklu a pneumatikách. U rozcestí rozbitých asfaltových cest jsme za krajnicí místo kříže našli jen zbytek betonového podstavce. Jsme uprostřed lesa, jen směrem na západ pozorujeme, jak přes zarůstající louku rozvážně přechází srnec.

Jan Lenart

Byť od počátku práce na studentských projektech až po tvorbu této knihy uplynuly pouhé dva roky, došlo mezitím k uzavření dalšího dolu karvinského revíru a zůstal už pouze jeden, na kterém má být do roku 2030 ukončena těžba. Tak skončí dlouhé období těžby černého uhlí v českých zemích. Období plné rozvoje ekonomického, ale i společenského, rozvoje celých oblastí, zástavby, souvisejícího těžkého průmyslu, rozvoje nových příležitostí Moravskoslezského kraje, období mocného stěhování za prací do tak rychle a slibně se rozvíjejícího regionu. Několik národností s různou mírou religiozity, ale i s různým spektrem církví se sešlo a po generace žilo a pracovalo v dolech Ostravsko-karvinského revíru, ve Vagonce ve Studénce, ve Vítkovických železárnách i jinde. Dnes z těchto provozů zbývají rozsáhlé brownfiel-dy. Jak velký byl rozmach těžby a průmyslu v kraji, tak velká je dnes zátěž pro region, když se má s tímto post-industriálním dědictvím vypořádat. Dříve se lidé do oblasti hojně stěhovali, od 90. let je však sledován trend trvalého úbytku obyvatel. Tak jako se dříve ve velkém a s velkou slávou stavěly dělnické kolonie a obytné soubory, tak i ty dnes postupně mizí.

To dědictví je ohromné jak svým významem, tak i rozsahem. Obyvatelé jsou svědky těchto změn, mizí jistoty, mizí známý svět, vidí úpadek, nezaměstnanost. Tam, kde po generace žili a pracovali, je dnes suť, divoká příroda, kontaminovaná krajina, nevyužité objekty. Zůstávají dosud vzpomínky.

Ty je třeba posbírat, vzít historický odkaz post-industriálního kraje, města, místa, zohlednit jeho možnosti, jeho stav a situaci a najít budoucnost pro krajinu, lidi, objekty i místa. Najít novou identitu. Také proto vznikla tato kniha, která je věnována části z celého procesu hledání a směřování post-těžební oblasti Karviná–Doly mezi ohnisky dvou bývalých dolů Gabriela, Barbora a tzv. „šikmým“ kostelem sv. Petra z Alkantary.

Tvarování krajiny je v průběhu důlní činnosti věnována geografická část, část o krajině pojednává o její proměně z pohledu zeleně a nedílnou součástí je historický exkurz pro pochopení

života této oblasti. Hlavní část publikace pak tvoří prezentace ideových studentských návrhů, které nastínily a prověřily možnosti využití stávajících památkově chráněných objektů bývalých dolů Barbora a Gabriela po funkční, stavebně-technické a estetické stránce a nastínily možnosti intervence do divoké přírody celé lokality.

Důraz byl kladen na minimální zásah do stávajících konstrukcí památkově chráněných objektů vzhledem k jejich vysoké estetické i historické hodnotě a byl využíván jejich vnitřní halový prostor pro vkládání nových tvarů a objemů. Se stejným respektem bylo přistupováno k přírodě celé lokality. Areály i krajina byly doplněny o konkrétní funkce, které cílily na nové možnosti rekreace, sportu, edukace i drobného podnikání tak, aby vhodně rozšířily nabídku pro blízká města i region. Snahou také bylo zpřístupnit areál návštěvníkům a uživatelům po celý rok a začlenit jej zpět do okolní struktury měst a obcí.

Třebaže se nabízí možnost zapomenout na celý odkaz a ponechat místo vlastní obnově, byla zvolena cesta pracovat s post-těžebním obrazem krajiny a objektů pro posílení a navrácení identity místa do povědomí obyvatel Havířova, Orlové a Karviné, kteří mezi doly Gabrielou a Barborou po generace žili a pracovali.

Klára Palánová

Conclusion

It's evening in late summer in 2021 and after 181 years we are again going back to the cross on the hill. We've waded across Karvinský stream, which today flows through a man-made furrow in the middle of abandoned slag heaps. After the wildly growing invasion of acacias and the grasses, on the plain at the foot of the valley leans the tower of the church of St. Peter of Alcantara. The sun is already setting beyond another slag heap on the western side of the valley, and the silhouette of the church is in the shade and mist is rising. After getting through the outlet-free swamp, we go around the lake, from whose surface protrudes dead roots of the original forest. Finally, we climb the hillside around the mining gas pipeline. We clamber over the ditch - a crevice on the edge of the former hollow. We often tread on construction rubble, glass and tires. At the crossroads of cracked asphalt roads, we found on the roadside instead of a cross just the remains of a concrete base. We're in the middle of the forest, only to the west can we observe how a deer measuredly crosses the overgrown meadow.

Jan Lenart

Although only two years has passed from the start of work on student projects to the creation of this book, in the meantime another mine in the Karviná district has been closed and there is now only one remaining, in which mining should be ended by 2030. This will mark the end of the long era of coal mining in the Czech lands. An era full of both economic and social development, development of whole regions, construction, related heavy industry, development of new opportunities in the Moravian-Silesian region, an era of huge migration for work to such a quickly and promisingly developing region. Several nationalities with various levels of religiosity, and of various denominations met and over the generations lived and worked in the Ostrava-Karviná district mines, in Vagonka in Studénka, in the Vítkovice ironworks and elsewhere. Today vast brownfields remain of those operations. Such was the boom in mining and industry in the region, so great today is the burden for the region, now that it needs to deal with this post-industrial heritage. Previously people moved to the region in droves, however since the 1990s a decline in the number of permanent residents can be seen. While before workers' colonies and residential complexes were constructed on a large scale and with great splendour, today they are also gradually disappearing.

This inheritance is huge, both in its significance and its size. Inhabitants are witnesses of these changes- certainty disappears, the known world disappears, they see decline and unemployment. There, where they lived and worked for generations, is today rubble, wild nature, a contaminated landscape, and disused buildings. The memories still remain. It is necessary to collect them, take the historical legacy of the post-industrial region, town, place, to take into consideration its possibilities, its condition and the situation, and find a future for the region, people, structures and places. To find a new identity. And this is why

this book was created, which is dedicated to part of the whole process of searching for and guiding the post-mining region of Karviná - Doly amongst the heart of the two former mines of Gabriela and Barbora, and the 'slanting' church of St. Peter of Alcantara.

The geographical part is dedicated to the shaping of the region during mining activity, whilst the part about the landscape deals with its transformation from a point of view of greenery, and an integral part is a historical excursion for understanding the life of this region. The main part of the publication is formed of a presentation of ideological student proposals, which outlined and examined the possibility of using the existing protected constructions of the former Barbora and Gabriela mines from a functional, structural-technical and aesthetical respect, and outlined the possibility of intervening in wild nature in the whole locality.

Emphasis was placed on minimal intervention in the structures of existing protected buildings, with regard to their high aesthetical and historical value, and their indoor areas were used for inserting new shapes and content. The nature in the whole locality was approached with the same respect. The sites and landscape were accompanied by a concrete function, which aimed at new recreational possibilities, sport, education and small business in such a way as to appropriately expand the proposition for the local towns and region. There was also an effort to make the sites accessible for visitors and users year-round and incorporate them back into the surrounding structure of the towns and municipalities.

Whilst the possibility presents itself to forget about the whole legacy and leave the town to its own renewal, the path chosen was to work with the post-mining image of the landscape and structures to strengthen and restore the identity of the place to the awareness of the inhabitants of Havířov, Orlová and Karviná, who lived and worked for generations between the Gabriela and Barbora mines.

Klára Palánová

Citovaná literatura

Bakala, J. Karvinsko do roku 1268. In: Karviná. *Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná: Městský národní výbor v Karviné péčí Okresního archivu v Karviné, 1968. s. 11-26.

Balnerová, A. *Konverze dolu Gabriela. Skleník pro exotické rostliny a pěstební skleník*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Berke, W. *Über alle Berge der definitive Haldenführer Ruhrgebiet*. Essen: Klartext, 2010. ISBN 978-383-7501-704.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 3. přeprac. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1993. 1290 s.

Bozzuto, P., Geroldi, Ch. The former mining area of Santa Barbara in Tuscany and a spatial strategy for its regeneration. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 147–158.

Brandová, N. *Konverze dolu Gabriela. Víceúčelové centrum zaměřené na výstavnictví, workshopy a konference*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Bridge, G. CONTESTED TERRAIN: Mining and the Environment. *Annual Review of Environment and Resources*. 2004, číslo 29, s. 205–259.

Buschmann, Von W. *Zechen und Kokereien im rheinischen Steinkohlenbergbau: Aachener Revier und westliches Ruhrgebiet*. Berlin: Mann, 1998. ISBN 37-861-1963-5

Capek, S. *Konverze dolu Gabriela. Hvězdárna a planetárium*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Cyklostezky, cyklotrasy, pěší turistika v pohornické krajině [online] Ostrava: 2020 [cit. 24. 6. 2021] Dostupné na: <https://poho2030.cz/projekt/cyklostezky-cyklotrasy-pesi-turistika-v-pohornicke-krajine/>.

Čemusová, T. *K zemi jde celé sídliště*. [Online] 10. 4. 2019. [Cit. 9. 3. 2020.] Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/karvina-bourani-domu-residomo_1904100620_tec.

Dokoupil, L., Nesládková, L., Lipowski, R. *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2014. s. 416. ISBN 978-80-7464-729-1.

Elesner, J. G. *Die deutsche Landwirthschaft in der Praxis dargestellt auf den in österreichisch und preussisch Schlesien gelegenen Gütern des Herrn Grafen Heinrich Larisch von Mönnich*. London: Forgotten Books, 2018. 369 s.

Forman, R. T., Godron, M. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia, 1993. 583 s. ISBN 80-200-0464-5.

Frolíková Palánová, K., Student, A., Riedlová, K., Náhlavský, M. Okruh báňské dráhy-postindustriální dědictví. *In Structura* 2011, s. 84–89.

Garba, K. *Úzkorozchodné dráhy na Ostravsku. II. díl*. Brno: Technické muzeum, 1974. 244 s.

Geroldi, C. Landscape and architecture of thermoelectric power stations in Italy. *Territory*, 2018, číslo 86, s. 92–100.

Hajzlerová, I., Matroszová, V. *Zmizelá Morava a Slezsko-Karviná: Zmizelá Morava a Slezsko*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2009, s. 64. ISBN 978-80-7432005-7.

Hein, C. *Global landscapes of oil*. R. Ghosn [ed.]. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 33–42.

Hoheward – Der Landschaftspark [online]. 1999 [cit. 24. 1. 2013]. Dostupné na: <http://85.119.208.81/em-scherbruch2004/index.htm>.

Janotová, K. *Konverze dolu Barbora. Zdravotnické centrum/poliklinika*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Jež, R. Mapa těšínského knížectví. In: *Město-zámek-krajina*. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku. Opava: Slezské zemské muzeum, 2012, s. 46–48. ISBN 978-80-86224-91-6.

Jonas, H. *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikoymenh, 1997. 320 s. ISBN 80-86005-06-2.

Karvinsko ve stopách času [online] 29. 6. 2021 [cit. 1. 8. 2021]. Dostupné na: <https://gis.karvina.cz/portal/apps/webappviewer/index.html?id=84c7c872c592435993867843976b35f5&extent=-457995.2392%2C-1104498.394%2C-452530.5453%2C-1102158.0969%2C102067>.

Knitl, M. *Místo černouhelného dolu špičková vědecká laboratoř. Na Ostravsku chtějí využít opuštěné šachty* [online] Ostrava: 26. 6. 2021 [cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ostravsko-dul-paskov-sachty-veda-laborator-vysoka-skola-banska_2106261503_tzr.

Kol. aut. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Odpovědný red. Machač, J. - Langrová, P. Ostrava-Mariánské Hory: Anagram, 2003. 564 s., obr., fot. + 1 mp. příl. ISBN:80-7342-016-3.

Kravčíková, A. Kolonie U Závodní nemocnice. In: *Karvinské hornické kolonie*. Karviná: Statutární město Karviná, 2018. s. 30–42. ISBN 978-80-907327-0-4.

Krzysztofika, R., Dulias, R., Kantor-Pietragaa, I., Spórnaa, T., Dragana, W. Paths of urban planning in a post-mining area. A case study of a former T sandpit in southern Poland. *Land Use Policy*. 2020, číslo 99.

Kučera, P., Novotná, Ž. *Metodika hodnocení krajiny narušené těžbou surovin 2015* [online] Lednice: 2015 [cit. 25. 3. 2021]. Dostupné na: http://web2.mendelu.cz/zf_563_krarch/1.2.4_Metodika-hodnoceni-krajiny-narusene-tezbou-surovin/Metodika_hodnoceni_krajiny_narusene-tezbou.pdf

Kukutsch, R. *Důl Barbora v Karviné*. [Online] [Citace: 3. 2. 2021.] Dostupné na <https://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/dul-barbora-v-karvine/>.

Kulturně vzdělávací park POHO – doly Gabriela a Barbora [online] Ostrava: 2020 [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné na: <https://poho2030.cz/projekt/kulturne-vzdelavaci-park-poho-doly-gabriela-a-barbora/>

Lange, D. *Regionalverband ruhr. Route Industriekultur: Entdeckerpass*. Essen: 2011, 92 s.

Langrová, A. *Konverze dolu Gabriela. Areál pro zpracování tříděného odpadu*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Löw, J., Novák, J. Typologické členění krajin České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*. Ročník XI, číslo 6., 2008, s. 19–23.

Marota, N., Harfst, J. Post-mining landscapes and their endogenous development potential for small- and medium-sized towns: Examples from Central Europe. *The Extractive Industries and Society*. 2021, číslo 8, s. 168–175.

Marot, S. *L´alternative du paysage*. Le Visiteur. Paříž: 1995. číslo 9, s. 54–81.

Matěj, A., Klát, J., Korbelařová, I. *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. Ostrava: NPÚ, územní pracoviště v Ostravě, 2009, s. 223, ISBN 978-80-85034-52-3.

Matějka, D., Lattenberg, L., Zdražilová, J. *Krajiny z druhé ruky*. Ladná: Naokraji, o krajině na okraji, z.s., 2016, s. 281.

Mazur, K. *Konverze dolu Barbora. Zahradní centrum s výzkumem*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Memorandum o spolupráci při transformaci území POHO podepsalo MPO, MSK, Diamo a MSID [online] Ostrava: 2018 [cit. 1. 6. 2021]. Dostupné na: <https://poho2030.cz/novinka/memorandum-o-spolupraci-pri-transfor>

maci-uzemi-poho-podepsalo-mpo-msk-diamo-a-msid/

Obyvatelstvo v Moravskoslezském kraji v 1. pololetí 2019 [online] Praha: 11. 9. 2019 [cit. 5. 8. 2021]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/xt/obyvatelstvo-v-moravskoslezskem-kraji-v-1-pololeti-2019>

OKD, a.s. Mapa oblasti. [Online] Ostrava: 2021. [Cit. 21. 4. 2021]. Dostupné na: <http://www.dulfrenstat.cz/cs/mapa-oblasti>.

Palánová, K. Hledání identity dnešní Studénky. In Pavel Řihák. [ed.] *Ideální Studénka*. Ostrava: Vysoká škola báňská-TUO, 2021, vydání 1.

Pieper, M. *Ruhrgebiet 2000–2010: Dokumentation neuer Landschaftsarchitektur*. Gummersbach: Verlag Landschaftsarchitektur, 2009. ISBN 978-3-00-028775-6.

Pitronová, B. K otázce vývoje lidnatosti v Karviné v průběhu 19. století. In: *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná: Městský národní výbor v Karviné péčí Okresního archivu v Karviné, 1968. s. 100-111.

Počet obyvatel podle výsledků sčítání od roku 1869 v SO ORP vybraného kraje [online] Praha: 2021 [cit. 5. 8. 2021]. Dostupné na: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SCHIST03aobyv&z=T&f=TABULKA&skupId=1188&filtr=G%7EF_M%7EF_Z%7EF_R%7EF_P%7E_S%7E_U%7E301_null_&catalog=31674&pvo=SCHIST03aobyv&pvoc=100&pvoch=3140#w=

Polášek, A. Rajkova kolonie. In: *Karvinské hornické kolonie*. Karviná: Statutární město Karviná, 2018. s. 84–90. ISBN 978-80-907327-0-4.

Popelka, P. *Zrod moderní dopravy. Modernizace dopravní infrastruktury v Rakouském Slezsku do vypuknutí první světové války*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013, s. 311. ISBN 978-80-7464-384-2.

Popelka, P., Popelková, R., Mulková, M. *Black or green land? Industrialisation and Landscape Changes of the Ostrava-Karviná Mining District in the 19th and 20th Century*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2016. 191 s. ISBN 978-80-7464-823-6.

Popelka, P., Popelková, R. a Mulková, M. Hlavní tendence ve vývoji krajiny ostravsko-karvinského revíru v 19. a 20. století. Nástin problematiky a základní výsledky výzkumu. *Časopis Matice moravské*. 2015, roč. 134, s. 435–463. ISSN 0323-052X.

Puszkar, D. *Konverze dolu Gabriela. Sportovní centrum a co-workingové pracoviště*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Sochor, F. *Vzpomínky na starou Karvinou. O starej Karwinie wspomnienia*. Karviná: Státní okresní archiv Karviná, 2001. 70 s. ISBN 80-86388-03-4.

Suchánková, H. *Konverze dolu Barbora. Kulturní a návštěvnické centrum Karviná–Doly*. Ostrava, 2020. Diplomová práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce Dr. Klára Palánová.

Šlachta, F. *Dějiny hornického města Karvinné*. Karvinná: Fridolín Šlachta, 1937, 180 s.

Štablová, Š. *Konverze dolu Gabriela. Bazénová hala s wellness centrem*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Šustrová, J. *Konverze dolu Gabriela. Steampunk muzeum*. Ostrava, 2020. Semestrální práce. Vysoká škola Báňská-TUO. Vedoucí práce prof. Petr Hruša, prof. Martina Peřínková, Dr. Klára Palánová.

Trancik, R. Co je ztracený prostor? In Fialová, I. (ed.). *Architektura a současné město*. Praha: Zlatý řez, 2016, s. 15–28. ISBN 978-80-88033-02-8.

úřad, Český statistický. *Charakteristika kraje*. [Online] Praha: 18. 12. 2020. [Cit. 21. 4. 2021.] Dostupné na: <https://www.czso.cz/documents/10180/121739370/33010020chcz.pdf/33861c11-e4eb-4875-baf3-21ca-732acfec?version=1.1>.

Von Meiss, P. *Od formy k místu + o tektonice: Úvod do studia architektury*. Zlín: Archa, 2018. ISBN 978-80-87545-61-4., 199 s.

Zářický, A. *Ve stínu těžních věží*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2004. ISBN 80-7042-653-5.

Archivní prameny

Archiv OKD, fond Báňská a hutní společnost, báňské ředitelství, k. č. 690; VHA v Praze, fond STALAG VIII B, k. č. 39, inv. č. 164.

SOKA Karviná, fond Okresní úřad Fryštát, k. č. 488, inv. č. 142.

SOKA Karviná, fond Okresní úřad Fryštát, k. č. 96, inv. č. 262.

SOKA Karviná, fond Okresní národní výbor Fryštát, 1945–1949, k. č. 903, inv. č. 659.

SOKA Karviná, Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 209.

SOKA Karviná, Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 648.

SOKA Karviná, Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 569.

SOKA Karviná, Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 667.

Karviná. Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 670

SOKA Karviná, fond Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 868.

SOKA Karviná, fond Sbirka obrazového a fotografického materiálu Státního okresního archivu Karviná, poř. č. 3443.

ZAO v Opavě, fond Báňská a hutní společnost, generální ředitelství Praha, k. č. 334, inv. č. 1885.

ZAO v Opavě, fond Báňská a hutní společnost, generální ředitelství Praha, k. č. 1669, inv. č. 7397.

Medailonky autorů

RNDr. Jan Lenart, Ph.D.

Katedra fyzické geografie a geoekologie, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita,
jan.lenart@osu.cz

Jan Lenart je geograf. Zkoumá historický vývoj krajiny v kontextu se stavem jejích současných složek. V posledních letech se intenzivně věnuje vlivu člověka na reliéf a živou přírodu zejména v důlních oblastech.

Ing. arch. Klára Palánová, Ph.D.

Katedra architektury, Fakulta stavební, Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava,
klara.palanova@vsb.cz

Klára Palánová je architektka. Působí jako odborná asistentka, vede ateliérovou tvorbu a podílí se na teoretických přednáškách z typologie a teorie architektury. Její původní výzkum byl zaměřen na aspekty minimálního bydlení; navazující projekty se orientovaly na „bydlení na věčnost“ – pohřbívání a funerální architekturu a na konverze areálů bývalých dolů a souvisejících objektů kolonií. Zaměřuje se především na udržitelnost pohřebních i důlních areálů v kontextu urbánní a suburbánní struktury.

Mgr. Radim Kravčík

Bezpečnostně právní akademie Ostrava, s. r. o., střední škola,
radim.kravcik@bpakademie.cz

Radim Kravčík je středoškolský učitel a historik. Věnuje se regionální historii Těšínska 19. a 20. století. Zaměřuje se na proces industrializace spojený s rozvojem těžby uhlí a její vliv na proměnu krajiny, sídelních struktur, společenských, kulturních a národnostních poměrů na Karvinsku.

Ing. Lukáš Lattenberg

Absolvent Mendelovy Univerzity, krajinář. Věnuje se projekční činnosti v oblasti veřejné zeleně a ve své práci se intenzivně věnuje postindustriální krajině. Spoluautor knihy Krajiny z druhé ruky.

Ing. Daniel Matějka, Ph.D.

Ústav plánování krajiny, Zahradnická fakulta, Mendelova univerzita v Brně,
daniel.matejka@mendelu.cz

Daniel Matějka je krajinářský architekt. Věnuje se projekční činnosti ve studiu Atelier per partes a působí jako vyučující ateliérových předmětů v Ústavu plánování krajiny Mendelovy univerzity. Ve své vědecko-výzkumné činnosti se dlouhodobě zabývá především tématem regenerací postindustriálních krajin.

Katedra architektury Fakulty stavební Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava je nejmladší školou architektury v ČR. V roce 2004 získala akreditaci bakalářského stupně vzdělávání a v červnu 2008 magisterského stupně vzdělávání. V rámci FAST spolupracuje katedra architektury s profesně provázanými katedrami, čímž je zajištěna komplexnost vzdělávání, zvláště v bakalářském stupni studia, kdy je o tyto absolventy výrazný zájem z projekční i realizační stavebně architektonické praxe.

V magisterském stupni studia architektury a urbanismu je kladen důraz na kvalitu architektonickou, urbanistickou a výtvarnou.

Důvodem pro založení nové školy architektury v Ostravě, která je centrem hustě obydlené a zastavěné sídelní a výrobní aglomerace na poměrně malém, intenzivně využívaném, avšak málo uspořádaném území, je právě snaha o přípravu místních odborníků. Ti by měli vytvořit podmínky pro kultivovaný a udržitelný rozvoj regionu. Ten sousedí s podobnou hornicko-hutnickou aglomerací Katowic na polské straně hranice. Spolupráce s polskými školami architektury v Katowicích, Gliwicích a Opole je integrální součástí výuky ostravské školy architektury formou workshopů, odborných konferencí a účastí na přeshraničních grantových projektech.

www.fast.vsb.cz

Katedra fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity je špičkovým vědeckovýzkumným a vzdělávacím pracovištěm v oboru Environmentální geografie se specializacemi Fyzická geografie, Ochrana a tvorba krajiny a Kartografie a geoinformatika. Členové katedry jsou světově uznávanými odborníky v problematice sesuvů, říčních systémů, dendrogeomorfologie, speleologie, čtvrtohorního vývoje krajiny nebo výzkumu půd.

Individuální přístup ke studentům spolu s řadou terénních praxí a exkurzí patří mezi oblíbená lákadla studia na katedře sídlící v malebné post-hornické krajině Slezské Ostravy. Katedra nabízí plnou škálu studia od bakalářského po doktorský program. V poslední době se pracoviště věnuje také popularizaci vědy a vzdělávání žáků středních škol. Studovat přírodní procesy pomocí moderních metod je právě v industriální Ostravě atraktivní.

prf.osu.cz/kfg

Moravskoslezské Investice a Development, a.s. je akciovou společností založenou Moravskoslezským krajem za účelem zkvalitnění investičního prostředí a rozvoje kraje ve prospěch jeho obyvatel a subjektů, kteří v něm působí nebo zvažují možné zasedlení. Pomáhá v rozvoji veřejným a soukromým subjektům, velkým i malým firmám z Česka i zahraničí. Je partnerem pro subjekty, které hledají vhodného investora nebo uvažují o zasedlení v Moravskoslezském kraji. Disponuje databází všech dostupných lokalit pro investory. Poskytuje poradenství městům a obcím v oblasti využívání finančních nástrojů a také zajišťuje zpracování studií využitelnosti a zastavovacích studií.

Věnuje se také regeneraci území těžbou zničeného Karvinska, a to v programu POHO 2030 (Koncepce rozvoje pohornické krajiny Karvinska do roku 2030), který má za cíl proměnit tuto oblast na území s pestrým a udržitelným životem.

Činnosti společnost doplňuje o marketingové aktivity s cílem zlepšení image Moravskoslezského kraje.

www.poho2030.cz

Mezi doly

Dvě století mezi doly Barbora a Gabriela

Autoři / Authors

Klára Palánová
Jan Lenart
Lukáš Lattenberg
Daniel Matějka
Radim Kravčík

Vydáno / Published by

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Fakulta stavební, Katedra architektury
Ostrava 2022, 1. vydání

Překlady / Translations

Presto

Mapy / Maps

Jan Miklín
Jan Lenart
Lukáš Lattenberg
Daniel Matějka

Jazyková redakce / Copyediting

Presto

Grafická úprava / Design

Marek Sibinský

Počet stran / Number of pages

152

Tisk a vazba / Printing and Binding

Nord Service, spol. s r.o.

ISBN 978-80-248-4597-5

